

Knygotyra
2020, vol. 75, pp. 259–326

ISSN 0204–2061 eISSN 2345–0053
DOI: <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2020.75.68>

TEODORO NARBUTO INTELEKTINIAI ŽAIDIMAI: ŠIAURIAI KAIP LIETUVIŠKŲ SENIENŲ MUZIEJUS

Reda Griškaitė

Lietuvos istorijos instituto
XIX a. istorijos skyrius
Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius
El. paštas redahistoria@gmail.com

Santrauka. *Straipsnyje analizuojamas specifinis XIX a. dvaras, priskiriamas vadina-
mųjų intelektualinių dvarų kategorijai – Teodoro Narbuto (Teodor Mateusz
Ostyk-Narbutt, 1784–1864) Šiauriai (Gardino gubernija, nuo 1843 m. –
Vilniaus gubernija). Šiame dvare buvo parašyti visi T. Narbuto darbai –
tiek grožinė, tiek mokslo kūryba, taip pat žymusis veikalas „Dzieje narodu
litewskiego“ (Lietuvių tautos istorija, t. 1–9, Vilnius, 1835–1841). Dvaras
ilgainiui tapo savitomis istoriko dirbtuvėmis, kuriose buvo rinkinių gausi
biblioteka, rankraščių ir lietuviškų artefaktų kolekcijos. Iki šiol atidesnio
tyrėjų dėmesio pelnė tik T. Narbuto sukaupto knygų ir periodinių leidinių
rinkinio turinys, komplektavimas, kiek mažiau – artefaktų kolekcija.
Parašėse liko istorinių dokumentų rinkinys, kuris dvarininkui-istorikui
buvo ne mažiau svarbus. Tyrėjų dėmesio nesulaukė ir numizmatikos bei
dailės rinkiniai. Šio straipsnio tikslas – pasitelkus tiek tyrėjų analizuotus,
tiek naujus archyvinius šaltinius, kiek kitaip papasakoti apie Šiauriuose
sukauptus rinkinius, plėtojant mintį, kad komplektavimas buvo labai
kryptingas – kaip „privaloma“ medžiaga Lietuvos istorijai rašyti.*

Reikšminiai žodžiai: *Teodoras Narbutas (Teodor Mateusz Ostyk-Narbutt), Šiaurių
dvaras, lietuviškų senienų muziejus, knygų rinkinys, archyvas, lietuviški
artefaktai.*

Received: 2020 07 15. **Accepted:** 2020 09 14

Copyright © 2020 Reda Griškaitė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access journal distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

The Intellectual Games of Teodor Narbutt: Šiauriai as the Museum of the Lithuanian Antiquities

Summary. *The article analyses a particular 19th century manor, classed among the category of the so-called intellectual manors – Teodor Narbutt’s (or Teodor Mateusz Ostyk-Narbutt, 1784–1864) Šiauriai manor (Pol. Szawry; Grodno Province, since 1843 – Vilnius Province, Lyda County). All the texts by Narbutt – fictional as well as the scientific works, including the famous Dzieje narodu litewskiego (The History of the Lithuanian Nation, vol. 1–9, Vilnius, 1835–1841) – were collected in this place. Throughout the years, the manor became a unique workshop for the historian in which one could find a rich library, collections of manuscripts, and Lithuanian artefacts. Up until now, the researchers have focused most of their attention on the contents and the assembly of Narbutt’s collection of books and periodical publications, while the collection of artefacts has received less limelight. The collections of historical documents, numismatic objects, and art pieces, which for the landowner-historian were no less important, have also been left on the margins. The aim of this article is: by employing the already analysed and completely new archival resources, take a different look at the collections once stored in Šiauriai, while, at the same time, cultivating the idea that the gathering of them was particularly purposeful and was perceived as a formation of a “compulsory” material, necessary for the writing of the history of Lithuania.*

Keywords: *Teodor Narbutt (or Teodor Mateusz Ostyk-Narbutt), Šiauriai manor, museum of Lithuanian antiquities, archive, book collection, Lithuanian artefacts.*

ĮVADAS

Teodoro *vel* Teodoro Motiejaus Narbuto (Teodor Mateusz Narbutt *vel* Ostyk-Narbutt, 1784–1864) Šiauriai (lenk. „Szawry“; Gardino gubernija, nuo 1843 m. – Vilniaus gubernija, Lydos apskritis) – specifinis XIX a. dvaras, priskiriamas vadinamųjų intelektualinių, arba horaciškių, dvarų kategorijai¹.

1 Daugiau apie tai žr. GRIŠKAITĖ, Reda. Lietuvos provincijos intelektualų grupės formavimasis ir raida (XIX a. pradžia – XIX a. 7 dešimtmetis): bendrieji tyrimo aspektai. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2013, t. 1, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014, p. 24–56; GRISHKAJTE, Reda. Intellektual’nye ustremlenija litovskogo pomestnogo dvorjanstva v pervoj polovine XIX veka: istoriograficheskij kontekst i novye aspekty issledovanija. In

Šiauriose buvo parašyti visi T. Narbuto darbai – tiek grožinė, tiek mokslo kūryba, taip pat žymusis veikalas „Dzieje narodu litewskiego“ (Lietuvių tautos istorija, t. 1–9, Vilnius, 1835–1841; toliau – LTI). Dvaras ilgainiui tapo savitomis istoriko dirbtuvėmis arba, kalbant šių laikų terminija, – kūrybinio darbo laboratorija, kurioje buvo rinkinių gausi biblioteka, rankraščių ir lietuviškų artefaktų kolekcijos². Iki šiol atidesnio tyrėjų dėmesio pelnė tik T. Narbuto sukaupto knygų ir periodinių leidinių rinkinio turinys, komplektavimas ir kiek mažiau – likimas. Apie tai daugiau ar mažiau rašė Franciszekas Radziszewskis, Vladimiras Ikonikovas, Eduardas Volteris, Edwardas Chwalewikas, Michałs Szulkinas, Zofia Kowalewska, Vincas Ruzgas, Rapolas Mackonis (*vel* Mackevičius), Meilė Lukšienė, Rimantas Steigvila, Małgorzata Stolzman, Romas Batūra, Lilia Kowkiel, Natalija Beriozkina, Rima Cicėnienė, Sondra Rankelienė, Urszula Paszkiewicz³. T. Narbuto biblioteka minėta ir enciklopediniame leidinyje apie

Social'nye grupy i ih vlijanie na razvitie obshhestva v XVI–XIX vekah, sbornik nauchnyh statej podgotovlennyh na osnove dokladov uchastnikov mezhdunarodnoj konferencii sostojashhej v Institute istorii Litvy 8–9 oktjabrja 2014 g. Sostavitel' Tamara Bajrashauskajte = *Grupy społeczne i ich wpływ na rozwój społeczeństwa w XVI–XIX wieku*, zbiór artykułów na podstawie referatów wygłoszonych na międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii Litwy 8–9 października 2014 roku. Pod redakcją Tamary Bairauskaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, s. 289–309; GRIŠKAITĖ, Reda. Dvaras kaip „archyvas“: bajorija ir Lietuvos istorijos tyrimai (XIX a. 4–7 d.). *Metai*, 2016, nr. 10, p. 133–142.

- 2 Šiame darbe dėl analizuojamos medžiagos specifikos ž. „kolekcija (-os)“ ir ž. „rinkinys (-iai)“ bus vartojami sinonimiškai, nors autorė suvokia šių sąvokų skirtį ir savo išvadas pateiks apibendrinamojoje dalyje. Taip pat pramaišiu bus vartojamos sąvokos „knygų rinkinys“ ir „asmeninė biblioteka“, nors T. Narbuto knygų (ir ne tik jų) rinkinys atitiko visus knygotyroje nustatytus istorinės asmeninės bibliotekos kriterijus – buvo specialiai formuojamas, struktūruojamas, globojamas ir įprasminamas. Asmeninės bibliotekos kriterijus atitiko ir pagal sukauptų knygų (ir ne tik jų) apimtį. Daugiau apie tai žr.: BRAZIŪNIENĖ, Alma. Senujų asmeninių Lietuvos bibliotekų tyrimai: *status quo*. Iš *Bibliotheca Litwana*, t. 2: *Atminties institucijų rinkiniai*. Sudarytojas Arvydas Pacevičius. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 35, 41 ir kt.; BRAZIŪNIENĖ, Alma. *Bibliofilija kaip asmenybės raiška: Kazio Varnelio biblioteka*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, Vilniaus universitetas, 2008, p. 35–43; BRAZIŪNIENĖ, Alma. Kai kurie probleminiai asmeninių bibliotekų teorijos klausimai. *Knygotyra*, 2015, t. 65, p. 15–16 ir kt.
- 3 RADZISZEWSKI, Franciszek. *Wiadomość historyczno-statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych, tak niegdyś byłych jako i obecnie istniejących w krajach dawną Polskę składających, a mianowicie: w Królestwie Polskiem, Galicyi, W. Ks. Poznańskiem i Zachodnich guberniach Państwa Rossyjskiego, porządkiem abecadłowym miejsc ułożona*. Kraków: w Drukarni Wł. L. Anczyca i Sp., 1875; IKONNIKOV, V[asilij] N[ikolaevich]. *Opyt russoj istoriografii*, t. 1, kn. 2. Kiev?: Tipografija Imperatorskago Universiteta sv. Vladimira, 1892, s. 1337; VOLTER, Je[duard]. Narbut Feodor Efimovich. In *Russkij biograficheskij slovar'*, t. 11, S.-Peterburg: Tipografija Glavnogo Upravlenija

lenkų knygos darbuotojus⁴. Šiame istorikų, knygotyrininkų, etnologų ir literatų būryje ypač minėtini R. Steigvilos ir L. Kowkiel darbai. Išanalizavę Šiaurių bibliotekos katalogus šie tyrėjai ne tik sugrupavo dvare saugotas knygas (pagal tematiką ir kalbas), bet ir aptarė jų įsigijimo būdus. Svarbiausios informacijos apie daugiau nei 600 veikalų bibliotekos komplektavimą R. Steigvila ir L. Kowkiel sėmėsi iš gausios T. Narbuto korespondencijos. Raudona gija šių tyrėjų darbuose eina bene esminė mintis – LTI autorius savo biblioteką sukaupe pats, kitaip tariant, iki 1813 m., kai tapo teisėtu Šiaurių savininku, vargu ar

Udelov, 1914, s. 64; CHWALEWIK, Edward. *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiattek przeszlosci w ojczyznie i na obczyznie w zestawieniu alfabetycznym wedlug miejscowosci ulozone*, t. 2 (N–Ż). Warszawa–Kraków: Wydawnictwo J. Mortkowicza, Towarzystwo Wydawnicze w Warszawie, druk W. L. Anczyca i Spółki w Krakowie, 1927, s. 476; SZULKIN, Michał. *Zamykanie bibliotek polskich na Litwie po r. 1863* (odb. z „Przeglądu Historycznego“, 1932, t. 30), s. [75]–87; KOWALEWSKA, Zofja. *Dzieje powstania ludzkiego: wspomnienie o Ludwiku Narbutcie*. Wilno: Drukarnia A. Zwierzyńskiego, [1934] (odbitka z „Dziennika Wileńskiego“); B[IRŽIŠ]KA, V[a]c[ilovas]. Biblioteka. Iš *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 3, Kaunas: Spaudos fondas, 1935, p. 863; RUZGAS, V[incas]. *Bibliotekoms vadovėlis*. Kaunas: Sakalas, [1937], p. 54–55; MACKEVIČIUS, Rapolas. *Teodoras Narbutas*. Vilnius: Spaustuvė „Ruch“, 1939, p. 29–30; LUKŠIENĖ, M[airė]. Bibliotekos Lietuvoje XIX a. pirmojoje pusėje. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, t. 5, 1966, p. 132; BATŪRA, R[omas]. Teodoras Narbutas. *Mokslas ir gyvenimas*, 1964, nr. 9, p. 15–16, 33; STEIGVILA, R[imantas]. Teodoro Narbuto biblioteka. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, ser. A: *Visuomeniniai mokslai*, 1971, t. 1 (35), p. 145–[161]; STOLZMAN, Małgorzata. Narbutt (Ostyk Narbutt) Teodor Mateusz. In *Polski słownik biograficzny*, t. 22/3, z. 94. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1977, s. 538; KISARAUSKAS, Vincas. *Lietuvos knygos ženklai (1518–1918)*. Vilnius: Mokslas, 1984, p. 73–74; KOWKIEL, Lilia. Biblioteka dworu szlacheckiego na Grodzieńszczyźnie w 1. połowie XIX wieku. *Przegląd Wschodni*, 2001, t. 7, z. 4 (28), s. 1239, 1249, 1250; KOWKIEL, Lilia. *Prywatne księgozbiory na Grodzieńszczyźnie w pierwszej połowie XIX wieku*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2005; BERJOZKINA, N[atal’ja] J[ur’evna]. *Biblioteki i rasprostranenie nauchnyh znaniy v Belarusi (XVI–XX v. v.)*. Minsk: Belaruskaja navuka, 2011; CICĖNIENĖ, Rima. Senieji atminties institucijų katalogai Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių fonduose: Slucko Šv. Elijo vienuolyno 1575 m. inventorinis atvejis. Iš *Bibliotheca Litwana*, t. 2: *Atminties institucijų rinkiniai*, 2012, p. 259; RANKELIENĖ, Sonda; SAUDARGIENĖ, Indrė. Devynios lietuviškos XVII–XIX amžiaus marginalijos Vilniaus universiteto bibliotekoje. *Archivum Lithuanicum*, 2014, t. 16, p. 397–402; PASZKIEWICZ, Urszula. *Cathalogus cathalogorum*, t. 2: *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku: Spis scalony, poprawiony i uzupełniony*. Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2015, s. 261, nr. 3833–3836.

4 [AUTORIUS NENURODYTAS]. *Słownik pracowników książki polskiej. Supplement*. Pod redakcją Ireny Treihel, [t. 1], Warszawa–Łódź: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986, s. 150.

dvare būta ženklusnio knygų rinkinio. Maža to, T. Narbuto biblioteka išgyveno evoliuciją – nuo technokratinės iki grynai humanitarinės, kurioje dominavo istorinė literatūra. Tačiau R. Steigvilos ir L. Kowkiel tyrimų parašėse liko kita ne mažiau reikšminga Šiaurių dvaro bibliotekos dalis – istorinių dokumentų kolekcija, kuri dvarininkui-istorikui (*vel* istorikui-dvarininkui) turėjo būti ne mažiau svarbi. Kaip tik šiam bibliotekos dėmeniui pirmenybę atidavė ir pats T. Narbutas paskutiniame, apie 1851 m., jo paties sudarytame registre „Spisanie Museum [sic!] w Szawrach“ (Šiaurių muziejaus sąrašas; toliau – ŠMS)⁵. Tyrėjų dėmesio nesulaukė greta knygų ir rankraščių sukauptos lietuviškų artefaktų, numizmatikos ir net dailės rinkiniai⁶. Minėto registro pavadinimas suponavo ir kitą mintį – T. Narbuto sukauptas knygų rinkinys buvo tik viena, nors ir labai svarbi, dalis konstrukto, pavadinto Šiaurių muziejumi (toliau – ŠM). Maža to, šį rinkinį privalu analizuoti kartu su kitais dvaro rinkiniais. Taigi savo Lietuvos istorijos rašymo dirbtuvių tvarką ir prioritetus sudėliojo pats T. Narbutas kataloge ŠMS. Taip gimė mintis rekonstruoti pačią Šiaurių dvaro rinkinių idėją, pažvelgti į ją pirmiausia jos savininko akimis, o svarbiausiu kelrodžiu šiame tyrime tapo minėtasis registras, juolab kad šis dokumentas atspindi vadinamąjį ŠM aukso amžių⁷.

- 5 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, [apie 1851 m.]. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 18, b. 185/1, lap. 1r–23r.
- 6 L. Kowkiel tik monografijos priede (lentelėje) nurodė, kad Šiauriuose būta ne tik knygų, bet ir numizmatikos bei archeologijos kolekcijų. Žr. KOWKIEL, Lilia. *Prywatne księgozbiory na Grodzieńszczyźnie w pierwszej połowie XIX wieku*, s. 178, nr. 66 („Wykaz właścicieli księgozbiorów prywatnych na Grodzieńszczyźnie (1795–1863)“). Daugiausia dėmesio Šiauriuose saugomam lietuviškų senienų rinkiniui skyrė Žyngintas Būčys. Žr. BŪČYS, Žyngintas. *Senienos ir visuomenė: paveldo komunikacija XIX a. Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012, p. 58, 128 ir kt.
- 7 Šiandien žinomi bent keli Šiaurių dvaro rinkinių katalogai, iš kurių tris sudarė pats T. Narbutas. Be minėto ŠMS istorinės tematikos knygų sąrašo, taip pat žr.: [NARBUTT, Teodor]. *Opis ksiąg należących do Teodora Narbutta w językach, Polskim, Łacińskim, Francuzkim, Włoskim, Niemieckim i Rossyjskim, tudzież w rozmaitych materyach*, [apie 1811 m.] LMAVB RS, f. 18, b. 199, lap. 193–203r (kataloge sužymėti 168 veikalai); [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie xiążek w zbiorze Teodora Narbutta znajdujących się Roku 1846 Sporządzony*. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 3, b. 638, lap. 2r–21r (kataloge sužymėti 527 veikalai ir periodiniai leidiniai). Du paskutinius katalogus sudarė imperiniai valdininkai, kai Šiaurių dvaras buvo sekvestruotas, o biblioteka – konfiskuota. Žr.: SOKOLOV, Nikolaj. *Opis’ biblioteki umershago istorika Feodora Narbutta, nahodjashhejsja v imenii Shavrah, Vilenskoj gubernii, Lidskago u’ezda*, 1864–1865 m. LMAVB RS, f. 22, b. 30, lap. 1r–22v (kataloge sužymėti 565 veikalai ir periodiniai leidiniai); ZHUKOV. *Opis’ knig i rukopisej, ne voshedshih v sostav prezhnej opisi, sostavlen-*

Taigi šio straipsnio tikslas – kiek kitaip papasakoti apie Šiauriuose sukaup- tą knygų (ir ne tik) rinkinį ir jo likimą; kitaip, pasitelkus ir naujus archyvinius šaltinius, iš kurių svarbiausi yra T. Narbuto dukters Teodoros Narbutaitės-Mončiunskienės (Teodora z Narbuttów Monczuńska, 1839–1925), giminai- tės Kamilės Narbutaitės-Jurevičienės (Kamilla z Narbuttów Jurewiczowa, ~1814/1815–1881), žmonos Kristinos Sadauskaitės-Narbutienės (Krystyna z Sadowskich Narbuttowa, 1803–1899) inicijuota Rusijos vidaus ministerijos Vykdomosios policijos departamento ir pagaliau Šiaurių dvaro sekvestro ir LTI autoriaus asmeninės bibliotekos konfiskavimo bylos⁸. Šis dokumentų pluoš- tas bent iš dalies padės atkurti ir bibliotekos patalpos interjerą, ypač baldus, kuriuose buvo saugomi ŠM rinkiniai. Šiame kontekste naujai pažvelgta ir į ankstesniems tyrėjams gerai žinomą dokumentą – buvusio Sankt Peterburgo stačiatikių dvasinės akademijos auklėtinio, Vilniaus švietimo apygardos (to- liau – VŠA) neetatinio mokytojo (nuo 1864 m. gruodžio iki 1866 m. rugsėjo⁹)

noj g. Sokolovom i odpravlennyh v Vil'nu, slityh s prochimi knigami g. Narbutta, [1865 m.]. Ten pat, lap. 23r–24v (kataloge sužymėti 58 veikalai ir 26 rankraščiai). Istoriografijoje vadinamasis Žukovo katalogas paprastai traktuojamas kaip atskira pozicija, tačiau tai tik N. Sokolovo sudaryto sąrašo papildymas, todėl įmanu kalbėti apie keturis T. Narbuto rinkinio sąrašus (šio valdininko ypatingiems pavedimams prie Vilniaus civilinio gubernatoriaus tapatybės nustatyti nepavyko). Šiaip ar taip, Mečislovas Jučas aptardamas Lietuvos dvarų bibliotekų katalogus Šiaurių rinkinių sąrašų neminėjo visai. Žr. JUČAS, Mečislo- vas. *Žinios apie Lietuvos XVII–XIX a. dvarų bibliotekų katalogus*. Iš *Iš Lietuvos bibliotekų is- torijos. Teminis mokslo darbų rinkinys*. Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka, Valstybinė tarpžinybinė bibliotekų komisija, 1985, p. 46–[51].

- 8 [MONCZUŃSKA Z NARBUTTÓW, Teodora]. *Zapiski córki ś. p. Teodora Narbutta z papierów*, [apie 1880 m.] Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1135, ap. 11, b. 19, lap. 1r–137v; JUREWICZOWA Z NARBUTTÓW, Kamilla. *Wspomnienie o Dziejopisie Litwy Teodorze Narbutcie*, 1875 m. Ten pat, b. 4, lap. 103r–105v; *Delo Depar- tamenta policii ispolnitel'noj O sostojashhej pod nadzorom policii v g. Chembar, Penzenskoj gubernii, pomesblice Vilenskoj gubernii Hristiny Narbut, hodatajstvujushhej o voznashhenii ej biblioteki, ostavshejsja v prezbnem meste zhitel'stva posle muzha eja, ili o vydache za onuju deneg*, nachalos' 1 oktjabrja 1868 goda, resheno 1 ijulja 1874 goda. Sankt Peterburgo cen- trinis valstybinis istorijos archyvas (toliau – SCVIA), f. 1286, ap. 29, b. 1175, lap. 1r–9v; *Delo po upravlenii imeniem Shavry Pomesbhika Lidskago U'zda Fedora Narbuta, nachalos' 8 avgusta 1863 goda, konchilos' 15 maja 1874 goda*. LVIA, f. 525, ap. 15, b. 587, lap. 1r–391r; *Delo Kanceljarii popechitelja Vilenskogo uchebnogo okruga 2 sola o pomanastyrskih bibliotekah i drugih konfiskovannyh, nachalos' 13 avgusta 1864 goda, koncheno 4 janvarja 1869 [goda]*. Ten pat, f. 567, ap. 4, b. 931, lap. 1r–178r.
- 9 *Delo Kanceljarii popechitelja Vilenskogo uchebnogo okruga ob opredelenii Nikolaja Sokolo- va sverhshtatnym uchitelem pri okruge*, nachalos' 13 sentjabrja 1864 goda, koncheno [8 janvarja 1866 goda]. Ten pat, f. 567, ap. 3, b. 1344, lap. 1r–19r; KORNILOV, I[van]

Nikolajaus Sokolovo (Николай Иванович Соколов, 1837–1904) 1864–1865 m. sudarytą T. Narbuto knygų ir rankraščių katalogą. Šis rankraštis bus svarbus ne tik kaip tragiškojo Šiaurių dvaro rinkinių laikotarpio liudinininkas (priešingai nei ŠMS), bet ir dėl praktinės priežasties – skrupulingasis pareigūnas ne tik surašė knygas ir rankraščius, bet ir nurodė jų vietas spintose ir net lentynose.

T. Narbuto sukaupti rinkiniai šiandien išblaškyti po įvairių šalių – Lenkijos, Lietuvos, Rusijos, Ukrainos – atminties institucijas. Šiame tyrime nekeliamas tikslas sudaryti dabartinės jų saugojimo vietas registrą, tačiau kai kurios pozicijos bus paminėtos¹⁰. Straipsnyje norima į Šiaurių rinkinius pažvelgti platesniame istoriniame ir biografiniame kontekste, todėl kad ir kaip būtų paradoksalu, gana retai šiame tyrime, pirmiausia turint galvoje jo apimtį, bus taikomas knygotyroje įprastas bibliografinis metodas, t. y. leidinio tyrimas *de visu* (ypač marginaliniu-provenienciniu požiūriu), juolab kad T. Narbuto knygų rinkinys priklauso tai nedidelei Lietuvos istorinių asmeninių bibliotekų grupei, kurios sudėtis ir net turinio grupavimas dėl mūsų dienas pasiekusių katalogų yra gerai žinomas ir niekaip negali būti priskiriamas prie vadinamųjų rekonstruotinių bibliotekų. Dėl šios priežasties Šiaurių knygų rinkinys bus daugiausia tiriamas asmenybinio ir lyginamuoju istoriniu aspektais¹¹. Chronologiškai – iki knygų ir rankraščių nusavinimo ir perdavimo Vilniaus viešajai bibliotekai (toliau – VVB), taigi iki asmeninės T. Narbuto bibliotekos baigties. Straipsniui labai pravertė kitų XVIII a. pabaigos – XIX a. pirmosios pusės Lietuvos dvarininkų asmeninių bibliotekų tyrimai¹². Tai trečioji intelektualinėms XIX a. pirmosios pu-

P[etrovich]. *Russkoe delo v Severo-Zapadnom krae: materialy dlja istorii Vilenskogo uchebnojo okruga preimushhestvenno v Murav'jovskuju jepobu*. Sankt-Peterburg: Tipografija A. P. Lopuhina, 1901, c. 91–92.

- 10 Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomų T. Narbuto asmeninės bibliotekos knygų sąrašą šiuo metu sudarinėja S. Rankelienė. Tyrėjai pavyko rekonstruoti apie dešimt procentų visos 1864 m. Šiaurių dvare buvusios bibliotekos. S. Rankelienė LTI autoriaus knygas tiria pagal tematiką, kalbas, leidimo vietas, tačiau ją ypač domina knygų įrišai ir gausūs skaitymo ženklai, paties istoriko ranka rašytos marginalijos. Naudodamasi proga tariau ačiū S. Rankelienei už geranorišką pasidalijimą tyrimo medžiaga.
- 11 Daugiau apie tai žr. BRAZIŪNIENĖ, Alma. Senųjų asmeninių Lietuvos bibliotekų tyrimai: *status quo*. *Bibliotheca Litwana*, p. 42, 49. T. Narbuto asmeninis archyvas (privati korespondencija, užrašų knygelė) ir jo santykis su Šiaurių biblioteka bei visu dvaro rinkiniu galėtų tapti atskiro tyrimo objektu.
- 12 Žr.: KOWKIEL, Lilia. Księgozbiór Ignacego Domeyki (w świetle inwentarza rękopiśmienego z 1834 roku). In *Od strony Kresów. Studia i szkice*, cz. 2. Pod redakcją Haliny Bursztyńskiej. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2000, s. 123–135; MILTENYTĖ, Asta. Baronų Rönne bibliotekos. Iš *Renavas (Žemaičių praeitis*, t. 9). Sudarytojai A. Butrimas, A. Miltenytė, P. Švėrebas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos

sės Lietuvos bajorų-istorikų aspiracijoms skirto straipsnių ciklo dalis¹³. Kaip ir ankstesniuose tyrimuose, bus svarbus pats Lietuvos istorijos senienų kaupimo, o ir kūrybos dvare momentas; dvare, kuris pasikeitus politiniam būviui tapo ir tautos savasties buveine.

PRADINĖ POZICIJA – ŠMS

Šiuo T. Narbuto sudarytu dokumentu naudojosi ne vienas tyrėjas, tačiau visus domino tik konkretūs skyriai, daugiausia knygų ir lietuviškų senienų registrai. ŠMS niekada nebuvo aptartas *in corpore*. Šis Šiaurių rinkinio konceptas surašytas į 23 archyvinių lapų sąsiuvinį mėlynais viršeliais (žr. 1 pav.). Tačiau knygelė ne pirktinė, o savadarbė, greičiausiai paties T. Narbuto pasigaminta: 13 Kučkuriškių fabriko gamybos formato lapų (formatas – 33,6 × 21,8) sulenkti per vidurį ir viršuje bei apačioje susiūti tamsiai mėlynais siūlais. Viršelyje paties LTI autoriaus ranka užrašytas pavadinimas: „SPISANIE Museum w SZAWRACH“¹⁴, tačiau antrajame lape matome platesnę antraštę: „Spisanie historycznych zabytków i materiałów w zbiorze Teodora Narbutta znajdujących się“ (Teodoro Narbuto rinkinyje esančių istorijos paminklų ir [istorinės] medžiagos sąrašas)¹⁵. ŠMS suskirstytas į 6 dalis: 1) „Senoviniai lietuviški paminklai“ (Zabytki starożytnie Litewskie); 2) „Gamtos istorija“ (Historja

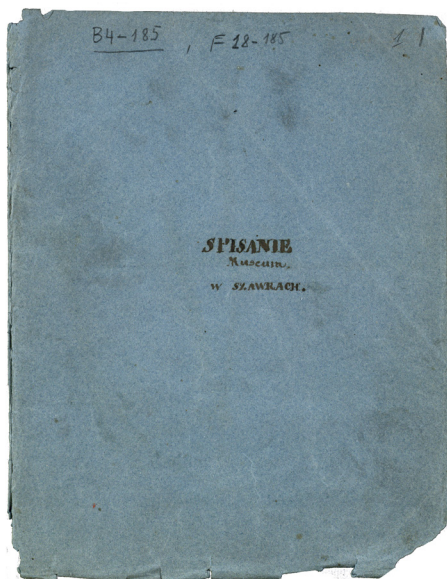
leidykla, 2001, p. 133–142; KAUNAS, Domas. Jurgio Platerio biblioteka – knygos kultūros ir mokslo paminklas. *Knygotyra*, 2011, t. 56, p. 252–273; ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė. Trakų vaivados Andriaus Oginskio biblioteka – didiko akiračio veidrodys. Iš *Kunigaiškiškiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakais*, mokslo straipsnių rinkinys, t. 2. Sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 302–341; KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii comitis de Plater. Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012; PACEVIČIUS, Arvydas. Ignoto Oginskio (1755–1786) biblioteka: genealoginio ir religinio tapatumo atspindys. *Knygotyra*, 2019, t. 72, p. 90–139. Išsamų asmeninių Lietuvos bibliotekų tyrimų sąrašą žr. BRAZIŪNIENĖ, Alma. Senujų asmeninių Lietuvos bibliotekų tyrimai: *status quo*, p. 58–64 (priedas „Senujų asmeninių Lietuvos bibliotekų tyrimai“). Darbai apie T. Narbuto asmeninę biblioteką šiame priede nebuvo minėti.

- 13 Žr. GRIŠKAITĖ, Reda. Zalučės ir Bareikiškių šeimininko Vladislavo Sirokomlės *istorikos. Archivum Lithuanicum*, 2018, t. 20, p. 9–82; GRIŠKAITĖ, Reda. Jašiūnų dvaras kaip Lietuvos istorijos rašymo erdvė. *Archivum Lithuanicum*, 2020, t. 22 [įteikta spaudai]. Tiek šis, tiek dabartinis tyrimas atliktas vykdant Lietuvos istorijos instituto programą „XIX amžiaus sociokultūrinis laukas: visuomenės grupės, asmenys, institucijos (2017–2021 m.)“. Individuali tema – „Dvaras kaip archyvas: bajorija ir Lietuvos istorijos tyrimai (XIX a. 4–7 d.)“.

14 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 1r.

15 Ten pat, lap. 2r.

Naturalna); 3) „Rankraščiai“ (Rękopisma); 4) „Teodoro Narbuto monetų ir medalių rinkinys“ (Zbiór monet i Medalów Teodora Narbutta), kuriame išskirti monetų ir medalių poskyriai; 5) „Paveikslai“ (Malowidła), savo ruožtu grupuojant aliejumi tapytus paveikslus, piešinius ir graviūras; 6) „Spausdintos istorinės tematikos knygos“ (Książki drukowane w materij historycznej).

1 PAV. Teodoro Narbuto apie 1851 m. parengto išvežti į Vilniuje Eustachijaus Tiškevičiaus steigiamą Lietuvos muziejų atrinktų muzealijų sąrašo antraštinis lapas. LMAVB RS, f. 18, b. 185/1, lap. 1r.

Pirmosios, svarbiausios, rinkinio dalies – „Senoviniai lietuviški paminklai“, numeracija – nr. 1–62, tačiau paskutinis skaitmuo neatspindi tikrojo senienų kiekio, nes dažniausiai vienu skaičiumi žymėti du ar net keli artefaktai. Kaip antai sąrašo nr. 5: „Du puikūs laukuose rasti plieno kirvukai: vienas prie Kubancų kaimo, kitas – prie Parodūnio kaimo Lydos apskrityje“¹⁶. Arba sąrašo nr. 11: „Septyni įvairaus dydžio akmeniniai kirvukai, du iš jų sudaužyti, rasti laukuose Lydos apskrityje, visi – greta gyvenviečių“¹⁷. Arba sąrašo nr. 24: „Segės, t. y. žalvarinės viršutinių suknelių sąsagos pečių plotyje (fibulae), įvairaus dydžio ir formos, iš įvairių kapų, viena – sulaužyta“¹⁸. Greta šio įrašo – skaičius „9“, žymintis šių artefaktų kiekį rinkinyje. Tai, kad ir pačiam T. Narbutui rūpėjo tikra-

16 Ten pat, lap. 2r, nr. 5.

17 Ten pat, lap. 2v, nr. 11.

18 Ten pat, nr. 24.

sis ŠMS suregistruotų „lietuviškų paminklų“ skaičius, rodo jo ranka pieštuku daryti prieraišai (skaičiai). *Suma summarum* istorikas suskaičiavo, kad vadina- mąją archeologinę ŠM dalį sudarė 197 artefaktai (sztuk 197)¹⁹. Pirmuoju nume- riu šioje kolekcijoje įrašytas „plieninis šalmas su antkrūčiu, gerai išsilaikęs, nuo rūdžių nuvalytas, rastas kape prie Varėnos, kurio viduje būta riterio kaukolės, kurios dabar nėra“²⁰. Toliau kiti archeologiniai radiniai – ginklai, kulkos, darbo įrankiai, drabužių fragmentai, papuošalai, ašarinės. Pastarosios (iš viso ketu- rios²¹), kaip ir garsusis lauke prie Platelių išartas bronzinis lietuvių dievo Kovo stabas, juodo marmuro gabalas nuo spėjamo Lietuvos karaliaus Mindaugo kapo antkapio Livonijoje ar taip pat spėjamo Lietuvos didžiųjų kunigaikščių skeptro kopija, buvo tiek paties rinkinio savininko, tiek amžininkų vadinama ŠM pa- sididžiavimu²². K. Narbutaitė-Jurevičienė tarp svarbiausių Šiaurių eksponatų mini dar ir riterio šarvus bei „fetišą“ – akmeninę meilės deivės Mildos statu- lėlę²³. Pirmasis reliktas tikrai įrašytas ŠMS: „Nr. 2. Riterio šarvų antkrūtinis, apdegęs deginant riterio kūną, [rastas] Omelijos [kaime], prie Kobelio ežero su daugybe kitų senienų, kurios neapdairiai buvo prarastos, ir iki galo nesudegusių kaulų liekanomis“²⁴. Tačiau deivės Mildos statulėlės sąrašė nėra. Vilniaus Pilies kalno požemiuose rastą bronzinį (!) deivės Mildos stabą savo rinkiniuose turėjo Adomas Honorijus Kirkoras (Adam Honory Kirkor, 1818–1886), kuris vėliau jį perdavė Vilniaus senienų muziejui (toliau – VSM)²⁵. 1854 m. T. Narbutas padėjo šią skulptūrėlę identifikuoti, tad negalima atmesti prielaidos, kad galėjo pasi- daryti ir kopiją, juolab kad ŠMS datuojamas apie 1851 m., o ekspertizė atlikta 1854 m.²⁶ Maža to, lietuviškų dievų statulėlių kopijų ŠM turėjo ir daugiau²⁷.

19 Ten pat, lap. 5r.

20 Ten pat, lap. 2r, nr. 1.

21 SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 5: Zbiór historyka Litwy, Teodora Narbutta (w powiecie Lidzkim w majątku Szawrach). Rzeczy ze szkła, gliny i kamienia. *Gazeta Warszawska*, 1854, nr. 159 (10 (22) czerwca), s. 4.

22 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 2r, nr. 9; lap. 3r, nr. 32; lap. 4r, nr. 47, nr. 51.

23 JUREWICZOWA Z NARBUTTÓW, Kamilla. *Wspomnienie o Dziejopisie Litwy Teodorze Narbutcie*, lap. 105v.

24 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 2r, nr. 2.

25 KIRKOR, A[dam] K[arlovich]. *Perehnevnyj katalog predmetov v Vilenskom muzeume drevnos- tej. Vil'no*: v Tipografii Osipa Zavadzkiego, 1858, s. [1], № 4. Apie tai taip pat žr. BŪČYS, Žygintas. *Senienos ir visuomenė: paveldo komunikacija XIX a. Lietuvoje*, p. 129, 141 ir kt.

26 Žr. SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 7: Posązek bogini Mildy świeżo odszukany. *Gazeta Warszawska*, 1854, nr. 178 (29 czerwca (11 lipca), s. 4. Cituojamas 1854 m. birželio 6 d. Šiauriose rašytas T. Narbuto laiškas. V. Sirokomlė

Visi artefaktai surinkti Lydos, Babruisko, Vilkmergės, Vilniaus, Telšių, Trakų ir Gardino, bet daugiausia – Lydos apskrityje (taip pat Šiauriuose). Gana daug senienų į dvarą atkeliavo ir iš Druskininkų²⁸. Iš įdomesnių ne archeologinių muzealijų minėtinos 1812 m. Lietuvos tautinės gvardijos ir tos pačios gvardijos ulonų karininko šovininės bei istoriko seneliui Ignacijui Narbutui (Ignacy Narbutt *vel* Ostyk-Narbutt, ~1730–po 1772) astronomo Martyno Počobuto *vel* Odlianickio-Počobuto (Marcin Poczobutt *vel* Poczobut *vel* Odlanicki-Poczobutt *vel* Odlanicki-Poczobut, 1728–1810) dovanotas medinis Saulės kompasas²⁹. T. Narbutas spėjo, kad šį 1725 m. datuotą prietaisą pagamino jėzuitai (Ma byc jezuickiej roboty)³⁰. Tačiau tokių dar artimų praeitį menančių muzealijų vos kelios – dominavo archeologinis rinkinys. Taigi griežtai laikytasi pasirinktos kolekcionavimo krypties – kaupti tik „senovinius lietuviškus paminklus“. Sąrašė kiekvienas artefaktas daugiau ar mažiau apibūdintas – beveik visada nurodoma radavietė ar net pats radėjas ar dovanotojas. Tai, kad archeologijos kolekcija buvo integrali kūrybinių Šiaurių dirbtuvių dalis, maža to, jog sąveikavo su kitais ŠM skyriais, rodo ir minėto dievo Kovo stabo aprašas: „9. Lietuvių dievo *Kawas* statulėlė, bronzinė, sulenktomis ir nuo alkūnių pakeltomis rankomis, iškasta lauke prie Platelių, įrodymą tam rasite rankraščių aplanke „O““³¹.

Antrajame ŠM skyriuje, ano meto muziejui „privalomoje“ gamtos istorijos dalyje, muzealijų apskaita nebuvo atlikta, ir šį dalyką įmanu aiškinti eksponatų gausa: „Daugybė gimtosios žemės apylinkėse surinktų retų akmenų ir fosilijų. Spirite konservuoti ropliai ir vabzdžiai, sudžiovinti svarbiausi drugeliai.“³² Tačiau trečiasis, „Rankraščių“ skyrius, sutvarkytas preciziškai – dokumentai

šiam rašinyje save įvardija kaip Mildos stabo bendraturtį, esą jie su A. H. Kirkoru buvo sudarę raštišką sutartį, kurios tikslas – visam laikui išsaugoti mokslui naujai rastus artefaktus, neleisti jiems vėl pražūti.

- 27 [MONCZUŃSKA Z NARBUTTÓW, Teodora]. *Zapiski córki ś. p. Teodora Narbutta z papierów*, lap. 125r.
- 28 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 2r, nr. 7; lap. 2v, nr. 13; lap. 3r, nr. 35; lap. 4v, nr. 52, 58; lap. 5r, nr. 61. Dar 1839 m. svarbiausius savo archeologinės kolekcijos objektus laiške Juozapui Pomarnackiui *vel* Pacui-Pomarnackiui (Józef Pac-Pomarnacki, 1780–po 1840) aprašė pats T. Narbutas. Minėtina ir tame pat laiške nurodytas faktas, kad dalis Šiaurių dvaro rinkinių nukentėjo „per neseniai įvykusį gaisrą“. Žr. NARBUTAS, Teodoras. Laiškas iš Šiaurių J. Pomarnackiui į Bratnavą, 1839 m. gruodžio 9 d. Lietuvių literatūros ir meno archyvas (toliau – LLMA), f. 96, ap. 1, b. 92, lap. 41r–42v.
- 29 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 4v, nr. 54, 55, 57.
- 30 Ten pat, lap. 4v, nr. 57.
- 31 Ten pat, lap. 2r–2v, nr. 9.
- 32 Ten pat, lap. 5r.

6

Rekopismas.

Nra.		1276.
1.	Księzgi in folio: Litera A, ad rozu 1238—1736, Diplomatow —	72.
2.	— — — — — B. ad — 1382—1424. — — — —	170.
3.	— — — — — C. ad — 1426—1431 — — — —	161.
4.	— — — — — D ad — 1432—1621 — — — —	188.
5.	— — — — — E. Kromika wiganta i' Broxini'si	
6.	— — — — — K. Kzyrackie (Meyeweiser) — — — —	2.
7.	— — — — — L. ad roku 1342—1736. z Metry Litew. 268.	
8.	— — — — — M. ad — 1399—1500 z Metr. Litew. 158.	
9.	— — — — — N. ad — 1387—1644 Kopije dyplomatow z Archiwu Ruckimuntowskiego, ryzny, dawnej daty episcopa, dla kniżla skuni'sauca Augusta diplomatow —	65.
10.	— — — — — O. ad roku 1200—1410 Kopije dyplomatow z archiwu abymalskiego Ryzkago — — — —	126.
11.	— — — — — P. Kniż's notat Wierzińskiego kromnika Paw. Lidzkiego, drukow inz kopismato w historycznej i nożnej treći, ponumrowsanyh — — — —	85.
12.	— — — — — Q. Index jakiegos' archiwu, w ktorom sąz mientore dyplomatao per castensium, podobno przez Bisk. Albertbrandego —	488.
13.	— — — — — R. Index archiwu Kowarnego, spo rządzony przez Kromiera rzyrejsim kuredu starej daty, ale zupełny po mieloku	

2 PAV. Teodoro Narbuto apie 1851 m. parengto išvežti į Vilniuje Eustachijaus Tiškevičiaus steigiamą Lietuvos muziejų atrinktų rankraščių sąrašo fragmentas. LMAVB RS, f. 18, b. 185/1, lap. 6r.

sugrupuoti, o dauguma ir naujai įrišti į dvidešimt dvi pagal abėcėlę numeruotas (A–X) knygas (žr. 2 pav.). Šio prestižinio sąrašo priešakyje – devynios knygos (A–I), kuriose 1238–1644 m. datuotų istorinių dokumentų nuorašai iš Karališkojo slaptojo archyvo Karaliaučiuje, iš Sankt Peterburge saugotų Lietuvos Metrikos knygų, iš Radvilų archyvo Nesvyžiuje ir iš Rygos miesto archyvo – iš viso 1 210 vienetų³³. Iš kitų įdomių šios dalies pozicijų – knyga „R“, kurioje garsiosios Mogiliovcų dvaro (Gardino gubernija, Valkavisko apskritis) savininko Aleksandro Bychoveco (Aleksander Bychowiec, ~1800–1863) dovanotos kronikos rankraštis: „R. Kronika Litwska z której drukowane wydanie 1846, rękopism z wieku XVII.“ (R[ankraštinė] Lietuvos kronika, iš kurios buvo spausdinta 1846 m. laida, XVII a. rankraštis)³⁴. Su šia pozicija konkuruoja raide „T“ įvardyta rankraštinė knyga: „Studja, notacje, wiersze, Kalendarz obywatelsko-historyczny i t. t. Dominika Paszkiewiczza. Xięga“ (Dominyko Paškevičiaus [t. y. Dominyko Poškos (Dionyzy Paszkiewicz, ~1765–1830). – R. G.] studijos, užrašai, eilės. Dvarininko-istoriko kalendorius ir t. t. Knyga)³⁵. Sąrašė yra ir 23-ioji pozicija, tačiau pagal abėcėlę ji nenumeruota. Tai keturi dideli tvarkingi *in quarto* dydžio lapų ryšuliai – 1211–1736 m. datuotų ir paties T. Narbuto ranka surašytų svarbiausių Lietuvos istorijai dokumentų registras „Index historicorum monimentorum Lituaniae“ (Lietuvos istorinių dokumentų registras) su nuoroda į jų saugojimo arba publikavimo vietą³⁶. Ši pozicija lyg „atidalyta“ nuo kitų, nes tai visai kitokia medžiaga, savita T. Narbuto dokumentų kolekcijos reziumė. Tačiau pagal abėcėlę nenumeruota (neturi abėcėlės raidės) ir pozicija nr. 15: „Herbarz Kojalowicza ogromnego formatu Księga, z przyłączeniem Miscellaneow“ (Kojalavičiaus herbynas, didžiulio formato knyga, su „Įvairybių“ priedu)³⁷. Turint galvoje garsiąją T. Narbuto ir Simoną Daukanto (Szymon Dowkont, 1793–1864) „bylą“, šis faktas vertas dėmesio – į ŠMS

33 Ten pat, lap. 6r, nr. 1–9.

34 Ten pat, lap. 6v, nr. 17. T. Narbutas turi galvoje leidinį: *Kronika litewska*. In *Pomniki do dziejów litewskich, pod względem historycznym, dyplomatycznym, geograficznym, statystycznym, obyczajowym, archeograficznym i t. p., z różnych rękopisnych lub rzadkich wydań dziejopisów, tudzież dyplomatów i dalszych zabytków przeszłości odkrytych, w archiwach tajnych królewieckich, tudzież w archiwach ryskich i innych krajowych*. Zebrane przez Teodora Narbutta. Wilno: nakładem Rubena Rafałowicza, księgarza wileńskiego, w Drukarni M[auszy] Zymelowicza, typografa, 1846. Šiuo metu šis Šiaurių bibliotekoje buvęs leidinio egzempliorius saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje (toliau – VUB RSS) (sign. III-1013).

35 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 6v, nr. 18.

36 Ten pat, lap. 7r, nr. 23.

37 Ten pat, lap. 6v, nr. 15.

brangų rankraštį įrašė, tačiau nemanė jį esant savą³⁸. Šiaip ar taip, T. Narbutas susumavo, kad ŠMS surašyti 2 824 vienetai dokumentų arba jų nuorašų (sztuk 2 824)³⁹. Koks aistringas buvo istorijos dokumentų medžiotojas, kaip svarbu buvo nuolat gausinti Lietuvos istorijos šaltinių nuorašų rinkinį, rodo kad ir šie žodžiai, užrašyti laiške A. Renjė, sužinojus, kad atsirado galimybė per Rygoje gyvenusį istoriką Karolį Eduardą von Napierskį (1793–1864) gauti 500 naujų istorijos dokumentų nuorašų: „galbūt paskutinį skatiką atiduosiu, bet labai pakelsiu savo kolekcijos vertę“⁴⁰.

Skrupulingai suskaičiavo ir anuomečiam senienu mėgėjui „privalomą“ monetų ir medalių rinkinį. Iš viso ŠMS buvo suregistruota 321 moneta: 2 – aukso, 122 – sidabro ir 197 – vario⁴¹. Trečdalį sudarė lenkiškos monetos, tačiau buvo ir rusiškų, švediškų, austriškų, prūsiškų, prancūziškų. Dvidešimt viena moneta pristatyta labai aptakiai – kaip „įvairių šalių“. Maža to, į šį rinkinį T. Narbutas įtraukė ir „prancūzišką sagą“ (1812 m. atminimą), ir „alavinių žydišką talismaną“. Tikriausiai taip paviršutiniškai monetų rinkinys (kaip ir gamtos istorijos skyriaus) aprašytas dėl didelio artefaktų kiekio. O štai medalių nurodyta tik keturiolika, todėl jie aptarti išsamiau. Pirmuoju numeriu įrašytas 1828 m. Fiodoro Tolstojaus (Федор Петрович Толстой, 1783–1873) sukurtas Vilniaus universiteto 250-ųjų įkūrimo ir 25-ųjų šios institucijos atkūrimo metinių medalis, antruoju – medalis iš serijos, skirtos 1828–1829 m. Rusijos ir Turkijos karui atminti⁴². Iš T. Narbuto pateikto aprašymo galima spėti, kad tai buvo vienas iš Andriejaus (vel Henriko) Gubės (Андрей Игнатьевич Губе, 1805–1848) sukurtų ir Berlyne, Gottfriedo Bernhardo Looso (1773–1843) firmoje, nukaldintų bronzinių šios serijos medalių⁴³. Buvo ir iš geležies kaldintų medalių su Žygimanto Augusto, Vladislavo Vazos, Tado Kosciuškos, Juozapo Poniatovskio, Didžiosios Britanijos karalienės Karolinos iš Braunšveigo, Benjamino Franklino atvaizdais⁴⁴. T. Narbutas nurodė ir du kryžius – abu iš 1812 m.⁴⁵ Skyrių „režiumavo“ šeši T. Kosciuškos laikų banknotai⁴⁶.

38 Ten pat, lap. 7r, nr. 23.

39 Ten pat, lap. 7r.

40 Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 20 Grudnia 1842 r.). *Kronika Rodzinna*, 1888, nr. 11 (1 Czerwca), s. 331.

41 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 8v.

42 Ten pat, nr. 1, 2.

43 Už pagalbą aiškinantis šio medalio tipą dėkoju Daliai Grimalauskaitei.

44 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 8v, nr. 3–10.

45 Ten pat, nr. 13–14.

46 Ten pat, lap. 8v [be numeracijos].

Penktasis, ŠM dailės skyrius, aprašytas ypač atidžiai. T. Narbutas ir pats puikiai piešė, raizė ir net restauravo graviūras⁴⁷. Jaunystėje ir rašė dailės klausimais, kaip antai apie Peterį Dankersą (*vel* Pieter Danckerts de Rij, 1583 *vel* 1605–1661) ir Vincenzo Camuccinį (1771–1844)⁴⁸. Aistrą dailei rodė ir paties T. Narbuto parašytos knygos. Ypač gausiai buvo iliustruota LTI – devyniuose tomuose paskelbta net trisdešimt Lietuvos istorijai svarbių asmenybių portretų, istorinių vietų vaizdų, lietuvių mitologiją, archeologiją, numizmatiką, sfragistiką, heraldiką ar kitus kontekstinius dalykus atspindinčių piešinių, šeši žemėlapiai ir istorinių mūšių schemos, keturios genealoginės lentelės – iš viso keturiasdešimt iliustracijų. Antrąją veikalo LTI laidą ketino papuošti dar dvylika piešinių, mūšio schema ir genealogine lentele. Daugumos šių vaizdų autorius – pats T. Narbutas⁴⁹. Gausiai iliustruota ir knyga „Pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historyi Litwy odnoszące się“ (Mažesnieji istorijos raštai, liečiantys tik Lietuvos istoriją)⁵⁰. T. Narbuto gabumų dailei pavyzdys – ir piešiniai, perpiešti iš Šiauliuose gimusio garsaus archeologo, kolekcininko ir archeologo Tado Volianskio (Tadeusz Wolański, 1785–1865) knygos „Listy o starożytnościach sławiańskich“ (Laiškai apie slavų senienas, Gnieznas, 1845)⁵¹ (žr. 3 pav.).

- 47 JUREVIČIENĖ-NARBUTAITĖ, Kamilė. Laiškas iš Juršiškių T. Narbutui į Šiaurius, 1839 m. rugpjūčio 19 d. LMAVB RS, f. 18, b. 185/3, lap. 124r, 125r; NARBUTAS, Teodoras. Laiškas iš Šiaurių A. H. Kirkorui į Vilnių, 1850 m. liepos 9 d. LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 9, lap. 114v.
- 48 NARBUTT, Teodor. Badanie starożytności litewskich: Wiadomość o malarzu i architekcie Władysława IV. Dankersie. *Tygodnik Wileński*, 1817, t. 3, nr. 68, s. 226–229; NARBUTT, Teodor. Opisanie malowidła P. Camuccini, wyrażającego śmierć Wirginii, i odpowiedź na zarzutę przeciw niemu. *Tygodnik Wileński*, 1818, t. 6, nr. 123, s. 173–177; NARBUTT, Teodor. Niektóre szczegóły z żywota malarza Dankersa. In NARBUTT, Teodor. *Pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historyi Litwy odnoszące się (z dziesięciu rycinami)*. Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, księgarza i typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, 1856, s. 232–234.
- 49 Daugiau apie tai žr. GRIŠKAITĖ, Reda. Lietuvių tautos istorijos šeštojo tomo paraštės: apie vaizdus, kapus, ir ne tik. Iš NARBUTAS, Teodoras. *Lietuvių tautos istorija*, t. 6: *Vytauto valdymas XV amžiuje*. Vilnius: Mintis, 2019, p. 36–55.
- 50 NARBUTT, Teodor. *Pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historyi Litwy odnoszące się (z dziesięciu rycinami)*. Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, księgarza i typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, 1856.
- 51 Žr. [WOLAŃSKI, Tadeusz]. *List Pana T. Wolańskiego do Teodora Narbutta*. LMAVB RS, f. 18, b. 207/1/1, lap. 22r, 24r (T. Narbuto perrašas (laiško fragmentas) ir piešinių kopijos). Plg. WOLAŃSKI, Tadeusz. Do Wielmożnego Teodora Narbutta, twórcy dzieła „o dziejach starożytnych narodu Litewskiego“ w Szawrach, w powiecie Lidzkim, na Żmudzi. In WOLAŃSKI, Tadeusz. *Listy o starożytnościach sławiańskich*, zbiór pierwszy, z 143 rycinami na XI tablicach. Gniezno: czcionkami Ernesta Günthera, 1843, lent. 4, pieš. I–VI; lent. 3, pieš. 9a, 9b.

3 PAV (a, b). Teodoro Narbuto perpiešti piešiniai iš Tado Volianskio knygos „Listy o starożytnościach sławiańskich“ (Laiškai apie slavų senienas, Gnieznas, 1845). LMAVB RS, f. 18, b. 207/1/1, lap. 22r, 24r.

ŠMS „Paveikslų“ skyriuje fiksuota vos 18 darbų⁵². Vyravo aliejinė tapyba – iš viso vienuolika paveikslų, grafikos darbų – penki, piešinių – vos pora. Pirmu numeriu įrašytas „pusiaufigūris natūralaus dydžio“ Karolio Seraty (T. Narbuto variantas) *vel* Karolio Ferati (Vladislovo Sirokomlės variantas⁵³) „iš natūros nutapytas“ Martyno Liuterio (Martin Luther, 1483–1546) portretas⁵⁴, antruoju – toks pat Jono *vel* Jono Kristupo Damelio (Jan Krzysztof Damel, 1780–1840) sukurtas „kunigo misionieriaus, tikriausiai vizitatoriaus a. a. kunigo Polio“ (Księdza Missjonarza, podobno Wizytatora ś. p. Pohla) atvaizdas, trečiuoju – italų dailininko (pavardė nenurodyta) nutapytas Abiejų Tautų Respublikos laikų politiko kunigaikščio Teodoro Liubomirskio (Teodor Lubomirski, 1683–1745) portretas (kaip galima spėti iš aprašymo, nutapytas šio vyro skulptūrinis biustas)⁵⁵. Šiaurių paveikslų galerijoje buvo ir Lydos stalininko (1764–1768), Lydos vėliavininko (1768–1794), nuo 1794 m. – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vėliavininko Juozapo Mikalojaus Narbuto (Józef Mikołaj Narbutt, 1752–~1810) ir literatės Onos Grozmanytės-Narbutienės (Anna z Grozmanich Narbuttowa, ~1750–po 1799) dukters Julijos Narbutaitės-Lobaževskienės, vėliau – Šiškovos (Julia z Narbuttów Szyszkowowa, *primo voto* Łobarzewska *vel* Юлия Осиповна Шишкова, ур. Нарбут, 1799–1849) atvaizdas⁵⁶. Šį savo giminaitės ir Rusijos liaudies švietimo ministro Aleksandro Šiškovo (Александр Семенович Шишков, 1754–1841) žmonos portretą, Marcello Bacciarellio (1731–1818) kūrinį, T. Narbutas įsigijo apie 1842 m. Laiške A. Renjė rašė:

Siunčiu paveikslą. Tai originalus Bacciarellio darbas – portretas jaunos moters, pavaizduotos kaip Aušrinė. Parodyk ponui Ozemblovskiiui [t. y. litografui Juozapui *vel* Juozapui Jurgiiui Ozemblovskiiui (Józef Jerzy Oziębłowski, 1805–1878). – R. G.] ir pasitark, kaip

52 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 9v–10r, nr. 1–18.

53 SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 6: Jeszcze zbiór historyka Litwy, Teodora Narbutta (w powiecie Lidzkim w majątku Szawrach). Rzeczy z metalu: Bóstwa. Uzbrojenia i oręż. Ubiory. Distinctarium. Numizmatyka. Przedmioty sztuki: rzeźba, malowidła, sztychy. *Gazeta Warszawska*, 1854, nr. 169 (21czerwca (3 lipca), s. 4.

54 Sunku net įsivaizduoti, kad Šiauriuose galėjo būti saugomas originalus XVI a. pirmojoje pusėje iš natūros tapytas M. Liuterio portretas. Kur kas labiau tikėtina, kad T. Narbuto dailės rinkinyje buvo kokybiška vieno iš Luko Kranacho Vyresniojo (Lucas Cranach der Ältere, 1472–1553) sukurtų pusiaufigūrių M. Liuterio portretų kopija. Tačiau net ir tokį spėjimą patvirtinti yra sudėtinga. Apie sąrašą nurodytą, tikėtina, italų kilmės tapytoją Karolį Seraty (*vel* Karol Ferati) nepavyko rasti jokios tikslesnės informacijos. Tad Šiaurių M. Liuterio portreto istorija (bent kol kas) lieka paslapyje.

55 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 9, nr. 1–3.

56 Ten pat, nr. 4.

būtų galima jį restauruoti, užlopyti pažeistas vietas, atnaujinti veidą (ištrupėję dažai), padengti laku, žodžiu, padaryti tai, ką dailininkas mano būsiant reikalinga. Galbūt šio darbo imtųsi Ripinskis vyresnysis [t. y. Karolis *vel* Karolis Pranciškus Ripinskis (Karol Franciszek Rypiński, 1809–1892). – R. G.]. Norėčiau, kad prisiliestų talentingo žmogaus ranka, nes bijau, jog nesugadintų šio brangaus puikaus dailininko darbo. Kiek susitarsi, tiek užmokėsiu.⁵⁷

Paskutinis sakinytis rodo, kad šį kūrinį brangino tiek dėl dailininko, tiek dėl portretuojamosios.

ŠM puošmena buvo ir „nedidelio formato“ olandų tapytojo Adriaano van der Burgo (1693–1733) sukurtas Švč. Mergelės Marijos su kūdikiu paveikslas⁵⁸. Tačiau religinės tematikos kūrinių ŠMS nebuvo daug. Be minėto darbo, tik nežinomo autoriaus ant varinės skardos tapytas Šv. Aloyzo Gonzagos portretas ir 1772 m. A. M. Veržbickio [apie jį žr. p. 278 – R. G.] nupiešta Šv. Apaštalo Petro pastelė⁵⁹. Dvare kabėjo ir nežinomo dailininko tapytas „kalto akmenį tašančio nuogo vyro“ portretas⁶⁰. ŠM buvo ir pora vaikų portretų, kaip antai italų baroko tapytojo Francesco Albani (1578–1660) pavaizduotas miegantis vaikas (berniukas?) ir nežinomo autoriaus tapyta maža mergaitė⁶¹. Pastarąjį kūrinį T. Narbutas apibūdino kaip „puikų“ (Malenka dzieweczka przeslicznie olejna na płótnie oddana) ir nedrąsiai spėjo: „Manyta, kad tai italų mokyklos tapytojo Giotto (?) darbas.“⁶² Klaustukas iškalbingai rodė, kad stipriai abejojo dėl didžiojo Giotto di Bondone (1267–1337) autorystės. Priešingu atveju ŠM istorijoje būtų garsus ne tik dėl lietuviškų senienų. Tačiau kad ir kokia vertinga būtų Vakarų Europos tapyba (Šiaurių saloną puošė net ir „privalomas“ natiurmortas – „puokštė gėlių ir daržovės – senovinis paveikslas, labai žavus ir tikroviškai perteiktas“⁶³), svarbiausios buvo „lietuviškos senienos“, kurioms šiame ŠM skyriuje „atstovavo“ šeši darbai, t. y. lygiai trečdalis kūrinių, jeigu neskaičiuosime kontroversiškosios J. Narbutaitės-Lobožebvskienės, *secundo voto* Šiškovos portreto. Garbingiausių vietą užėmė Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Algirdo ir Vytauto, taip pat Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Jogailos ir

57 Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 19 Stycznia 1842 r.). *Kronika Rodzinna*, 1888, nr. 10 (15 Maja), s. 298.

58 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 9v, nr. 11.

59 Ten pat, lap. 9r, nr. 6; lap. 9v, nr. 13.

60 Ten pat, lap. 9r, nr. 10.

61 Ten pat, lap. 9v, nr. 9; lap. 10r, nr. 18.

62 Ten pat, lap. 10r, nr. 18.

63 Ten pat, lap. 9r, nr. 10.

Augusto III portretai⁶⁴. Buvo ir didikės – Onos Vytautienės – atvaizdas⁶⁵. Prie istorinės tematikos darbų galima priskirti ir litografiją, vaizduojančią buvusios Polocko jėzuitų kolegijos architektūrinį ansamblį⁶⁶. Pastarasis kūrinys sukurtas pagal inžinieriaus, architekto, tapytojo, Jėzuitų ordino Rusijos imperijoje generolo (nuo 1802 m.) Gabrieliaus Gruberio (Gabriel Gruber *vel* Grueber, 1740–1805) piešinį.

Imaginacinis Algirdo portretas ŠMS apibūdintas lakoniškai: „senovinė kopija“ (kopija staryj daty)⁶⁷. Daugiau duomenų T. Narbutas pateikia apie Vytauto atvaizdą – tai 1851 m. dailininko Vladislavo Petrusевичiaus (Władysław Petruszewicz *vel* Petruszewicz *vel* Pietruszowicz *vel* Pietrusiewicz, ~1800–po 1859) piešta miniatiūra⁶⁸. Turint galvoje ŠMS sukūrimo laiką šis mažai žinomo menininko, daugiausia dirbusio Podolės dvaruose, darbas buvo įsigytas visai neseniai. Įvardytas ir Jogailos atvaizdo autorius: „a. a. jauno menininko Penkovskio litografuotas ir išpuoštas portretas pagal garsius aliejumi tapytus paveikslus“⁶⁹. Šis atvaizdas Šiaurių dvare tikriausiai kabėjo greta Vytauto portreto, nes T. Narbutas nurodė, kad jo dydis toks pat kaip nr. 12 sąrašė pažymėto Vytauto atvaizdo⁷⁰. Augusto III portretas ir vėl apibūdintas lakoniškai: „spalvotas, ant porceliano“ (tikriausiai turima galvoje porcelianinė proginė lėkštė ar padėklas), o štai Onos Vytautienės portreto apraše duota trumpa nuoroda apie ankstesnius kūrinių savininkus – „iš Balstogės, buvo etmonienės Branickienės [t. y. Izabelės Poniatovskytės-Branickienės (Izabella z Poniatowskich Branicka, *secundo voto* Mokronowska, 1730–1808). – R. G.] nuosavybė“⁷¹. T. Narbutą kaip dailės žinovą savaip apibūdina ir greta pateikti „menotyriniai komentarai“, kaip antai: „labai gerai perteiktas“ (apie M. Liuterio atvaizdą), „puikus paveikslas“ (apie misionieriaus Polio portretą), „nuostabiai pavaizduotas“ (apie T. Liubomirskio atvaizdą), „visai geras tapybos darbas“ (apie akmenskaldžio portretą), „tobulas kūrinys“ (apie Šv. Apaštalo Petro atvaizdą)⁷².

64 Ten pat, lap. 9r, nr. 7; lap. 9v, nr. 12, 15; lap. 10r, nr. 17.

65 Ten pat, lap. 10r, nr. 16.

66 Ten pat, lap. 9v, nr. 14.

67 Ten pat, lap. 9r, nr. 7.

68 Ten pat, lap. 9v, nr. 12.

69 Ten pat, lap. 9v–10r, nr. 15.

70 Ten pat, lap. 10r, nr. 15.

71 Ten pat, lap. 10r, nr. 17, 16. Onos Vytautienės portretinės miniatiūros (spalvotas emalis ant skardos) istorija žinoma ir iš kitų šaltinių. Žr. GRIŠKAITĖ, Reda. Lietuvių tautos istorijos šeštojo tomo paraštės: apie vaizdus, kapus, ir ne tik, p. 49–50.

72 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 9r, nr. 1–3; lap. 9v, nr. 10, 13.

Minėtasis Vladislovas Sirokomlė (tikr. Liudvikas Kondratavičius; Ludwik Franciszek Władysław Kondratowicz *vel* Władysław Syrokomla, 1823–1862), kuris 1854 m. Varšuvos spaudoje, vadinamuosiuose laiškuose apie Vilniaus archeologinius rinkinius, pristatė du ŠM skyrius – „Senovinius lietuviškus paminklus“ ir „Paveikslus“, kaip seniausią dailės rinkinio kūrinių įvardijo Algirdo portretą (Najstarszą w tym zbiorze jest odwieczna kopja obrazu Olgierda, Wielkiego Księcia Litewskiego, bezimiennej ręki)⁷³. Tačiau labiausiai autoriaus dėmesį patraukė A. M. Veržbickio sukurtas Šv. Apaštalo Petro atvaizdas: „Apie tą Veržbickį, miniatiūrų kūrėją ir Radvilų teatro Nesvyžiuję dekoratorių, esu kai ką parašęs ir atidavęs pono J. I. Kraševskio [rengiamam] leidiniui „Ikonotheka“, kartu su nedideliu Veržbickio kūriniu – miniatiūriniu paties dailininko autoportretu.“⁷⁴ V. Sirokomlei svarbus atrodė ir T. Narbuto rinkinyje buvęs šeštasis Georgo Brauno (1541–1622) bei Franso Hogenbergo (1535–1590) atlaso „Civitates orbis terrarum“ tomas (1581 m.), kuriame spausdinti Vilniaus ir Gardino miestų vaizdai⁷⁵. Ir čia pat rašinio autorius pirmą ir paskutinį kartą švelniai pakritikavo ŠMS: „gerbiamam savininkui“ šią poziciją derėjo įrašyti ne „Spausdintos istorinės tematikos knygu“, o „Paveikslų“ skyriuje⁷⁶. Pačiam T. Narbutui svarbiausias šiame atlase buvo Vilniaus miesto planas – Gardino neminėjo visai: „Retenybė. Ankstesnių tomų neturiu, tačiau tik šiame, šeštame, yra mūsų istorijai svarbių dalykų. Ypač Vilniaus planas!“⁷⁷

Taigi tik viena kita pastaba ar dėmesio verta įžvalga, nes kad ir kaip būtų keista, V. Sirokomlė niekada ŠM nematė *de visu*. Maža to, šiuos 1854 m. gegužės 17 d. Bareikiškėse rašytus straipsnius rašė remdamasis iš T. Narbuto pasiskolintu ŠMS (arba šio dokumento nuorašu): „Mus ypač domintų Druskininkuose rastas varinis medalis su arabiškais rašmenimis ir skaičiais, taip pat dvidešimt pillkapiuose aptiktų senovinių monetų, todėl labai gaila, kad mokslingasis jų savininkas šių raretetų išsamiau neapibūdino *savo muziejaus apraše, kurį turime*

73 SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 6: Jeszcze zbiór historyka Litwy, Teodora Narbutta (w powiecie Lidzkim w majątku Szawrach). Rzeczy z metalu: Bóstwa. Uzbrojenia i oręż. Ubiory. Distinctarium. Numizmatyka. Przedmioty sztuki: rzeźba, malowidła, sztychy, s. 4.

74 Ten pat, išn. 1. Pirmoji minėto J. I. Kraševskio darbo dalis pasirodė po ketverių metų. Žr. KRASZEWSKI, J[ózef] I[gnacy]. *Ikonotheka. Zbiór notat o sztuce i artystach w Polsce*, [t. 1], Wilno: drukiem Teofila Glücksberga, 1858. Sumanymas taip ir liko iki galo neįgyvendintas, todėl V. Sirokomlės pateikta medžiaga nebuvo paskelbta.

75 SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 6, s. 4.

76 Ten pat.

77 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 18r, nr. 290.

prieš akis [kursyvas mano. – R. G.].⁷⁸ Todėl ir V. Sirokoplės žodžių „nuvykome pas gerbiama mūsų senienų žynį, Lietuvos istoriką Teodorą Narbutą“) (udališmy się do czcigodnego kapłana starożytności naszych historyka Litwy, Teodora Narbutta) nereikėtų suprasti pažodžiui⁷⁹. Žinoma, su T. Narbutu bendravo šiam lankantis Vilniuje, todėl tikėtina, kad kaip tik per tokį susitikimą jam ir buvo paskolintas ŠMS (arba jo nuorašas). Ir tikrai ŠMS skyrius „Senoviniai lietuviški paminklai“ nurašytas vos ne pažodžiui. Kiek kitaip sudėlioti tik prioritetai. Kaip antai aprašymas pradėtas ne nuo T. Narbuto sąrašo nr. 1 įrašyto prie Varėnos iškasto plieninio šalmo, o nuo nr. 49 pažymėto artefakto, t. y. Šiauriose, „kur nuo amžių egzistavo grynai lietuviškas elementas“ (gdzie przed wieki istniał element czysto Litewski), rasto ypatingos formos akmens, kuris pagonybės laikais esą buvo garbinamas kaip dievybė⁸⁰. Kaip ir kiti T. Narbuto amžininkai, V. Sirokoplė parodė dėmesį ir populiariausiam ŠM eksponatui – dievo Kovo statulelei: „Viena vertus, dailės požiūriu šis stabas rodo dar tikrai laukinę jos [t. y. dailės. – R. G.] būseną, kita vertus, įrodo jo [t. y. Kovo stabo. – R. G.] didelį senoviškumą.“⁸¹ Todėl, priešingai nei kitus artefaktus, jį aptarė gana detalai. Akivaizdu, kad šį kartą rėmėsi ne tik ŠMS: arba prieš akis turėjo minėtąjį paties T. Narbuto parengtą ŠM „Rankraščių“ skyriuje saugotą šio stabo aprašymą, arba gipsinę šio stabo kopiją (vėliau ji eksponuota VSM).

Apie kitas integralias ŠM dalis, kaip antai „Rankraščius“ ir „Spausdintas istorinės tematikos knygas“, V. Sirokoplė neužsiminė nė žodžiu, nors 1853 m. rudenį pats T. Narbuto bibliotekai dovanavo tik ką pasirodžiusią savo knygą „Wędrowki po moich niegdyś okolicach. Wspomnienia, studja historyczne i obyczajowe“ (Kelionės po kadaise manas apylinkes. Atsiminimai, istorinės ir buitinės studijos, Vilnius, 1853)⁸². Žinoma, laikraštyje „Gazeta Warszawska“ skelbti rašiniai

- 78 SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 6, s. 4. V. Sirokoplė net kelis kartus rengėsi aplankyti Šiaurius, tačiau vis sutrukdydavo netikėtos aplinkybės. Žr.: KIRKORAS, Adomas Honorijus. Laiškas iš Vilniaus T. Narbutui į Šiaurius, 1853 m. liepos 21 d. LMAVB RS, f. 18, b. 185/13, lap. 668r; SIROKOMLĖ, Vladislavas. Laiškas iš Bareikiškių T. Narbutui į Šiaurius, 1854 m. rugpjūčio 4 d. Ten pat, f. 18, b. 185/4, lap. 168r; NARBUTAS, Teodoras. Laiškas iš Šiaurių V. Sirokoplei į Vilnių (?), 1854 m. rugpjūčio 8 d. LLMA, f. 96, ap. 1, b. 314, lap. 1r.
- 79 SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 7: Posążek bogini Mildy świeżo odszukany, s. 4.
- 80 SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 5, s. 4.
- 81 Ten pat, [d.] 6, p. 4.
- 82 KIRKORAS, Adomas Honorijus. Laiškas iš Vilniaus T. Narbutui į Šiaurius, 1853 m. rugsėjo 27 d. LMAVB RS, f. 18, b. 185/13, lap. 694r. Tai, kad ši V. Sirokoplės knyga nėra įtraukta į ŠMS, tik patvirtina istoriografijoje nusistovėjusią prielaidą, jog šis dokumentas

pirmiausia buvo skirti žymiausiems asmeniniams Vilniaus archeologinių (visa plačia anuometine žodžio „archeologija“ prasme) senienų rinkiniams. Mintį papasakoti ne tik apie Vilniaus rinkinius V. Sirokomlė pakomentavo taip: „Nors minėtas rinkinys yra Šiauriuose, taigi jo aprašymas lyg ir prieštarautų mūsų laiškų pavadinimui, vis dėlto manome, kad vėliau sulauktume didelių priekaištų, jog nepateikėme informacijos (nors ir galėjome) apie rinkinį gerbiamo istoriko, kuris pirmasis sukūrė [stworzył. – R. G.] Lietuvos istoriją ir taip davė impulsą ieškoti savo krašto istorinių paminklų.“⁸³ Pristatyti Šiaurių rinkinius spaudoje V. Sirokomlė galėjo paakinti ir kolegos – tiek A. H. Kirkoras, tiek Eustachijus Tiškevičius (Eustachy Tyszkiewicz, 1814–1873), su kuriais, bent su pirmuoju, T. Narbutas susipažino per savo bičiulį, gydytoją ir bibliotekininką Anicetą Renjė (Anicety Renier *vel* Renjer *vel* Regnier, 1804–1877)⁸⁴.

Šiame kontekste peršasi ir gana drąsi prielaida apie ŠMS – šį dokumentą galėjo stimuliuoti bendras šių vyrų darbas prie būsimo VSM projekto. 1846 m. vasario 11 d. T. Narbutas, informuodamas A. Renjė apie E. Tiškevičiaus ketinimus „Lietuvos širdyje, t. y. Gedimino mieste“ (w sercu Litwy, t. j. w Gedymina grodzie), įsteigti „lietuvišką muziejų“ (muzeum Litewskie), užrašė ir tokius žodžius: „Netgi rengiame tos įstaigos statutą. Aš visą savo surinktą istorinę medžiagą atiduosiu Lietuvos muziejui. Jeigu pavyktų įgyvendinti šį šventą projektą [święty projekt. – R. G.], parodytume puikų moralinį pavyzdį.“⁸⁵ Ir ti-

galėjo būti sudarytas apie 1851 m. Pagaliau tai grindžia ir kitą mintį – ŠMS nebuvo specialiai rengtas kaip medžiaga V. Sirokomlės rašinių ciklui apie Vilniaus senienų rinkinius, nes pirmasis ciklo rašinys išspausdintas 1853 m. gruodį. Žr. SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 1: Archeologija jako zabawka, jako namiętność i jako nauka. *Gazeta Warszawska*, 1853, nr. 333 (6 (18) grudnia („Dodatek“), s. 4–6.

83 SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 5, s. 4.

84 GRIŠKAITĖ, Reda. Tarp senosios ir naujosios Lietuvos: testamentinės Adomo Honorijaus Kirkoro ištarmės. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2018, t. 1, p. 119.

85 1862 m. E. Tiškevičius viešai T. Narbutui dėkojo už dar 1837 m. netiesiogiai, spaudoje, jam pasiūlytą Lietuvos muziejaus idėją. Žr. [TYSZKIEWICZ, Eustachy]. Panowie moi! Zagajając dzisiejsze nasze zwyczajne posiedzenie... *Vilenskij vestnik = Kurjer Wileński*, 1862, № 55 (17 iulja), s. 442. Faktai rodo, kad korespondencija tarp T. Narbuto ir E. Tiškevičiaus užsimezgė tik 1843 m., taigi galimos dvi versijos: arba idėja buvo pasiūlyta žodžiu, arba kilo perskaičius kurį nors LTI autoriaus darbą. Šiaurių bibliotekoje buvo bent kelios E. Tiškevičiaus knygos, iš kurių viena – kartu su broliu Konstantinu *vel* Konstantinu Benediktu Stanislovu Tiškevičiumi (Konstanty Benedykt Stanisław Tyszkiewicz, 1806–1868) ir kitais Minsko gubernijos, Barysavo apskrities, entuziastais sudarytas rinkinys „Opisanie powiatu borysowskiego“ (Barysavo apskrities aprašymas, Vilnius, 1847), šiuo metu saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyriuje (toliau – LMAVB RSS) (sign. L-19/591).

krai 1846 m. rugpjūtį savo lietuviškų senienų rinkinį nusprendė testamentu užrašyti E. Tiškevičiaus kuriamam muziejui. Apie tai informavo ir S. Daukanta: „Čia, privatinės nuosavybės globoje, esant visuotiniam pasitikėjimui ir nau-dai, vienoje vietoje [mano rinkiniai] per amžius bus saugūs.“⁸⁶ Didelį vaidmenį šiam T. Narbuto apsisprendimui suvaidino ir istorikas Mikalojus Malinovskis (Mikołaj Malinowski, 1799–1865), kurio žodžiais tariant, LTI autorius iškėlė vienintelį reikalavimą – asmeninis jo rinkinys turi būti saugomas Vilniuje ir būtinai drauge su E. Tiškevičiaus rinkiniu⁸⁷.

Taigi nuo 1846 m. T. Narbutas drauge su E. Tiškevičiumi ir jo komanda diskutavo apie būsimą Lietuvos muziejų, kuriam ketino atiduoti svarbiausius savo rinkinius, maža to, šia akcija turėjo parodyti moralinį pavyzdį. V. Sirokomlės pristatytus ne tik T. Narbuto, bet ir E. Tiškevičiaus, o iš dalies ir A. H. Kirkoro rinkinius (deivės Mildos stabas)⁸⁸ taip pat galima vadinti pilietišku veiksniu – Varšuvos spaudoje buvo papasakota apie tris lietuvius, kurie anaipol neketino savo turtų slėpti nuo visuomenės akių, priešingai, norėjo juos jai dovanoti⁸⁹. Galbūt kaip tik galvojant apie Lietuvos muziejų ilgainiui ir atsirado ŠMS – kaip vienas iš lietuviško muziejaus projektų. Šiame kontekste iškalbina ir tai, kad šio registro ir vadinamojo antrojo senienų muziejaus Vilniuje steigimo projekto, kurį 1851 m. E. Tiškevičius įteikė Vilniaus generalgubernatoriui ir VŠA globėjui Ilja Bibikovui (Илья Гаврилович Бибииков, 1794–1867), datos sutampa. Kaip ir labai panaši abiejų lietuviškų senienų muziejų – mažojo, t. y. Šiaurių,

86 Cit. pagal: *Simono Daukanto raštai: Laiškai Teodorui Narbutui. Epistolinis dialogas*. Paren-gė Reda Griškaitė. Vilnius: Mokslų ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 584 (NARBUTAS, Teodoras. Laiškas iš Šiaurių S. Daukantui į Sankt Peterburgą, 1846 m. rugpjūčio 12 d.).

87 Daugiau apie tai žr. GRIŠKAITĖ, Reda. Simono Daukanto ir Teodoro Narbuto epistolinis dialogas. Iš *Simono Daukanto raštai: Laiškai Teodorui Narbutui. Epistolinis dialogas*, p. 99, 105.

88 SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 2: Zbiór Eustachego hr. Tyszkiewicza. Oddział zabytków ze szkła, kamienia i gliny. *Gazeta Warszawska*, 1854, nr. 29 (19 (31) stycznia), s. 4; SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 3: Zbiór Eustachego Hrabiego Tyszkiewicza. Ciąg dalszy. Wykopalska z metalu. Ten pat, nr. 116 (balandžio 22 (gegužės 4 d.)), p. 3–4; SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 4: Zbiór Eustachego Tyszkiewicza. Dokończenie. Przedmioty rzeźby i malarstwa. Ten pat, nr. 152 (birželio 2 (14) d.), p. 4. A. H. Kirkoro rinkiniui šiame leidinyje „atstovavo“ tik deivės Mildos stabas. Žr. šio straipsnio p. 268.

89 Pirmą kartą apie norą viešai pristatyti Šiauriuose sukauptą senienų rinkinį (išleisti albumą) T. Narbutas prabilo 1843 m. Žr. Listy Teodora Narbuta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 9 Marca 1843 r.). *Kronika Rodzinna*, 1888, nr. 11 (1 Czerwca), s. 333.

ir didžiojo, t. y. Vilniaus, struktūra⁹⁰. Taigi T. Narbuto rinkinys, priešingai nei, pavyzdžiui, Jašiūnuose Mykolo *vel* Mykolo Vincento Felikso Balinskio (Michał Wincenty Feliks Baliński, 1794–1864) kaptos kolekcijos, anaip tol nebuvo *ad te ipsum*. Bent iki 1854 m. T. Narbutas duoto žodžio nelaužė ir testamentą neperrašė – į ŠMS įtraukti rinkiniai po jo mirties turėjo iškeliauti į Vilniuje E. Tiškevičiaus steigiamą muziejų, juolab kad istoriko vaikai nerodė didelio domėjimosi senienomis. Kaip galima spręsti iš T. Narbutaitės-Mončiunskienės atsiminimų, vyriausias sūnus Liudvikas Narbutas (Ludwik Narbutt *vel* Ostyk-Narbutt, 1832–1863) braižė žemėlapius ir nurašinėjo senuosius dokumentus tik tėvo liepiamas (obowiązkowo musiał)⁹¹. Bibliofiliniai jauniausiojo sūnaus Stanislovo Narbuto (Stanisław Narbutt *vel* Ostyk-Narbutt, 1853–1926) pomėgiai paaiškėjo tik tada, kai tėvas buvo seniai miręs⁹².

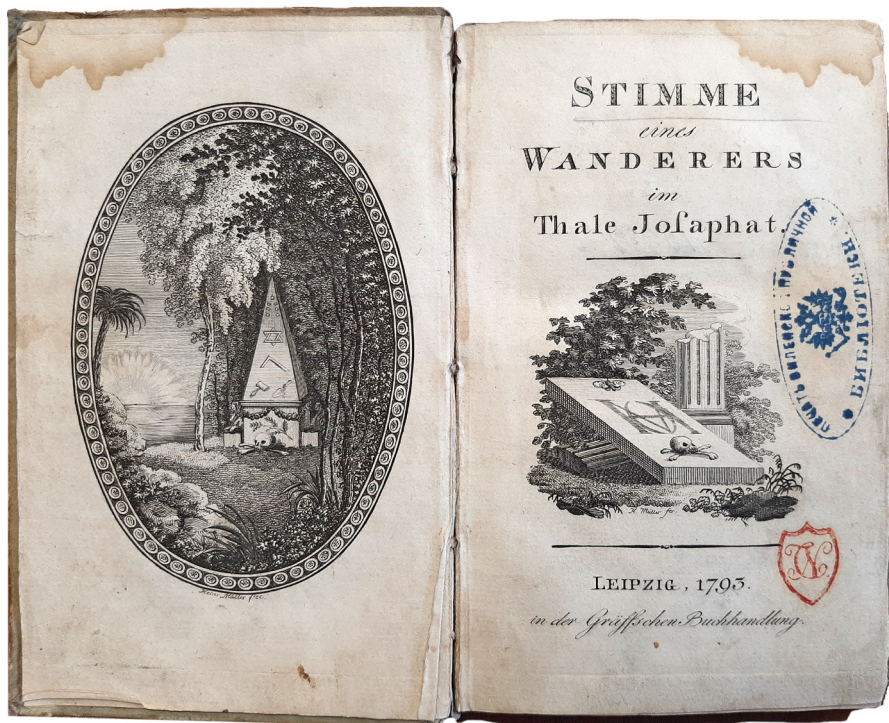
Tačiau ŠMS anaip tol neatspindėjo visų Šiauriose sukauptų vertybių – tai rodo tiek kiti šiandien žinomi dvaro bibliotekos katalogai, tiek sakralieji T. Narbuto rankraščiai (veikalų autografa, mokslo korespondencija), tiek pagaliau šiaudien atminties institucijose saugomi istoriko asmeniniai antspaudais ar kitais nuosavybės įrašais pažymėti, tačiau į šį rinkinį neįtraukti leidiniai, kaip antai XVIII a. pabaigoje Leipcige leista masoniška knyga⁹³ (žr. 4 pav.). Arba štai 1882 m.

90 Daugiau apie E. Tiškevičiaus parengtas senienų muziejiaus Vilniuje steigimo projektus žr. GRIŠKAITE, Reda. Vilniaus universiteto viltys ir nusivylimai (1855–1919). *Vilniaus universiteto kultūros turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai). Kolektyvinė monografija* (serija *Fontes et studia historiae Universitatis Vilnensis*). Atsakomasis redaktorius Vygintas Bronius Pšibilskis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. [297]–383.

91 [MONCZUŃSKA Z NARBUTTÓW, Teodora]. *Zapiski córki ś. p. Teodora Narbutta z papierów*, lap. 77v.

92 Žr. RUŽANCOVAS, Aleksandras. Dr. S. Narbuto biblioteką prisiminus, 1940 m. LMAVB RS, f. 59, b. 254, lap. 1r–6r.

93 [HENNING, Friedrich] *Stimme eines Wanderers im Thale Josaphat*. Leipzig: in der Graeffschen Buchhandlung, 1793. Žr. VUB RSS, sign. IV-19845. Už nuorodą į šį leidinį dėkoju Arvydui Pacevičiui. Knyga pažymėta T. Narbuto bibliotekos antspaudu – raudonų kontūrų skyde meniškai supintomis monograminėmis raidėmis „TN.“ (dydis: 19 × 3). Tai dažniausiai mūsų atminties institucijose aptinkamas Šiaurių dvaro savininko bibliotekos nuosavybės ženklas. S. Rankelienė nustatė dar tris LTI autoriaus knygų antspaudus: 1) raudonos spalvos, apvalaus, paprasto rėmelio viduje rusiškos raidės „TH.“; 2) juodas apvalus antspaudas su taškelių rėmeliu, kurio viduje – inicialinės raidės „TN.“ ir 3) be rėmelio, lyg atskirai įspaustos dvi juodos raidės: „T: N:“. Anot tyrėjos, tikėtina, kad pastarasis ženklas – pirmasis (seniausias) T. Narbuto asmeninės bibliotekos antspaudas (datuotas tarp 1799 ir 1803 metų). Savo ruožtu seniausias panašiu laiku datuotinas T. Narbuto nuosavybės įrašas knygoje – „z Xiąg Teodora Narbutta Ucz[nia] Ak[ademii] Wilen[skiej]“ (iš Viln[iaus] ak[ademijos] studento Teodoro Narbuto knygu). Kartais antraštiniame knygos lape arba

4 PAV. Teodoro Narbuto asmeninės bibliotekos knyga – Friedricho Henningo veikalas „Stimme eines Wanderers im Thale Josaphat“ (Klajoklio balsas Juozapato slėnyje, Leipzigas, 1793) su dažniausiai aptinkamu T. Narbuto bibliotekos antspaudu – raudonų kontūrų skyde meniškai supintomis monograminėmis raidėmis „TN.“ VUB RSS, sign. IV-19845.

T. Narbuto sūnui, tuomečiam Šiaurių savininkui Boleslovui Narbutui (Bolesław Narbutt *vel* Ostyk-Narbutt, 1843–1889) rašytas dailininko Jano Matejkos (1838–1893) laiškas, iš kurio sužinome, kad dvare būta ir 1805 m. datuoto senovinio aliejumi tapyto legendinio kazokų bardo Vernigoros portreto (staro-olejny portret Kozaka Wernyhory, kopijowany jeszcze w roku 1805) kopijos⁹⁴.

priešlapyje juodu arba raudonu rašalu įrašyta tiesiog „Teodor Narbutt“. Dar vienas dažnai sutinkamas LTI autoriaus nuosavybės įrašas – „z Biblioteki Teodora Narbutta“ (Iš Teodoro Narbuto Bibliotekos) (žr. 5 pav.).

⁹⁴ MATEJKO, Janas. Laiškas iš Krokuvos Boleslovui Narbutui į Šiaurius, 1882 m. liepos 15 d. LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 58, lap. 1r.

5 PAV. Johanno Alberto Eytelweino (1764–1848), vokiečių inžinieriaus, hidrologo, kuriam vadovaujant 1804–1805 m. Teodoras Narbutas kartu su kitais Rusijos ir Prūsijos inžinieriais vykdė Nemuno upės tėkmės reguliavimo darbus, knygos „Praktische Anweisung zur Konstruktzion der Faschinenwerke und den dazu gehörigen Anlagen an Flüssen und Strömen“ (Praktiniai nurodymai mašinas gaminančių fabrikų ir su tuo susijusių objektų ant upių ir upelių statybai, Berlynas, 1800) antraštinis lapas su nuosavybės įrašu – „z Biblioteki Teodora Narbutta“ (Iš Teodoro Narbuto Bibliotekos). VUB RSS, sign. IV 44815.

Dvaro sekvestro byloje nurodytas ir visai tikslus Šiauriuose kabėjusių dailės kūrinių skaičius: „Įvairių įrėmintų paveikslų ir portretų (kai kurie padengti stiklu) – iš viso 61“⁹⁵ (kaip minėta, ŠM „Paveikslų“ skyriuje surašyta tik 18 kūrinių). Taigi iš Šiaurių turėjo (galėjo) būti išvežta tik tai, kas, T. Narbuto galva, turėjo jį reprezentuoti kaip lietuvių tautos istorijai svarbių šaltinių ir lietuviškų senienų rinkėją, ir tai, kas turėjo praversti kaip medžiaga būsimiems Lietuvos istorikams. Per kelias kartas dvare kauptos Astikus-Narbutus reprezentuojančios vertybės, kaip ir svarbiausių jo veikalų ar to meto mokslo pasaulio įžymiųjų autografa (mokslo korespondencija), turėjo likti giminės lizde; dvare, kuris

95 *Delo po upravlennii imeniem Shavry Pomesbhika Lidskago U* ezda Fedora Narbuta, nachalos' 8 avgusta 1863 goda, konchilos' 15 maja 1874 goda, lap. 146v (Inventorinis Šiaurių dvaro turto aprašymas, 1865 m. lapkričio 28 d.).

kaip tik T. Narbuto dėka buvo pakylėtas į aukštesnę, rašančių, intelektinių, vadinamųjų horaciškų arba tiesiog dvarų-archyvų kategoriją.

MEILĖ KNYGAI (IR NE TIK)

Priešingai nei VSM, kurio struktūroje knygų rinkinys, t. y. biblioteka, sudarė patį garbingiausią, pirmąjį, skyrių⁹⁶, ŠMS „Spausdintos istorinės tematikos knygos“ buvo surašytos pačioje pabaigoje. Akivaizdu, kad registro gale knygų rinkinys atsidūrė ir dėl apimties, ir dėl to, jog, T. Narbuto įsivaizdavimu (tam įrodymas ir ŠMS), istorinės tematikos knygų rinkinys, toji būtina istoriko virtuvės dalis, buvo tarytum ŠM reziumė. Kukliais baldais apstatytame Šiaurių dvare puošniausia kaip tik ir buvo knygų spinta. 1863 m. rugpjūčio 2 d. iš Vilniaus atsiųstų valdininkų sudarytame dvaro inventoriaus aprašyme greta beržinio juodai dažyto rašomojo stalo, ant kurio ir buvo parašyta LTI (!), nurodyta ir knygų rinkinio saugojimo vieta: „Biblioteka spintoje vienomis didelėmis stiklinėmis durimis ir dvejomis mažesnėmis, viršuje – dar viena mažesnė spintelė.“⁹⁷ N. Sokolovas 1864–1865 m. sudarytame Šiaurių bibliotekos kataloge rašo apie tris (!) spintas: „Knygos sudėtos trijose spintose ir iš dalies – viršutinės spintos viršuje.“⁹⁸ 1865 m. lapkričio 28 d. inventoriniame aprašyme (biblioteka jau buvo išvežta į Vilnių) ne tik išsamiai apibūdintas LTI autoriaus rašomasis stalas („Paprasto medžio rašomasis stalas keturiomis kojomis ir trimis stalčiais“), bet ir 30 sidabro rublių įkainota knygų spinta:

Didelė knygų spinta: ilgis 5 ½ aršino, aukštis – 5 aršiniai [aršinas lygus 0, 7112 m, taigi spintos ilgis – 3 m 91 cm, o aukštis – 3 m 56 cm. – R. G.], su paaukštiniu viduryje – dar 1 ½ aršino [t. y. dar 1 m 7 cm. – R. G.]. Uosinė, stiklinėmis durimis. Šioje spintoje buvo laikoma a. a. Narbuto biblioteka – iš viso 840 egzempliorių įvairių veikalų, kurie valdžios potvarkiu iš dvaro buvo išvežti.⁹⁹

96 GRIŠKAITĖ, Reda. Vilniaus universiteto viltys ir nusivylimai (1855–1919), p. 334–335.

97 *Delo po upravlennii imeniam Shavry Pomesbhika Lidskago U"ezda Fedora Narbuta, nachalos' 8 avgusta 1863 goda, konchilos' 15 maja 1874 goda*, lap. 152v–153r (Inventorinis Šiaurių dvaro turto aprašymas, 1863 m. rugpjūčio 2 d.).

98 SOKOLOV, Nikolaj. *Opis' biblioteki umershago istorika Feodora Narbuta, nahodjashhejsja v imenii Shavrab, Vilenskoj gubernii, Lidskago u"ezda*, lap. 1r.

99 *Delo po upravlennii imeniam Shavry Pomesbhika Lidskago U"ezda Fedora Narbuta, nachalos' 8 avgusta 1863 goda, konchilos' 15 maja 1874 goda*, lap. 146r–146v (Inventorinis Šiaurių dvaro turto aprašymas, 1865 m. lapkričio 28 d.). T. Narbutas rašė ne tik prie rašomojo stalo – turėjo ir aukštą, taip pat juodai dažytą rašomąjį stalėlį su pakeliamu pulpitu, vadinamąją kantorką. Ten pat, lap. 146r.

Taigi susumavus šiuos tris šaltinius galima daryti išvadą, kad T. Narbuto knygų rinkinys buvo laikomas dviejų dalių knygų spintoje stiklinėmis durimis, kurios viršuje kaip savita karūna buvo įmontuota antresolė, t. y. spintelė ant spintos, taip pat stiklinėmis durimis. Todėl amžininkai dažnai šį įspūdingą baldą vadino ne „spinta“, o „spintomis“. Kaip antai K. Narbutaitė-Jurevičienė, kuri Šiauriose apsilankė po to, kai dvaras buvo sekvestruotas, o jo rinkiniai išvežti į Vilnių: „Erdviame gyvenamajame name, kur buvo rinkinių gausi biblioteka ir didelis archeologinių senienų rinkinys, dabar karaliauja siaubinga tuštuma. Nebėra pristatytų knygų spintų, dingio bronzinis lietuvių karo dievas Kovas, kuriuo taip didžiavosi mūsų Istorikas.“¹⁰⁰ Nėra aišku, kada T. Narbutas įsigijo šį masyvų baldą, žinoma tik tai, kad gerokai vėliau nei tapo Šiaurių savininku. Anot T. Narbutaitės-Mončiunskienės, kuri savo ruožtu rėmėsi savo motinos K. Sadauskaitės-Narbutienės atsiminimais, kai jos tėvas perėmė gerokai nuolintą dvarą („paveldėjo griuvėsius ir dykynę“), dar ilgai rašė prie kuklaus knygomis ir popieriais nukrauto medinio stalelio – „neturėjo nei didelio stalo, nei spintų“¹⁰¹. Šiaip ar taip, vadinamuosiuose intelektiniuose dvaruose biblioteka buvo prestižo reikalas. Dažnas to meto dvarininkas-bibliofilas bibliotekai pasistatydavo net atskiras patalpas, kaip antai dviejų aukštų salę su galerija, ar net specialų pastatą¹⁰². Kaip ir prestižo reikalas buvo ne tik knygų spinta (*vel* spintos), bet ir rašomasis stalas. Kaip antai Bareikiškėse (Vilniaus gubernija, Vilniaus apskritis) įsikūręs V. Sirokohlė ilgainiui senąjį iš Zalučės dvarelį (Minsko gubernija, Minsko apskritis) atsivežtą, pušinį, vietos staliaus sumeistratą stalą pakeitė nauju, prabangiu – lyg riešutmedžio, lyg raudonmedžio¹⁰³.

Nėra duomenų, kur konkrečiai dvare T. Narbutas buvo sudėjęs savo archeologinius ir numizmatinius rinkinius. Tikriausiai kaip įprasta – darbo kabinete (kitai – dvaro kanceliarijoje), kuris kartu buvo ir biblioteka. Tačiau galėjo būti ir kitaip. Anot T. Narbutaitės-Mončiunskienės, daugybė senienų buvo laikoma ir didžiajame Šiaurių dvaro salone:

100 JUREWICZOWA Z NARBUTTÓW, Kamilla. *Wspomnienie o Dziejopisie Litwy Teodorze Narbucie*, lap. 105r–105v.

101 [MONCZUŃSKA Z NARBUTTÓW, Teodora]. *Zapiski córki ś. p. Teodora Narbutta z papierów*, lap. 83r. Meistriškai pagamintos knygų spintos buvo ir didelė materialinė vertybė. Žr. KOWKIEL, Lilia. Biblioteka dworu szlacheckiego na Grodzieńszczyźnie w 1. połowie XIX wieku, s. 1250.

102 MAŁEZYŃSKA, Kazimiera. *Książki i biblioteki w Polsce okresu zaborów*. Wrocław: Ossolineum, 1987, s. 204.

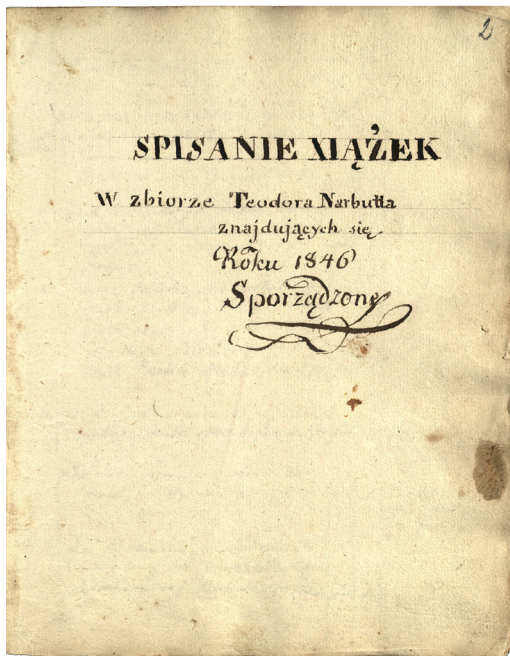
103 Žr. GRIŠKAITĖ, Reda. Zalučės ir Bareikiškių šeimininko Vladislavo Sirokohlės *istorikos*, p. 59.

Mes, vaikai, kiekvieną lauke rastą akmenėlį atnešdavome į jo [t. y. Teodoro Narbuto. – R. G.] kabinetą ir jis niekada mūsų neišleisdavo išsamiai nepaaiškinęs to daikto vertės. Tėvo aistrą gerai žinojo aplinkiniai valstiečiai, todėl taip pat tempdavo jam viską, ką įdomesnio rasdavo laukuose, miškuose ar vandenyse. Tad krūvos nuolaužų, plytų, titnago, antkapinių plokščių ir įvairių formų akmenų buvo sukrauta kambaryje, kuris nežinia kodėl buvo vadinamas bavelne [orig.: „bawialnym“, t. y. svečiams priimti arba kasdieniam šeimos poilsiu ir pramogai skirtu kambariu, salonėliu. – R. G.].¹⁰⁴

Nei pats T. Narbutas, nei tie, kurie rašė apie jo senienų rinkinį, niekada nenurodė nei konkrečios jų vietos dvare, nei kaip jie buvo eksponuojami. Tam tinkamų baldų nematome ir Šiaurių sekvestro byloje. Nė žodžio apie tai nėra nei vadinamajame Žukovo sąraše, nei juolab N. Sokolovo kataloge. Paradoksalu, bet kaip tik pastarasis, dvidešimt septynerių metų amžiaus neetatinis VŠA mokytojas, ir parengė išsamiausią T. Narbuto bibliotekos aprašą. Vienu metu LTI autorius net samdė bibliotekininką¹⁰⁵, tačiau geriausiai tokias pareigas būtų ėjęs kaip tik šis imperinis valdininkas. Kaip minėta, pats T. Narbutas savo ranka surašė net tris jo rinkinyje buvusių knygų sąrašus, parengtus apie 1811 m., 1846 m. ir apie 1851 m., tačiau du pastarieji šiandien gali būti vertinami tik kaip išvežti į Vilnių atrinktų leidinių sąrašai. Maža to, 1846 m. ir apie 1851 m. sudaryti registrai yra beveik identiški. Pirmasis į tai atkreipė dėmesį R. Steigvila, kurio teigimu, 1846 m. sąrašas yra tik apie 1851 m. parengto

104 [MONCZUŃSKA Z NARBUTTÓW, Teodora]. *Zapiski córki ś. p. Teodora Narbutta z papierów*, lap. 65v. Plg.: „Mūsų krašte viename pilkapyje rado kaukolę, į kurią buvo įkalta vinis, ir kalaviją. Galva buvo padėta kojūgalyje, tikriausiai nukirsta net tuo pačiu kalaviju. Esu tikras, kad ta vinis kaukolės viršuje buvo įkalta nukirstai galvai pakabinti. Tikriausiai kažkoks kankinys. Valstiečiai mano, kad tai vaiduoklis, kuriam nukirto galvą už tai, kad gąsdino naktimis. Jie man davė žodį, kad dar paieškos tokių keistenybių.“ Žr. List Teodora Narbutta do dr. Reniera (Szawry, dnia 3 Lipca 1840 r.). *Kronika Rodzinna*, 1887, nr. 16 (15 Maja), s. 491.

105 STEIGVILA, R[imantas]. Teodoro Narbuto biblioteka, p. 158. Plg.: „Gavau knygas kartu su kovo 5 dieną rašytu laišku, už tai esu Tamstai labai dėkingas. Tačiau įvyko klaida – vietoje pirmojo 1838 metų leidinio „Muzeum Domowe“ tomo, kuris buvo defektuotas, man atsiuntė antrą tomą violetiniais viršeliais. Neapžiūrėjau ir atidaviau savo bibliotekininkui [! – R. G.], kuris uždėjo antspaudą ir atidavė skaityti vienai damai, o ta ėmė ir supjaustė lapus“. Žr. NARBUTAS, Teodoras. Laiškas iš Šiaurių J. Zavadzkiui į Vilnių, 1840 m. kovo 9 d. LVIA, f. 1135, ap. 7, b. 439, lap. 320r. T. Narbuto laišakai šiam leidėjui, o vėliau ir jo sūnui Adomui Zavadzkiui (Adam Zawadzki, 1814–1875) – taip pat akivaizdus meilės knygai įrodymas. Žr. NARBUTAS, Teodoras. Laiškai J. ir A. Zavadzkiams į Vilnių, 1840–1849 m. LVIA, f. 1135, ap. 7, b. 439, lap. 318r–355v.

6 PAV. Teodoro Narbuto 1846 m. parengto Šiaurių dvaro knygų katalogo antraštinis lapas. VUB RS, f. 3, b. 638, lap. 2r.

knygų sąrašo juodraštis¹⁰⁶ (žr. 6 pav.). Ir tikrai palyginus katalogus ši tezė pasitvirtino – antrasis registras yra pirmojo perrašas su vos trijų pozicijų papildymu ir kiek kuklesnėmis „Pastabomis“ (Uwagi). Tiesa, supaprastinimas ne visur išėjo į naudą. Kaip pavyzdį galima minėti abiejų registrų poziciją nr. 227–235. 1846 m. sąrašė greta nurodyta, kad tai „Egzempliorius su Autoriaus ranka darytais pataisymais ir priedais ir t. t.“¹⁰⁷. Apie 1851 m. sudarytame ŠM sąrašė šios pastabos neliko, tad buvo galima suprasti, kad į Vilnių buvo nutarta transportuoti „paprastą“ devyniatomę LTI, o ne garsųjį šio veikalo parankinį (darbinį) egzempliorių su unikaliais T. Narbuto ranka darytais veikalo papildymais ir korekcijomis; egzempliorių, kuris šiandien pripažintas regioninės reikšmės dokumentinio paveldo objektu ir 2017 m. birželio 5 d. įrašytas į UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ Lietuvos nacionalinį registrą¹⁰⁸. Šiaip ar taip,

106 STEIGVILA, R[imantas]. Teodoro Narbuto biblioteka, p. 147.

107 Žr. [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie ksiązek w zbiorze Teodora Narbutta znajdujących się Roku 1846 Sporządzony*, lap. 11r, nr. 227–235.

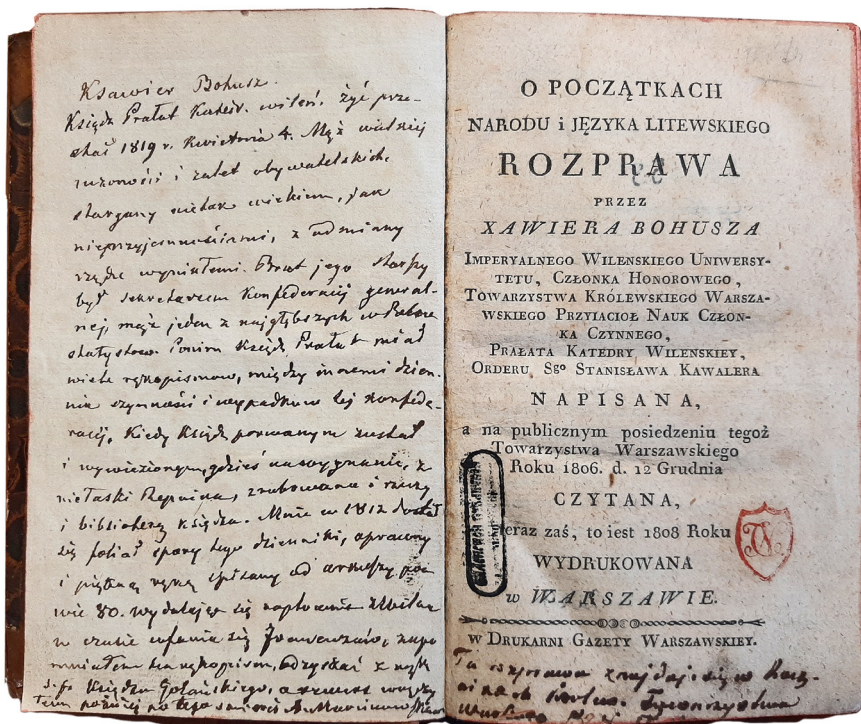
108 NARBUTT, Teodor. *Dzieje narodu litewskiego*, t. 1–9. LMAVB RS, f. 17, b. 244/1–9.

nei R. Steigvila, nei L. Kowkiel nepastebėjo, kad abu katalogai turi tiesioginį ryšį su Lietuvos muziejaus Vilniuje steigimu, taigi ir su E. Tiškevičiaus vardu: kaip minėta, 1846 m. katalogas atspindi kaip tik tada išreikštą testamentinę T. Narbuto valią, o apie 1851 m. surašytas registras – naują tokios institucijos steigimo etapą. Vadinasi, abi datos nėra atsitiktinės.

Taigi šie du katalogai atliepia tik laisva T. Narbuto valia transportuoti parengtą Šiaurių bibliotekos „Istorijos skyrių“ (Oddział historyczny)¹⁰⁹, kuris tikrai buvo gausus unikalių leidinių, tiesa, nebūtinai iš istorijos srities. Be T. Narbuto amžininkų, kaip antai: Ksavero *vel* Pranciškaus Ksavero Bogušo (Franciszek Ksawery Bohusz, 1746–1820)¹¹⁰, Gabrielio de Castelnau (1757–1826), Augusto von Kotzebue (1761–1819), Tado Čackio (Tadeusz Czacki, 1765–1813), Nikolajaus Karamzino (Николай Михайлович Карамзин, 1766–1826), Justino Narbuto (Justyn Narbutt *vel* Ostyk-Narbutt, 1773–1845), Ignacijaus Žegotos Onacevičiaus (Ignacy Żegota Onacewicz *vel* O’Nacewicz, 1780 *vel* 1781–1845), Johanneso Voigto (1786–1863), Joakimo *vel* Joakimo Juozapo Benedikto Lelevelio (Joachim Józef Benedykt Lelewel, 1786–1861), Edwardo Raczyńskiego (1786–1845), Ignacijaus Danilavičiaus (Ignacy Daniłowicz, 1788–1843), Tado *vel* Jono Tado Kristupo Bulharino (Jan Tadeusz Krzysztof Bulharin *vel* Фааддей Вендиктович Булгарин, 1789–1859), Juozapo Jaroševičiaus (Józef Jaroszewicz, 1793–1860), minėtųjų K. E. von Napierskio ir M. Balinskio ir kt. monografijų ir istorijos šaltinių publikacijų, į Vilnių turėjo iškeliauti ir Motiejaus Strijkovskio (Maciej Strykowski *vel* Mathias Strycovius, ~1547–1593) veikalas „Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszystkiej Rusi“ (Lenkijos, Lietuvos, Žemaitijos ir visos Rusios kronika, Karaliaučius, 1582), Martyno Kromerio (Marcin Kromer *vel* Martin Cromer, 1512–1589) kronika „Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum libri XXX“ (XXX knygų apie Lenkiją arba apie lenkų kilmę ir karo žygius, Kelnas, 1589), pirmosios Martyno Belskio (Marcin Bielski, ~1495–1575) ir Joakimo Belskio (Joachim Bielski, ~1540–1599) veikalo „Kronika polska“ (Lenkijos kronika,

109 Taip T. Narbutas pavadino pagrindinę katalogo grafą. Žr. [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie xiążek w zbiorze Teodora Narbutta znajdujących się Roku 1846 Sporządzony*, lap. 3r, 3v, 4r, 4v ir t. t.

110 Kaip antai šiandien VUB RSS (sign. Lr 16) saugomas kadaise Šiaurių biblioteką puošęs K. Bohušo veikalas „O początkach narodu i języka litewskiego rozprawa“ (Traktatas apie lietuvių tautos ir kalbos pradžia, Varšuva, 1808) su T. Narbuto prieraišu (knygos autoriaus biograma) ir įklija, kurioje kunigo Juozapo Grozmanio (Józef Grozmani *vel* Grossmani *vel* Grozmani baron de Korwin, 1760 *vel* 1761–1843) ranka nurašyta „Malda latvių, t. y. kuršių, kalba“ (Pacież w Języku Łotewskim czyli Kurlandzkim). Ant knygos nugarėlės įspausti žodžiai: „BOHUSZ O LITWIE“ (Bohušas apie Lietuvą) (žr. 7 pav.).

7 PAW. Ksawero Bohuśo veikalas „O początkach narodu i języka litewskiego rozprawa“ (Traktatas apie lietuvių tautos ir kalbos pradžią, Varšuva, 1808) su Teodoro Narbuto prierašu – knygos autoriaus biograma. VUB RSS, sign. Lr 16.

Krokuva, 1597) ir lenkiškos Aleksandro Gvanjinio (*vel* Gvagninis *vel* Gvaninis, it. Alessandro Guagnini, 1538–1614) veikalo „Kronika Sarmacyi europejskiej“ (Europietiškos Sarmatijos kronika, Krokuva, 1611) laidos, Simono Okolskio (Szymon Okolski, 1580–1653) dvitomis „Orbis Polonus“ (Lenkijos pasaulis, Krokuva, 1641), Christopho Hartknocho (1644–1687) veikalas „Alt- und neues Preussen, oder Preussischer Historien zwey Theile“ (Senoji ir naujoji Prūsija, arba Dvi Prūsijos istorijos dalys, Frankfurtas–Leipcigas, 1684), Jono Augusto Hilzeno (Jan August Hylzen, 1702–1767) knyga „Inflanty“ (Livonija, Vilnius, 1750)¹¹¹ ir kt. Sąrašė matome ir penktąją Konstantino Sirvydo (Constantinus

111 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 11v, nr. 21; lap. 18r, nr. 292; lap. 11r, nr. 7; lap. 11v, nr. 18, 20; lap. 11r, nr. 3, lap. 12r, nr. 25.

vel Konstanty Szyrwid, ~1579–1631) žodyno „*Dictionarium trium linguarum*“ (Trijų kalbų žodynas, Vilnius, 1713) laidą¹¹². Vilniaus muziejuje turėjo būti saugoma tiek reta Giovannio Boccaccio (1313–1375) kūrinio „*Il Decameron*“ (Dekameronas, Londonas, 1527) laida, tiek gana gausi Šiaurių elzevirų kolekcija, kaip antai: antroji Johannes de Laeto (1581–1649) parengtos knygos „*Respublica sive Status Regni Poloniae, Lituaniae, Prussiae, Livoniae etc.*“ (Respublika, arba Lenkijos Karalystės, Lietuvos, Prūsijos, Livonijos ir kt. padėtis, Leidenas, 1627) laida, veikalas „*Russia seu Moscovia itemque Tartaria, commentario topographico atque politico illustratae*“ (Rusija, arba Maskvos valstybė, taip pat Totorija, iliustruotos topografiniais ir politiniais komentariais, Leidenas, 1630) ar Johano Sleidano (Johannus Sleidanus, 1506–1556) knyga „*De quatuor summis imperiis libri tres*“ (Trys knygos apie keturias aukščiausias valdžias, Leidenas, 1655)¹¹³. Apskritai elzevirinis Šiaurių rinkinys galėtų tapti atskiro tyrimo dalyku.

T. Narbuto bibliotekoje buvo ir knygų lietuvių kalba. R. Steigvila suskaičiavo, kad 1846 m. registre (taigi ir apie 1851 m. sudarytame Šiaurių bibliotekos kataloge) tokie leidiniai įrašyti keturi, o N. Sokolovo – trys¹¹⁴. Šių skaičių bent iš dalies galima papildyti dar dviem leidiniais – dvikalbiu Liudviko Adomo Jucevičiaus vel Liudviko iš Pakėvio (Ludwik Adam Jucewicz, 1813–1846) veikalu „*Wyjątki z nowoczesnych poetów polskich, tłumaczone na język litewski, z przydaniem kilku słów o języku i literaturze litewskiej*“ (Į lietuvių kalbą verstos ištraukos iš šiuolaikinių lenkų poetų, taip pat keletas žodžių apie lietuvių kalbą ir literatūrą, Vilnius, 1837) ir minėtuoju K. Sirvydo žodynu „*Dictionarium trium linguarum*“. Šiaip ar taip, lietuvių kalba rašytų leidinių skaičius kuklus ir antras nuo galo visame rinkinyje – viena knyga buvo tik olandų kalba¹¹⁵. S. Daukantas (keturios knygos) ir Simonas Stanevičius (Szymon Staniewicz, 1799–1848) (viena knyga) savo leidinius T. Narbutui dovanėjo patys. S. Daukantui Šiaurių bibliotekoje kurį laiką „atstovavo“ tik „*Abecieļa lījtuwiū-kalnienū ir ziamajtiū kalbos*“ (Sankt Peterburgas, 1842), „*Budā senowęs-lētuwiū kalnienū ir zāmajtiū*“ (ten pat, 1845) ir „*Parodimas kajp apinius auginti*“ (ten pat, 1847), o S. Stanevičiui – „*Daynas žemaycziu*“ (Vilnius, 1829)¹¹⁶. 1846 m. kataloge šias knygas, išskyrus

112 Ten pat, lap. 14r, nr. 151.

113 Ten pat, lap. 23r, nr. 521; lap. 15v, nr. 207, 209, 210.

114 STEIGVILA, R[imantas]. Teodoro Narbuto biblioteka, p. 147, 149.

115 Žr. šio leidinio p. 293.

116 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie xiążek w zbiorze Teodora Narbutta znajdujących się Roku 1846 Sporządzony*, lap. 19v, nr. 508; lap. 19r, nr. 506; lap. 14v, nr. 312; [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 22v, nr. 508, 506, 507; lap. 19r, nr. 312. Šiuo

„Budą senovės-lėtuviū kalnienū ir žamajtiū“, T. Narbutas apibūdino kaip „brošiūreles“ (broszurka). N. Sokolovo 1864–1865 m. sudarytame sąrašė nurodyta ir ketvirtoji S. Daukanto knyga „Dajnes Žiamajtiū pagal zodiū dajnikū iszrasztytas“ (Sankt Peterburgas, 1846)¹¹⁷. Minėtina ir tai, kad apie 1851 m. sudarytame kataloge šių prierašų neliko¹¹⁸. Visa ši gryoji Šiaurių dvaro lituanistika, kuri „labai tiko“ E. Tiškevičiaus steigiamo muziejaus idėjai, turėjo keliauti į Vilnių. Šiandien vis dar sunku atsakyti į klausimą, kaip gerai T. Narbutas suprato šių dviejų ir lietuvių kalba rašiusių autorių kūrybą. Bene lakoniškiausiai šią dviprasmišką situaciją dar 1839 m. laiške J. Pomarnackiui įvardijo pats LTI autorius: „<...> mažai tiesą sakant ją [t. y lietuvių kalbą. – R. G.] moku, nors esu gimęs ir gyvenu kaimelyje, kuriame gyvena darbšti lietuvių liaudis, kalbanti ta kalba“¹¹⁹.

Iki šiol į T. Narbuto asmeninės bibliotekos knygoje buvusius užrašus – skaitymo ženklus ir marginalijas, tiesa, kol kas tik vienos buvusios Šiaurių bibliotekos knygos – minėtosios Ch. Hartknocho (1644–1687) „Alt- und neues Preussen, oder Preussischer Historien zwey Theile“ – pavyzdžiu, apžvelgė S. Rankelienė¹²⁰. Net ir šio vieno atvejo aptartis parodė, kad Šiauriai buvo tikros istoriko dirbtuvės – dirbta nuolat ir intensyviai, o ir į knygą žvelgta pirmiausia kaip į mokslo studijų dalyką ir medžiagą Lietuvos istorijai rašyti. Tokių įrašų – komentarų apie veikalą ar jo autorių – matome ne tik pačiuose leidi-

metu Šiaurių rinkiniuose buvusi S. Stanevičiaus knyga saugoma Maironio lietuvių literatūros muziejuje Kaune. Knygos antraštiniame lape yra T. Narbuto ir Aleksandro Dambrausko (*vel* Adomo Jakšto, 1860–1938) bibliotekų antspaudai. Už šią nuorodą esu dėkinga Domui Kaunui.

- 117 SOKOLOV, Nikolaj. *Opis' biblioteki umershago istorika Feodora Narbutta, nahodjashhejsja v imenii Shavrah, Vilenskoj gubernii, Lidskago u'ezda*, lap. 5v, nr. 82. Šiuo metu ši knyga su 1846 m. birželio 24 d. Sankt Peterburge S. Daukanto rašyta dedikacija T. Narbutui yra saugoma VUB RSS (sign. Lr 34).
- 118 Plg.: [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 22v, nr. 506–508. Šiandien VUB RSS saugoma dar viena Šiaurių bibliotekoje buvusi, tačiau nė į vieną šiaudien žinomą jos katalogą neįtraukta knygelė lietuvių kalba – šį kartą priklausiusi didelio LTI gerbėjo, Vilniaus vyskupo Andriejaus *vel* Andriaus Benedikto Klungevičiaus (Andrzej *vel* Jędrzej Benedykt Kłagiewicz, 1767–1841) plunksnai. Žr. *Trumpas pamokslas Apej paszanawoima Ciesoriaus wisos Rossios* (Vilnius, 1832). Žr. VUB RSS, Lr 176. Nėra iki galo aišku, ar šį kūrinių T. Narbutas gavo iš paties vyskupo rankų, ar nusipirko po jo mirties (A. B. Klungevičiaus knygų rinkinį įsigijo Vilniaus žydai antikvarai), vis dėlto labiausiai tikėtina pastaroji versija. Žr. RENJĖ, Anicetas. Laiškas iš [Vilniaus] T. Narbutui į [Šiaurį]. 1842 m. kovo 30 d. LMAVB RS, f. 18, b. 185/10, lap. 508r.
- 119 Cit. pagal: GRIŠKAITĖ, Reda. Zalučės ir Bareikiškių šeimininko Vladislavo Sirokomlės *istorikos*, p. 45–46.
- 120 Straipsnio metriką žr. šio leidinio p. 262, 3 išnašoje. Ch. Hartknocho knyga šiaudien saugoma VUB RS (sign. III 15387₍₂₎).

niuose, bet ir Šiaurių bibliotekos kataloguose. Kaip antai pastaba apie leidinį „Kalendarz polityczny warszawski na rok 1769“ (Varšuvos politinis kalendorius 1769 metams, Varšuva, 1768): „Čia aprašyta ir Žemaitijos istorija.“¹²¹ Arba štai apie Georgo Rimplerio (*vel* Rümpler, 1636–1683) veikalą „Beständiges Fundament zu Fortificiren und Defendiren“ (Svarbiausi fortifikacijų ir gynybos pagrindai, Frankfortas prie Maino, 1674) – „Retenybė“, o apie patį autorių: „jis gynė Vieną nuo turkų“¹²². Arba komentaras apie 1697 m. Amsterdame išspausdintą Adriaano Schoonebeeko (1661–1705) knygą „Historie van alle ridderlyke en krygsorders“ (Visų riterių ir jų ordinų istorija): „Retas veikalas, olandų kalba, su daugybe graviūrų“¹²³. Arba štai prie Motiejaus Blosijaus (*vel* Maciej Blosius *vel* Bruziński *vel* Brużyński, ~1570–1646) veikalo „Jonas Sarmaticus“ (Jonas Sarmatietis, Krokua, 1617): „Retenybė. Įrišta, iš Zigmanto III [t. y. Zigmanto Vazos. – R. G.] bibliotekos.“¹²⁴ O štai pastaba apie T. Narbuto amžininko L. A. Jucevičiaus monografiją „Litwa pod względem starożytnych zażytków, obyczajów i zwyczajów“ (Lietuva, jos senovės paminklai ir papročiai, Vilnius, 1846): „Autorius buvo kunigas, suviliojo dvarininko dukterį, išsivežė jau besilaukiančią, tapo schizmatiku ir vedė, netrukus mirė.“¹²⁵ Apie 1851 m. sudarytame kataloge šios pastabos neužrašė¹²⁶. Beje, ši knyga abiejuose sąrašuose užrašyta du kartus¹²⁷. L. A. Jucevičius – vienas mėgstamiausių T. Narbuto

- 121 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie xiążek w zbiorze Teodora Narbutta znajdujących się Roku 1846 Sporządzony*, lap. 10 r, nr. 214; [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 15v, nr. 214. Pastarajame kataloge pastaba formuluota kiek kitaip: „Ten yra Žemaitijos istorija.“
- 122 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie xiążek w zbiorze Teodora Narbutta znajdujących się Roku 1846 Sporządzony*, lap. 10r, nr. 214; [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 11v, nr. 246; [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 17r, nr. 246. Ši, T. Narbuto žodžiais tariant, „retenybė“ šiandien saugoma VUB RSS (sign. III 3338).
- 123 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie xiążek w zbiorze Teodora Narbutta znajdujących się Roku 1846 Sporządzony*, lap. 10r, nr. 214; [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 12r, nr. 257; [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 17v, nr. 257.
- 124 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie xiążek w zbiorze Teodora Narbutta znajdujących się Roku 1846 Sporządzony*, lap. 13r, nr. 287; [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 13r, nr. 287; [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 18r, nr. 287.
- 125 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie xiążek w zbiorze Teodora Narbutta znajdujących się Roku 1846 Sporządzony*, lap. 16r, nr. 440. Sąrašė klaidingai užrašyti šios knygos laidos metai (1845-ieji).
- 126 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 20r, nr. 440.
- 127 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie xiążek w zbiorze Teodora Narbutta znajdujących się Roku 1846 Sporządzony*, lap. 18r, nr. 486; [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 21v, nr. 486.

autorių. Šiaurinių bibliotekoje taip pat buvo šio literato knygos „Historia litewska dla dzieci“ (Lietuvos istorija vaikams, Vilnius, 1836) ir „Przysłowia ludu litewskiego“ (Lietuvių liaudies patarlės, Vilnius, 1840)¹²⁸. N. Sokolovo katalogas rodo, kad T. Narbuto knygų spintoje, dešinėje šoninėje dalyje, aukščiausioje lentynoje, antroje eilėje, buvo dar ir anksčiau minėta šio autoriaus knygelė – „Wyjątki z nowoczesnych poetów polskich, tłumaczone na język litewski, z przydaniem kilku słów o języku i literaturze litewskiej“¹²⁹. Taigi šios knygos išvežti į Vilnių neketino.

Iškalbingas ir komentaras apie 1805 m. „Dziennik Wileński“ („Vilniaus laikraštis“) komplektą: „Ypač didelė retenybė (rzadkość nadzwyczajna)“¹³⁰. Šį periodinį leidinį T. Narbutas komplektavo aistringai. Surinkti visą žurnalo komplektą nutarė 1842 m. pradžioje. Antrojoje sausio mėnesio pusėje prašė A. Renjė, kad Vilniuje paieškotų trūkstančių numerių¹³¹. Vasario pradžioje rašė: „Turiu visus leidinio „Dziennik Wileński“ numerius, išskyrus 1820-ųjų gegužės ir birželio bei 1823-ųjų sausio, vasario, kovo, balandžio ir gegužės numerius. Jeigu yra visas, bet pigus 1823-ųjų rinkinys, tai norėčiau įsigyti.“¹³² Po metų trūko vos kelių numerių, o tuos, kuriuos turėjo, liepė įrišti knygrišiu¹³³. 1842 m. vasarį stokojo tik 1820 m. gegužės ir rugsėjo mėnesio knygelė¹³⁴.

128 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie xiążek w zbiorze Teodora Narbutta znajdujących się Roku 1846 Sporządzony*, lap. 9v, nr. 199; lap. 7v, nr. 133; [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 15r, nr. 199; lap. 14r, nr. 133.

129 SOKOLOV, Nikolaj. *Opis' biblioteki umershago istorika Feodora Narbutta, nahodjashhejsja v imenii Shavrah, Vilenskoj gubernii, Lidskago u'ezda*, lap. 5r, nr. 80.

130 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie xiążek w zbiorze Teodora Narbutta znajdujących się Roku 1846 Sporządzony*, lap. 10r, nr. 214; [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 15r, nr. 390. Plg.: [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 19r, nr. 390: „Tik tiek tada buvo išleista. Retenybė.“ Tikėtina, kad du šio leidinio tomeliai šiandien yra saugomi LMAVB RSS. Žr. *Dziennik Wileński*, 1805, t. 1–2. Žr. LMAVB RSS, sign. P-1260/1/1805, P-1260/2/1805. Tomeliuose nėra T. Narbuto monogramos, tačiau labai artimas kitoms Šiaurinių bibliotekos knygoms yra leidinio įrišas. Maža to, abiejų trečiajame viršelyje yra įrašų paties LTI autoriaus ranka.

131 Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 19 Stycznia 1842 r.). *Kronika Rodzinna*, 1888, nr. 10 (15 Maja), s. 298.

132 Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 5 Lutego 1842 r.). Ten pat, nr. 11 (birželio 1 d.), p. 299.

133 Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 23 Stycznia 1843 r.). Ten pat, p. 332.

134 Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 14 Lutego 1843 r.). Ten pat, p. 333. Pora iš Šiauriuose buvusio žurnalo tomų su T. Narbuto monograma

453

Spis rzeczy w całym zbiorze Dziennika Wileńskiego czyli w 70 księgach zawartych, według przedmiotów.

Przedmiot I. Umiejscowienie i situacja. Nota. Don. Tom. str. Spis na uwzględnienie 70 ksiąg rozciągający się na księgi wyd. wydania

Wychowanie młodzieży.

<i>O pustkach edukacji w prowincjach niedzielnich p. Tadeusza Czackiego</i>	I. 1805. I	Nr. 6.
<i>Wywiad z domisierem T. Czackiego, o stanie oświecenia w gubern. wotyńskiej i podolskiej p. J. K.</i>	1. —	I. Nr. 2. 19.
<i>Uwagi autora Podróży Anacharisy, o prawach chrześcijańskich w do edukacji p. Gródnar</i>	1. —	80.
<i>Uwagi o fizycznym wychowaniu dzieci p. Kłodzie i a Smiędzkiego</i>	2. —	II. Nr. 6. 113
<i>Notatki dla gimnazjum wotyńskiego</i>	3. —	III. Nr. 6. 290
<i>Noty w gimnazjum wotyńskim T. Czackiego i Strużewskiego</i>	—	— { 300 474
<i>Institut Pestalozzowski, rozbiór J. Moskowskiego</i>	5. 1806.	V. — { 222 103.
<i>Edukacja p. J. K.</i>	—	—
<i>O korzyściach publicznego i domowego wychowania p. T. Czackiego</i>	6. 1806.	VI. 227.
<i>List matki do zięcia, o wychowaniu młodzieży</i>	6. —	VII. 86.
<i>Mysli o edukacji młodzieży</i>	9. 1816.	III. 41.
<i>O wychowaniu młodzieży, niektóre myśli K. i S.</i>	9. —	— 305.
<i>Postanowienie o nadgródach dla dostrawienia smot.</i>	9. —	— 472.
<i>Trzeci dzieła o edukacji, p. S. Gólan'skiego</i>	11. 1817.	V. 444.
<i>Porównanie metody Pestalozzowskiej z metodą, Della i d'Almeida 14. 1818.</i>	14. 1818.	II. 305.

Filozofja a. w.)

<i>Wyjętek z filozofji moralnej Herdera p. S. M. Dłuskiej</i>	2. 1805. II	Nr. 6. 145.
<i>Dzieje systemów filozoficznych, p. Dequand, rozbiór</i>	6. 1806.	VI. 294.
<i>Wzwanie do nauki dla uwzględnienia życia p. Julekian, wyjętek p. M. Białin'skiego</i>	8. 1815.	II. 681.
<i>O smaku, z Cesarotti</i>	9. 1816.	III. 109.

*) Dodatek do filozofji podziatu są pod III przedmiotem umieszczonej.

8 PAV. Teodoro Narbuto rankraščio „Spis rzeczy w całym zbiorze Dziennika Wileńskiego czyli w 70 księgach zawartych, według przedmiotów“ (Visų 70 tomų žurnalo „Dziennik Wileński“ dalykinė rodyklė, apie 1842–1843 m.) fragmentas. LMAVB RS, f. 18, b. 206/2/4, lap. 453r.

Džiaugsmą dėl leidinio komplekto rodo ir T. Narbuto sudaryta išsami dalykinė 1805–1830 m. žurnalo „Dziennik Wileński“ straipsnių ir kitos informacijos rodyklė¹³⁵ (žr. 8 pav.). Kaip profesionalus bibliografas žurnalo turinį sugrupavo į penkis skyrius: „Umiejętności i sztuki“ (Mokslas ir menas), „Nauki stosowane“ (Taikomieji mokslai), „Literatura Nadobna“ (Grožinė literatūra), „Historia i Literatura“ (Istorija ir literatūra) ir „Nowiny Naukowe“ (Mokslo naujienos). Šiuos skyrius savo ruožtu skirstė į mažesnius, kaip antai, pirmajame buvo šie poskyriai: „Wychowanie młodzi“ (Jaunimo auklėjimas), „Filozofija“ (Filosofija), „Umiejętności“ (Mokslas), „Religija“ (Religija), „Astronomija“ (Astronomija), „Gospodarstwo wiejskie“ (Žemės ūkis), „Matematyka“ (Matematika), „Fizyka“ (Fizika), „Chemija“ (Chemija), „Meteorologija“ (Meteorologija), „Zoologija“ (Zoologija), „Botanika“ (Botanika), „Mineralogija“ (Mineralogija), „Geognozija“ (Geognozija), „Optyka i malarstwo“ (Optika ir tapyba), „Hydraulika“ (Hidraulika), „Geodezija“ (Geodezija), „Odkrycia i wynalazki“ (Atradimai ir išradimai) ir „Fizjologija roslinna“ (Augalų fiziologija).

Pirmą kartą „pabūti bibliografu“ pabandė 1840 m. pabaigoje. Pretekstą davė pirmajame Adomo *vel* Adomo Benedikto Jocherio (Adam Benedykt Jocher, 1791–1860) veikalas „Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce“ (Bibliografinis ir istorinis literatūros ir mokslo Lenkijoje vaizdas, Vilnius, 1840) perskaityta informacija, kad autoriui nepavyko rasti 1804 m. Vilniuje leisto žurnalo „Tygodnik Wileński“. Tačiau T. Narbutas šį leidinį turėjo (!) ir kaipmat džiaugsmingai apie tai pranešė autoriui¹³⁶. Maža to, sudarė bibliografinį turinio aprašą, kuris išliko iki šių dienų¹³⁷ (žr. 9 pav.). Tačiau dar įdomesnis rankraštis – „Bibliographia“ (Bibliografija; toks pavadinimas užrašytas

antraštiniame lape saugoma LMAVB RSS. Žr. *Dziennik Wileński. Nauki stosowane do rolnictwa, rękodziel, sztuk, rzemiosł, gospodarstwa i handlu*. 1828, t. 6–7. Žr. LMAVB RSS, sign. 1265/6/1828, 1265/7/1828.

135 [NARBUTT, Teodor]. *Spis rzeczy w całym zbiorze „Dziennika Wileńskiego“ czyli w 70 xięgach zawartych, podług przedmiotów*, [apie 1842–1843 m.] LMAVB RS, f. 18, b. 206/2/4, lap. 453r–498v.

136 *Materiały do dziejów literatury i oświaty: z archiwum Drukarni i Księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie*, t. 2: *Czasy Uniwersytetu Wileńskiego po rozbiorach (do roku 1841)*. Zebrał Tadeusz Turkowski. Wilno: nakładem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, sumptem Funduszu Kultury Narodowej przy Prezydium Rady Ministrów, przy zasiłku Kasy im. Miąnowskiego, Skład Główny w Księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie, 1937, s. 277–278 (NARBUTAS, Teodoras. Laiškas iš Šiaurių A. Jocheriu i Vilnių, 1840 m. lapkričio 17 d.). Taip pat žr. Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 24 Listopada 1840 r.). *Kronika Rodzinna*, 1888, nr. 10 (15 Maja), s. 295.

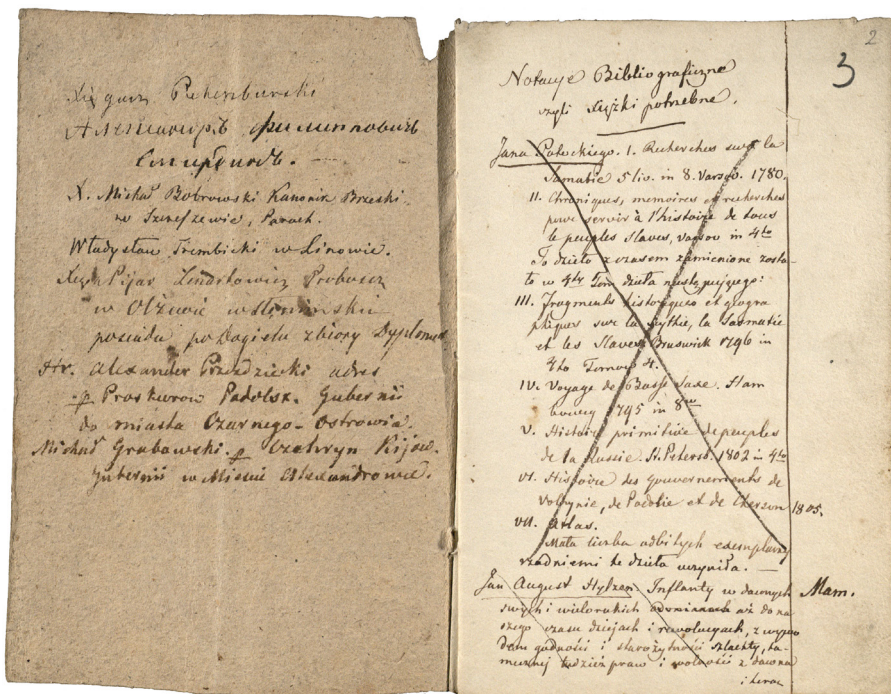
137 NARBUTAS, Teodoras. 1804 m. žurnalo *Tygodnik Wileński* bibliografinis aprašas, 1840 m. VUB RS, f. 9, b. 86, lap. 1r–2v.

Fontanna : Studnia. Pragna, wiespa.
Lagodka. wiespa

Na tem exemplare maj' cis konicy. Stronie lirbauwa
rych 182. w piwnofym Nimerze niema lirb na stroniacak.
Nr drugi' xawryca cis ad str. 17. Ad Str. xas' brzeinyj piew-
wpa Ichonica, naridego Stru niemekudzi w liobzy, kan
ze na odwrotnej stronie biezga lirba naskypuje po odad-
niej Stru papruskiejego. Pnielo nie lirbowanych stronie
liocy cis dziecis, a magole cety Exemplar xawryca
stronie 192, cykli 12 podawajaca papieru, Papier uadny
szary, dwa xawrycami mienomeni, ko jest xawrycie
xawrylemi. Poprawawci nabryka. - Wyztowienie, dabor
malenycatow, addanie kan proza, jax : wiespa wy-
dawace, gładnie, mila kajce cis xylaci. Stawom pisom.
no ze wspan mias na pakowaty xawrycyje. Nie-
wim cy wyszto wicyj nad 12 Nimerzow. Piewofy
Nr istobnie wyszedo 13 Miana, w drukawni KX. Praxy-
kancio; bez nielawya ka cis, pmeruawia i w miarce
pawnyj w xawrycaw, w drukawni Dycer zalneji itaj
moje i podawajne wpmionnie redawko nio : pad tuj
Leborowskiego, Szawrynski; pad tuj J. Szjstrowskiego,
Izbieki. (A) wicek. Obrax Bibliograficznj-historij. T. I. str. 401.)
miewiadomo stony pirowiej mag' wyszawci. Arly,
kuty wypryctwie bez padnie, aprair, jednego przez
Gatmiskiego, Pawick z padpisom D. Ceterach pmp-
stanych dla umiowawia koximimie?

Teodoro Narbut

9 PAV. Teodoro Narbuto parengto 1804 m. žurnalo „Tygodnik Wileński“ (Vilniaus savaitraštis) bibliografinio aprašo fragmentas (1840 m.). VUB RS, f. 9, b. 86, lap. 2v.

10 PAV. Teodoro Narbuto rankraščio „Bibliographia“ vel „Notacye Bibliograficzne, czyli Xsiążki potrzebne“ („Bibliografija“ vel „Bibliografines pastabos, arba būtinos knygos“, apie 1830 – apie 1849 m.) fragmentas. LMAVB RS, f. 18, b. 206/2/1, lap. 2v–3r.

ant sąsiuvinio viršelio) vel „Notacye Bibliograficzne, czyli Xsiążki potrzebne“ (Bibliografines pastabos, arba būtinos knygos; toks pavadinimas užrašytas šio sąsiuvinio lap. 3r)¹³⁸ (žr. 10 pav.). Šiame apie 1830 – apie 1849 m. pildytame sąsiuvinyje apstu T. Narbuto pastabų apie skaitytas ir dar neskaitytas, turėtas arba dar tik geistinas knygas. Greta pavadinimų ir vėl iškalbingi komentarai, kaip antai: „Ciekawe“ (Įdomu), „Rzadkie“ (Retas), „Bardzo rzadkie“ (Labai retas), „Do starej historii bardzo potrzebne“ (Labai reikalingas dėl senosios istorijos), „Bardzo potrzebne“ (Labai reikalingas), „Rzadka kronika“ (Reta kronika), „Wypisz“ (Išsirašyk), „Szukać w Bibliotece“ (Ieškoti Bibliotekoje), „Jest

138 [NARBUTT, Teodor]. *Bibliographia vel Notacye Bibliograficzne, czyli Xsiążki potrzebne*, apie 1830 – apie 1849 m. LMAVB RS, f. 18, b. 206/2/1, lap. 2r–25r.

u Bazylianow w Wilnie“ (Turi Vilniaus bazilijonai), „Ważne“ (Svarbus), „To bajka, jak się później pokazało“ (Kaip vėliau paaiškėjo, tai pasaka), „Co to?“ (Kas tai?) ir kt.¹³⁹ O štai D. Poškos knygelę „Rosmyšlanie Wieśniaka Rolnika. O historyi narodu Litewskiego i Żmudzkiego, oraz o iego ięzyku“ (Kaimiečio artojo mąstymai. Apie lietuvių ir žemaičių tautos istoriją ir jos kalbą, Varšuva 1829) pakomentavo taip: „Potrzebne“ (Reikalinga)¹⁴⁰. Susidomėjo ne tik minėtu S. Stanevičiaus leidiniu „Daynas žemaycziu“, bet ir Jono *vel* Jono Antano Čecioto (Jan Antoni Czeczot, 1796–1847) dainų rinkiniu „Piosnki wieśniacze znad Niemna“ (Valstiečių dainos prie Nemuno, t. 1–2, Vilnius, 1837)¹⁴¹. Kai tik gavo S. Stanevičiaus knygelę, iš sąrašo jos pavadinimą išbraukė ir čia pat prirašė: „mam“ (turiu)¹⁴². Arba štai kitas pavyzdys – trumpai apibūdino 1613 m. Amsterdame Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio (Mikołaj Krzysztof Radziwiłł *vel* Sierotka, 1549–1616) iniciatyva išspausdintą žemėlapi „Magni Ducatus Lithuaniae caeterarumque regionum illi adiacentium exacta descriptio“ (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir kitų gretimų sričių aprašymas) ir čia pat pridūrė, kad jis saugomas Vilniaus medicinos ir chirurgijos akademijos bibliotekoje¹⁴³. Arba ne tokia optimistinė gaida: „Radvilų biblioteką Slucke pasiėmė Petras Didysis ir atidavė Imperatoriškajai mokslų akademijai Sankt Peterburge [tada – Mokslo ir meno akademija Sankt Peterburge. – R. G.].“¹⁴⁴

Maža to, sąsiuvinio „Bibliographia“ pirmojo viršelio antroje pusėje surašė adresus asmenų, į kuriuos ketino kreiptis dėl vieno ar kito rūpimo leidinio ar rankraščio, kaip antai: Mykolo Bobrovskio (Michał Bobrowski, 1785–1848), Mykolo Grabovskio (Michał Grabowski, 1804–1863), Aleksandro Pšezdzeckio (Aleksander Przewdziecki, 1814–1871), literatūros istoriko ir ypač gausios bibliotekos Linovo dvare (Gardino gubernija, Pružanų apskritis) savininko Vladislavo Trembickio (Władysław Trębecki, 1806–1861) ar Alžavos (Gardino gubernija, Slanimo apskritis) klebono pijoro Lenartavičiaus (vardo nenurodė),

139 Ten pat, visame rankraštyje.

140 Ten pat, lap. 11v.

141 Ten pat, lap. 13v.

142 Ten pat.

143 Ten pat, lap. 12v. Taigi T. Narbutas naudojosi ir Vilniaus medicinos chirurgijos akademijos biblioteka. Iki pat Vilniaus universiteto uždarymo skaitė ir šios aukštosios mokyklos bibliotekoje. Žr. Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 11 Lutego 1846 r.). *Kronika Rodzinna*, 1888, nr. 13 (1 Lipca), s. 395. Štai 1830 m. gavo leidimą knygą išsinešti į namus. Žr. *Dziennik pożyczania xiąg z Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego*, 1826–1836. LMAVB, f. 9, b. 112, lap. 85v, nr. 533.

144 [NARBUTT, Teodor]. *Bibliographia vel Notacye Bibliograficzne, czyli Xsiążki potrzebne*, lap. 19v.

kuris esą turėjo iš Motiejaus Dogelio (Maciej Dominik Dogiel, 1715–1760) paveldėtus diplomų rinkinius¹⁴⁵. Kitaip tariant, knygas ne tik kaupė, bet ir aprašinėjo, komentavo. Kaip minėta, pastabas, paaiškinimus rašė ne tik kataloguose ar bibliografiniuose užrašuose, bet tiesiog pačiose knygos. Žinoma, iškalbingiausias šiuo atžvilgiu yra minėtas parankinis LTI egzempliorius, bet tokiais įrašais (arba tiesiog parašėse, arba ant įklijuoto lapelio) buvo primarginta vos ne kas antra T. Narbuto knyga, kaip antai ir žurnalo „Ondyna Druskienickich Źródła“ (Druskininkų vandenų undinė, Gardinas, 1844–1846) tomeliai¹⁴⁶. Į šią T. Narbuto savybę pirmasis dėmesį atkreipė N. Sokolovas. Liūdnojo Šiaurių bibliotekos katalogo sudarytojas nurodė LTI autoriaus darytus įrašus buvus Jokūbo Vujeko (Jakub Wujek, 1541–1597) knygoje „Biblia Sacra Latino-Polonica Vulgatae Editionis“ (Šventoji Biblija, išleista lotynų-lenkų Vulgata, Vroclavas, 1771), minėtame S. Okolskio dvitomyje „Orbis Polonus“, Petro Hiacinto Pruščo (Piotr Jacek *vel* Hiacynt Pruszcz, 1605–~1668) veikale „Forteca monarchów y całego Królestwa Polskiego duchowna“ (Monarchų ir visos Lenkijos Karalystės dvasinė tvirtovė, Krokua, 1737), Pavolo Jozefo Šafárikio (*vel* Paul Joseph Schaffarik, 1795–1861) knygoje „Словянские древности“ (Slavų senienos, t. 1–2, Maskva, 1837–1838)¹⁴⁷. Savo požiūrį į Pranciškų Karpinskį (Franciszek Karpiński, 1741–1825) užrašė tiesiai į 1830 m. Varšuvoje išleistą šio poeto kūrybos rinktinę¹⁴⁸. LTI autoriaus pastabų N. Sokolovas rado ir Šiauriuose buvusioje J. Lelevelio knygoje „Nauki dające poznawać zródła historyczne“ (Mokslai, padedantys tirti istorijos šaltinius, Vilnius, 1822)¹⁴⁹. Šio gerbiamo kolegos ir korespondento knygų T. Narbutas turėjo ir daugiau, kaip antai garsiąją „Historyka tudzież o łatwem i pożyteczne, nauczaniu historyi“ (Istorika, taip pat apie lengvą ir naudingą istorijos mokymą, Vilnius, 1815)¹⁵⁰. Dviejuose Kasparo Neseckio (Kasper Niesiecki, 1682–1744) veikalo „Herbarz Polski“ (Lenkijos herbų knyga, t. 1–10, Leipcigas, 1839–1846) tomuose N. Sokolovas rado Šiaurių bibliotekos savininko įrašus „apie herbus ir prie Eišiškių bažnyčios sto-

145 Ten pat, lap. 2v.

146 Šiuo metu Šiaurių bibliotekoje buvęs šio unikalus periodinio leidinio egzempliorius saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje. Žr. Sign. 01232.

147 SOKOLOV, Nikolaj. *Opis' biblioteki umershago istorika Feodora Narbutta, nahodjashhejsja v imenii Shavrah, Vilenskoj gubernii, Lidskago u'ezda*, lap. 2r, nr. 1; lap. 14v, nr. 304; lap. 2r, nr. 7; lap. 7r, nr. 121.

148 Ten pat, lap. 4r, nr. 49.

149 Ten pat, lap. 7v, nr. 132.

150 [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, lap. 16r, nr. 223. N. Sokolovo sudarytame sąrašė šios pozicijos rasti nepavyko.

vintį varpą¹⁵¹. Prirašinėti buvo ir J. I. Kraševskio veikalas „Wilno od początków jego do roku 1750“ (Vilnius nuo jo pradžios iki 1750 metų, t. 1–4, Vilnius, 1840–1842) tomeliai, ir M. Grabovskio monografija „Ukraina dawna i terażniejsza“ (Senoji ir dabartinė Ukraina, t. 1, Kijevas, 1850)¹⁵². Kartais į knygą įdėdavo ar net įklijuodavo kokį nors istorinį dokumentą, kaip antai prie spaudoje paskelbto Mykolo *vel* Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus (Michał Franciszek Karpowicz, 1744–1803) pamokslo, pasakyto Vilniuje, Šv. Jonų bažnyčioje 1794 m. gegužės 20 d., t. y. knygelės „Kazanie na żałobnym obchodzie pamiątki tych obywateli, którzy w dniu powstania narodu w Wilnie i w następnym gonieniu nieprzyjaciół życie swe za wolność i ojczyznę poświężyli“ (Pamokslas gedulingame minėjime atminimo tų piliečių, kurie savo gyvenimą atidavė už laisvę ir tėvynę, Vilnius, 1794), buvo „pridėtas Lietuvos Tautinės Tarybos įsakas apie šio pamokslo paskelbimą visuotiniame Seime“¹⁵³.

Šiauriuose N. Sokolovą nustebino T. Narbuto bibliotekos netvarka – net to paties veikalas tomiai buvo sudėti skirtingose knygų spintos lentynose¹⁵⁴. Tačiau šį chaosą įmanu paaiškinti – vos sužinoję, kad dvaras sekvestruojamas, o biblioteka – konfiskuojama, Šiaurių dvaro gyventojai (sunkiai sergantis istorikas tada gyveno pas artimuosius Vilniuje) desperatiškai stengėsi atrinkti ir paslėpti vertingiausius egzempliorius¹⁵⁵. Šiaip ar taip, N. Sokolovo aprašytos knygos sugulė į 13 skyrių: a) teologija, b) filosofija ir moralė, c) kalbotyra, literatūra ir bibliografija, d) istorija, senienos ir senoji teisė, e) matematika, f) geografija ir statistika, g) karo mokslas, h) gamtos mokslai, i) pramonė ir žemės ūkis, h) medicina, i) menas, j) periodiniai leidiniai, k) *varia*¹⁵⁶. Kiekvieną leidinį aprašė tokia tvarka: a) „Knygos numeris sisteminiame kataloge“ (№ книга въ систематической описи), b) „Vietos spintose numeris“ (№ размещѣнія въ шкафахъ), c) „Kūrinio pavadinimas ir autoriai“ (Название сочиненій и авторовъ), d) „Tomų skaičius“ (Число томовъ), e) „Leidimo vieta ir laikas“ (Мѣсто и дата изданія), f) „Formatas

151 SOKOLOV, Nikolaj. *Opis' biblioteki umershago istorika Feodora Narbutta, nahodjashhejsja v imenii Shavrah, Vilenskoj gubernii, Lidskago u'ezda*, lap. 10r, nr. 193. Šiuo metu visi dešimt šio herbyno tomų iš buvusio T. Narbuto rinkinio yra saugoma VUB, Istorijos šaltinių skaitykloje (sign. 929.6 / Ni 69) (žr. 11, 12 ir 13 pav.).

152 Ten pat, lap. 10r, nr. 187; lap. 11r, nr. 208.

153 Ten pat, lap. 2r–2v, nr. 10.

154 Ten pat, lap. 1v.

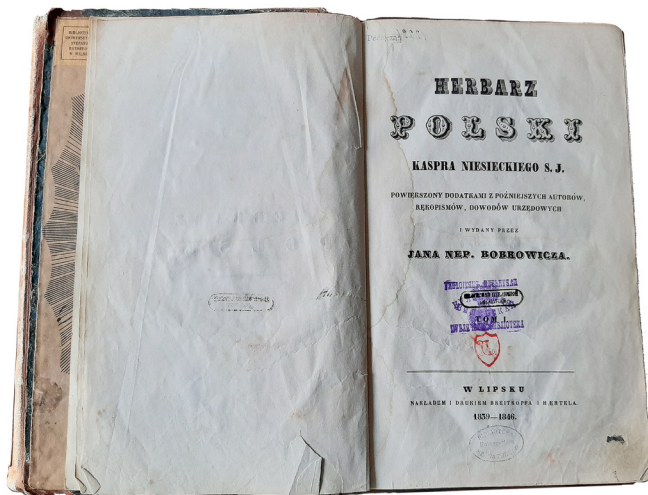
155 GRIŠKAITĖ, Reda. Simono Daukanto ir Teodoro Narbuto epistolinis dialogas, p. 168–169.

156 SOKOLOV, Nikolaj. *Opis' biblioteki umershago istorika Feodora Narbutta, nahodjashhejsja v imenii Shavrah, Vilenskoj gubernii, Lidskago u'ezda*, lap. 1v.

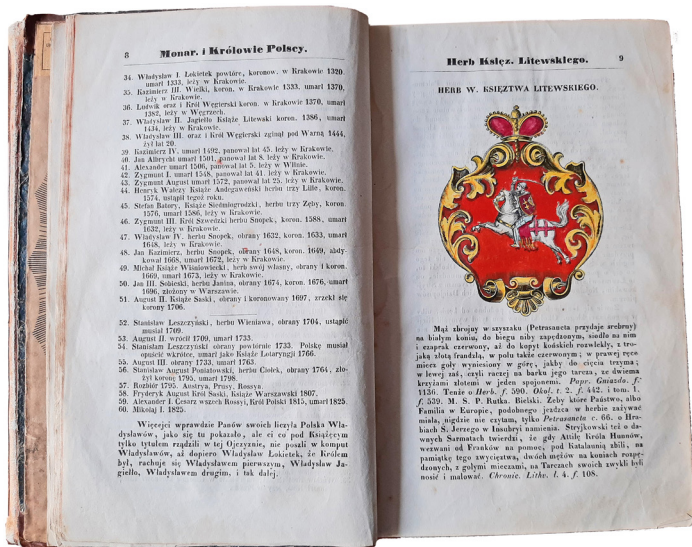

11 PAV. Šiaurių bibliotekos fragmentas – Kasparo Neseckio (Kasper Niesiecki, 1682–1744) veikalo „Herbarz Polski“ (Lenkijos herbynas, t. 1–2, Leipcigas, 1839) tomeliai. VUB, Istorijos šaltinių skaitykla. Sign. 929.6 / Ni 69. Redos Griškaitės nuotrauka. 2020 m.

13 PAV. Kasparo Neseckio veikalo „Herbarz Polski“ (t. 1, Leipcigas, 1839) tomelis su Teodoro Narbuto arba jo šeimos nario ranka nuspalvintu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės herbu. VUB, Istorijos šaltinių skaitykla. Sign. 929.6 / Ni 69 (1). Redos Griškaitės nuotrauka. 2020 m.

12 PAV. Kasparo Neseckio veikalo „Herbarz Polski“ (t. 1, Leipcigas, 1839) tomelio antraštinis lapas su Šiaurių bibliotekos antspaudu – raudonų kontūrų skyde supintomis monograminėmis raidėmis. VUB, Istorijos šaltinių skaitykla. Sign. 929.6 / Ni 69 (1). Redos Griškaitės nuotrauka. 2020 m.

ir įrišas“ (Форматъ и переплать), g) „Pastabos“ (Замѣтки)¹⁵⁷ (žr. 14 pav.). Tačiau N. Sokolovas tvarką įvedė tik kataloge – bibliotekoje aprašytas knygas ir rankraščius, bent kol kas, paliko ten pat, kur buvo radęs. Dėl patogumo net susikūrė numeravimo sistema, kuri rodė knygos vietą spintoje (№ и действительнаго расположения книги въ библіотекѣ)¹⁵⁸. Dažniausiai knygos lentynose (antresolėje jų buvo trys, o kairėje ir dešinėje spintos dalyje – po septynias) buvo sudėtos dviem eilėmis. Katalogo sudarytojas paprastai pažymėdavo net ir tai, kurioje – kairėje ar dešinėje – lentynos pusėje leidinys stovėjo. T. Narbuto knygų spintoje N. Sokolovas rado 844 knygas ir rankraščius: antresolėje – 154, dešinėje spintos dalyje – 322, kairėje – 319, o ant antresolės – 49. Kaip antai antresolėje, pirmoje lentynoje, antroje eilėje, stovėjo S. Daukanto „Dajnes Žiamajtių pagal zodiū dajninikū iszraszytas“, antroje lentynoje – to paties autoriaus knygelė „Parodimas kajp apinius auginti“, trečioje – pirmojo, lietuvių mitologijai skirto, LTI tomo rankraštis¹⁵⁹. Kairėje spintos dalyje, paskutinėje, septintoje, lentynoje – J. Lelevelio knyga „Nauki dajęce poznawać zrzódła historyczn“ ir S. Okolskio veikalas „Orbis Polonus“¹⁶⁰. Kaip minėta, dešinėje spintos sekcijoje, aukščiausioje lentynoje, antroje eilėje, buvo padėta L. A. Jucevičiaus knygelė „Wyjątki z nowoczesnych poetów polskich, tłumaczone na język litewski, z przydaniem kilku słów o języku i literaturze litewskiej“ ir S. Stanevičiaus „Daynas žemaycziu“, trečioje lentynoje – P. J. Šafáriko monografija „Словянские древности“, o penktoje – Ksavero *vel* Ksavero Mečislovo Volfgango (Ksawery Mieczysław Wolfgang, 1814–1864) knyga „O wodzie mineralnej solnej w Druskienikach: opisanie, postrzeżenia lekarskie i przepisy dla chorych“ (Apie mineralinį druskingą vandenį Druskininkuose: aprašymas, medicininės pastabos ir paaiškinimai ligoniams, Vilnius, 1841)¹⁶¹ ir kt.

Žinoma, dėl anksčiau minėtų priežasčių N. Sokolovo sąrašas tik iš dalies atspindi ankstesnę knygų tvarką spintoje. Galbūt T. Narbuto namiškių „įsikišimu“ galima aiškinti ir tai, kad net knygos ir rankraščiai spintoje buvo sudėlioti pramaišiu. Kaip antai antresolėje, trečiojoje lentynoje, gulėjo į rusų kalbą išversto pirmojo, mitologijai skirto, LTI tomo rankraštis¹⁶². Savo ruožtu pirmasis šio rankraščio tomas buvo padėtas dešinėje spintos sekcijoje, šeštoje

157 Ten pat, lap. 2r ir toliau.

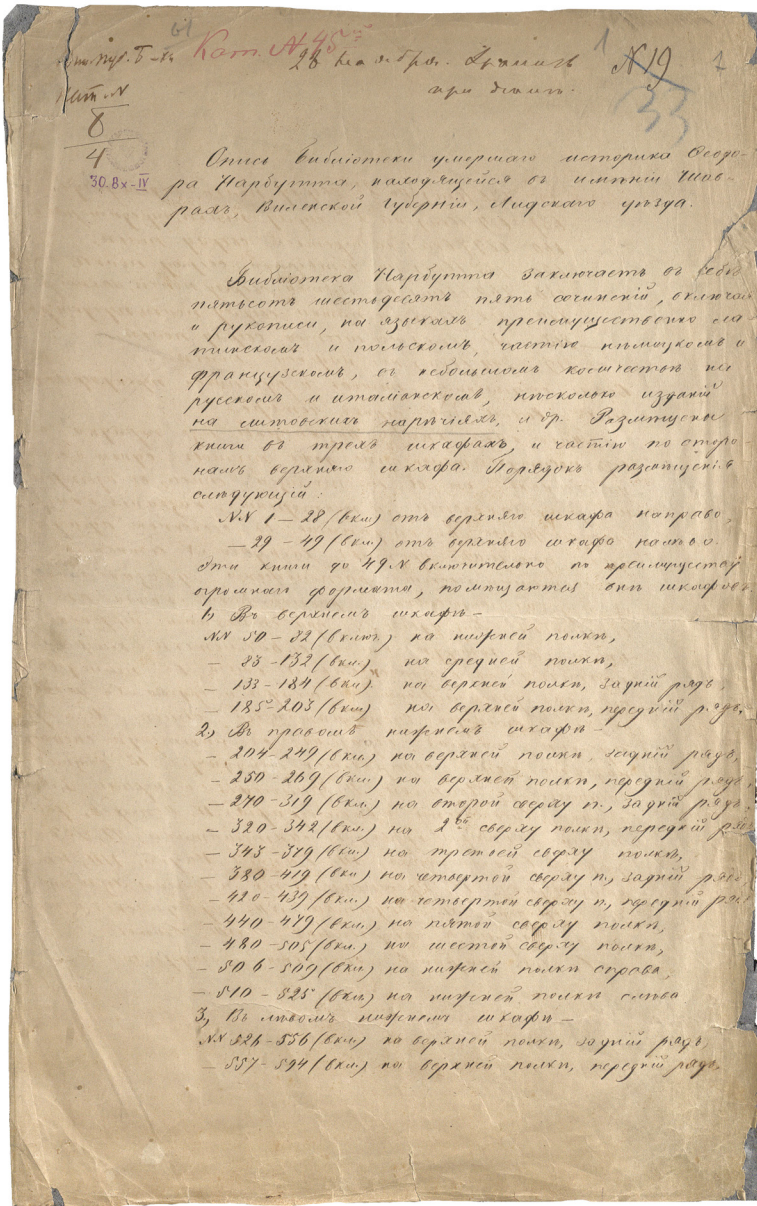
158 Ten pat, lap. 1v.

159 Ten pat, lap. 5v, nr. 82; lap. 18v, nr. 428; lap. 8v, nr. 147.

160 Ten pat, lap. 7v, nr. 132; lap. 14v, nr. 304.

161 Ten pat, lap. 5r, nr. 80, 81; lap. 7r, nr. 121; lap. 19r, nr. 449.

162 Ten pat, lap. 7r–7v, nr. 128.

14 pav. Nikolajaus Sokolovo 1864–1865 m. sudaryto Šiaurių bibliotekos
 katalogo fragmentas. LMAVB RS, f. 22, b. 30, lap. 1r.

lentynoje¹⁶³. Gana tvarkingai, kairėje knygos sekcijoje, antroje eilėje, stovėjo LTI parankinis egzempliorius¹⁶⁴. Gražiai surikiuotas buvo ir K. Neseckio veikalas „Herbarz Polski“ – visi dešimt tomų stovėjo greta, kairėje knygos sekcijoje, pirmoje lentynoje, antroje eilėje¹⁶⁵. Ne visos knygos į spintą tilpo. Anot N. Sokolovo, didžiausio formato knygos (iš viso 49 pavadinimų veikalai) buvo sukrautos tiesiog baldo viršuje, t. y. „ne spintoje“ (вне шкафа)¹⁶⁶. Tarp tokių minima ir Kazimiero Jono Vaišnoravičiaus (Kazimierz Jan Wojsznarowicz *vel* Woysznarowicz, ~1620–1677) knyga „Orator polityczny weselnym i pogrzebowym aktom służący, tak stanowi duchownemu, iako rycerskiemu potrzebny“ (Politinis oratorius vestuvėms ir laidotuvėms, reikalingas tiek dvasiniam, tiek riterių luomui, t. 1–3, Krokua, 1677), ir Michelio Rolle’io (1652–1719) mokinio Du Toraro (gyvenimo datos nežinomos) knyga „Elémens de Géométrie“ (Geometrijos elementai, Paryžius, 1705)¹⁶⁷. Abu šie leidiniai stovėjo dešinėje antresolės pusėje.

Taigi N. Sokolovas lyg „nufotografavo“ Šiaurių biblioteką. Kaip tik tai ir yra viena didžiausių jo atlikto darbo vertybių, nes matome ne tik knygų spintą, bet ir jos lentynose sudėliotų leidinių ir rankraščių tvarką; tvarką, kuri nors išsamiai ir neperteikia pirminio T. Narbuto bibliotekos vaizdo, vis dėlto bent repliką jį duoda. Taigi su N. Sokolovo sudarytu Šiaurių dvaro bibliotekos katalogu galėtų konkuruoti tik ankstyviausias, apie 1811 m., t. y. lemtingų 1812 m. išvakarėse, paties būsimo LTI autoriaus sudarytas sąrašas „Opis ksiąg należących do Teodora Narbutta w językach, Polskim, Łacińskim, Francuzkim, Włoskim, Niemieckim i Rossyiskim, tudzież w rozmaitych materyach“¹⁶⁸ (Teodorui Narbutui priklausančių įvairių sričių knygų lenkų, lotynų, prancūzų, italų, vokiečių ir rusų kalbomis sąrašas) (žr. 15 pav.). Šį katalogą išsamiai nagrinėjo R. Steigvila ir L. Kowkiel, todėl galima priminti tik tai, kad grafoje „Matematikos ir matematikos, fizikos, karo mokslams ir kt. priklausančios knygos“ (Książki Matematyczne i neleżące do Nauk Matematycznych, Fizycznych i Woiennych i t. d.) surašytos 74, o grafoje „Literatūra, moralė, poezija, statistika, teatras ir t. t.“ (Literatura, Moralność, Wierszopistwo, Statystyka, Teatr i t. d.) – 94 pavadinimų knygos (šio skyriaus knygos ant nugarėlės turėjo lipdę su raide „A“¹⁶⁹). Taigi tai ne tik ankstyviausias

163 Ten pat.

164 Ten pat, lap. 8v, nr. 148.

165 Ten pat, lap. 10r, nr. 193.

166 Ten pat, lap. 1r.

167 Ten pat, lap. 5r, nr. 77; lap. 15v, nr. 336.

168 Visą šio rankraščio metriką žr. p. 263, 7 išnašoje.

169 [NARBUTT, Teodor]. *Opis ksiąg należących do Teodora Narbutta w językach, Polskim, Łacińskim, Francuzkim, Włoskim, Niemieckim i Rossyiskim, tudzież w rozmaitych materyach*, lap. 199r.

Jei's Materija		Kitas Jei's	Jei's Materija		Kitas Jei's
№			№		
31	Labawai uiešpani: praxa praxa		30	Wieni usone Harozitnych Grenad:	
32	L. Sanderovnygo 8 ^o Wilno 1804	2.		Rezymian praxa J. Prybylskogo 8 ^o	1.
33	Buzyni i Anotofil 8 ^o Wilno 1804	1.		Wawian 1809.	1.
34	Pocha Lucruffa opalini nio 8 ^o		43	Art komarunij: Polpi między Rosyja	
	w Krauwie	1.		i Praxami ni polko 1796	1.
35	Leyfina praxa i Ruzimierza Harbu		44	Moie yadziy szczytune Chyjni nio	1.
	ka 8 ^o Wilno 1769	1.		8 ^o Wroclaw 1804	1.
36	Praxoda w melancholii zbio pie		45	Domus Brastowski 8 ^o Roma 1796	1.
	zni 8 ^o Wilno 1808	1.	46	Arndtoda zimus ni woda Dufpa	1.
37	Oda na zaslebinij 4 ^o Wilno 1808	1.		8 ^o Lieber 1771	1.
38	Wawian. J. Molla, z sobierawosi		47	Melosi na Desiad eremi powosi in	1.
	obodu pamiatki Aleksandra 1. 4 ^o	1.		Dziska Minion 7 ^o 1797	1.
	Wilno 1810	1.	48	Pratiwne par Mawmunket 8 ^o 1767	1.
39	Wierp pod tykadem Dawida 8 ^o	1.	49	Bynypraxi Szarypasi ka Kriut randa	1.
	krutni nio history i libratary			4 ^o Warszawa 1779	1.
	Polonij. Sam nio 8 ^o Berlin 1807.	1.	50	Kronini Sta Omuchowiny 8 ^o Krauw	1.
41	Puthowa praxa Mucowicnigo, Poema			1767	1.
	8 ^o Potaen 1803	1.	51	Granatyka Niwiska 8 ^o Wilno 1777	1.
42	Wierp do Liji Polonich prax Godek		52	Rebrani poltyzue rzymek ad mian po	1.
	nio 8 ^o Warszawa 1805	1.		rowawo Polpigo 4 ^o Warszawa 1765	1.
40	Stawa Rymowosza Dmochownygo		53	Des Kait von Bagdad gestänge 8 ^o Kurl	1.
	8 ^o Warszawa 1788.	1.		12.	1.
			54	Scanka Lydos wle 12.	1.
			55	Almanach des Quamand truisime	1.
				ceunie 12. Paris 1805	1.
			56	6 awstrowawni Chrystowa P. Tomupa	1.
				a Kenyis 16 Wilno 1795	1.

15 PAV. Pirmojo apie 1811 m. Teodoro Narbuto sudaryto jo knygų rinkinio katalogo fragmentas. LMAVB RS, f. 18, b. 199, lap. 200v–201r.

Šiaurių bibliotekos katalogas, bet ir dokumentas, rodantis laipsnišką karo inžinieriaus ir architekto humanitarėjimą. Žvelgiant iš šių dienų tyrimų lauko kaip tik dėl šios priežasties jis gali drąsiai konkuruoti su kitais trim Šiaurių dvaro bibliotekos katalogais.

ASMENINĖS BIBLIOTEKOS EPILOGAS

Kaip minėta, svarbiausios informacijos apie T. Narbuto bibliotekos komplektavimą R. Steigvila ir L. Kowkiel sėmėsi iš gausios istoriko korespondencijos, ypač laišku A. Renjė. L. Kowkiel ši korespondencija buvo neišsenkamas kontekstinis šaltinis rašant ir apie kitas asmenines XIX a. pirmosios pusės Gardino gubernijos bibliotekas. Ir tikrai T. Narbuto laišakai autentiškai,

lyg iš vidaus, parodo Šiaurių bibliotekos (ir ne tik jos) komplektavimą: kaip sumaniai buvo deramasi su autoriais, leidėjais ir bukinistais (ne tik Vilniuje, bet ir Sankt Peterburge), kaip buvo keičiamasi leidiniais (daugiausia čia pravertė devyniatomė LTI, kurią paprastai atiduodavo už 11–18 sidabro rublių arba tiesiog mainydavo į kitą leidinį) ir net manipuluojama¹⁷⁰. Nepaisant didelio noro įsigyti knygą, visada buvo ieškoma racionaliausio sprendimo, pigiausio varianto, dažnai knyga imama kreditan, nes buvo ne tik istorikas, bet ir už savo valstiečius atsakingas dvarininkas. 1840 m. liepos 3 d. laiške A. Renjė rašė: „Knygų, apie kurias taip gražiai ir subtiliai rašai, man nereikia, nes „Musae sine pane silent“, t. y. žmogui pinigai reikalingi duonai. Javai prapuolė, supuvo, kaimiečiai pradeda jausti badą, mokesčiai, rekrutai ir t. t. <...> Pensija – mokesčiams, o už ką druskos nusipirksime, jeigu knygininkams iššvaistysime tas paskutines atsargas?“¹⁷¹ Arba štai tame pat laiške rašo, kad skaitydamas devintojo LTI tomo korektūras pastebėjo, jog dirbant šį darbą būtų pravartu po ranka turėti ir antrąjį M. Balinskio knygos „Pamiętniki o królowej Barbarze, żonie Zygmunta Augusta“ (Atsiminimai apie karalienę Barborą, Žygimanto Augusto žmoną, Varšuva, 1840) tomą, todėl prašė A. Renjė, jog šis nueitų pas tuo leidiniu prekiavusį „barzdylą“ Rubeną Rafalovičių (Ruben Rafałowicz, ~1800–1849): „Geriau pirkti iš pirmų rankų, nes Marcinovskis [t. y. LTI leidėjas Antanas Marcinovskis (Antoni Marcinowski, 1781–1855). – R. G.] sunkiai vaikšto, mažą to, pakeliui gali užsukti į cukrainę ir užmiršti, kokiu reikalu iš namų buvo išėjęs. Todėl šį

170 Plg.: „Žydai, kai buvau Vilniuje, mane apipuolė „dėl Narbuto“ (taip jie vadina mano istoriją), siūlydami po 15 sidabro rublių už egzempliorių, tačiau aš su savimi knygų nebuvau pasiėmęs, todėl ir nesiderėjau. Namuose dar turiu šešis ar daugiau šio veikalų egzempliorių.“ Žr. Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Bez daty). *Kronika Rodzinna*, 1888, nr. 14 (15 Lipca), s. 429. 1841 m. J. Grozmanui LTI pardavė už 18 sidabro rublių. Žr. GROZMANIS, Juozapas. Laiškas iš Vilniaus T. Narbutui į Šiaurį, 1841 m. gegužės 30 d. LMAVB RS, f. 18, b. 185/2, lap. 34r; GROZMANIS, Juozapas. Laiškas iš Vilniaus T. Narbutui į Šiaurį, 1841 m. liepos 1 d. Ten pat, lap. 33r. 1844 m. vasario mėnesį tarpininkaujant A. Renjė Vilniaus žydams bukinistams LTI pardavė tik už 11 sidabro rublių. Žr. RENJĖ, Anicetas. Laiškas iš Vilniaus T. Narbutui į Šiaurį. [Vilnius], 1842 m. vasario 28 d. LMAVB RS, f. 18, b. 185/10, lap. 426r. Minėtina ir tai, kad Vilniuje, Kazio Varnelio namuose-muziejuje, saugomas unikalus LTI egzempliorius neišpjaustytais lapais. Žr. BRAZIŪNIENĖ, Alma. *Bibliofilija kaip asmenybės raiška: Kazio Varnelio biblioteka*, p. 213. Kaip ir dauguma kitų autorių, savo veikalais, konkrečiai LTI, T. Narbutas prekiaavo ir Vilniaus mugėse. Žr. Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 21 Kwietnia 1843 r.). *Kronika Rodzinna*, 1888, nr. 11 (1 Czerwca), s. 334.

171 List Teodora Narbutta do dr. Reniera (Szawry, dnia 3 Lipca 1840 r.), s. 490. Taip pat žr. GRIŠKAITĖ, Reda. „Kasdienybės rašymas“ kaip provincijos intelektualų kūrybinės raiškos ženklas (Šiaurių dvaro savininko Teodoro Narbuto pavyzdys). *Archivum Lithuanicum*, 2016, t. 18, p. 260.

kartą aš jo neprašysiu.¹⁷² Kitame laiške dėkojo A. Renjė už sueškotas ypač reikalingas knygas (arcy potrzebne), prašė jas nupirkti ir pridėjo katalogą su instrukcija: „Tas, kurios pažymėtos ženkle „+“, reikia būtinai nupirkti; tos, kurios pažymėtos skaičiumi „5“, nelabai reikalingos, bet jas norėčiau įsigyti, kai turėsiu pinigų; tos, prieš kurias ženklelis [koks tai ženklas, nenurodyta. – R. G.], – jeigu nebrangu ir užteks Tau duotų pinigų, o tų, kurių eilės numeris nubrauktas, nereikia visai.“¹⁷³

Arba štai dar vienas tiesiog fantasmagorinis 1840 m. lapkritį rašyto laiško A. Renjė fragmentas:

Mažojo Turskio nebuvo kam išgydyti. Kozlovskis jį garstyčių trauklapiais ir delėmis pribagė. Jeigu per poną Parčevskį pavyktų susisiekti su kunigu Bobrovskiu [t. y. Mykolu Bobrovskiu (Michał Bobrowski, 1784–1848). – R. G.], reikėtų pasiteirauti, ar turi Mykolo Lietuvio traktatą, kurį pats Romoje nusipirko, kai pasimirė kažkoks kardinolas. Man Onacevičius [t. y. Ignacijus *vel* Ignacijus Žegota Bazilijus Onacevičius *vel* O'Nacevičius (Ignacy Żegota Bazyły Onacewicz *vel* O'Nacewicz, 1780–1845). – R. G.] apie tai pranešė.¹⁷⁴

Taigi nuolatinės įtamos ir priešiška aplinka – nepritekliai, badas, ligos, o greta – stipri meilė knygai, gal net bibliofilinė aistra. Istoriko duktė T. Narbutaitė-Mončiunskienė rašė:

Žinia apie tai, kad mano tėvas kolekcionavo knygas, buvo pasklidusi taip plačiai, kad mūsų kaimynės vežikas, kuris pats nemokėjo skaityti, kartą nuvyko į Vilnių ir už pora auksinų iš žydo nupirko prancūzišką ponios Cottin [t. y. Sophie Cottin née Risteau (1770–1807). – R. G.] tomelį. Parvažiavęs namo įteikė tą knygą mano Tėvui kaip lauktuve: „Narbutas toks dievobaimingas ponas, tiek daug turi knygų, tai pamaniau, tegul ir šitą turės. Man, katalikui, buvo nuodėmė jos iš žydo nenupirkti!..“ Pamenu, kaip mano Tėvas džiaugėsi ta dovana, kaip liepė atnešti starkos ir kaip išgėrė stiklelį į to vežiko sveikata, kaip pats iki ašarų susigraudino. Gana keistai tada man visa tai atrodė.¹⁷⁵

172 List Teodora Narbutta do dr. Reniera (Szawry, dnia 3 Lipca 1840 r.), s. 490.

173 Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, Kwiecień 1842 r.). *Kronika Rodzinna*, 1888, nr. 10 (15 Maja), s. 299.

174 Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 24 Listopada 1840 r.). Ten pat, nr. 10, p. 295. Taip pat žr. GRIŠKAITĖ, Reda. „Kasdienybės rašymas“ kaip provincijos intelektualų kūrybinės raiškos ženklas (Šiaurių dvaro savininko Teodoro Narbutto pavyzdys), p. 261.

175 [MONCZUŃSKA Z NARBUTTÓW, Teodora]. *Zapiski córki ś. p. Teodora Narbutta z papierów*, lap. 95v–96r.

Ta pati atsiminimų autorė nurodo ir kitą įdomų faktą – T. Narbutas savo bibliotekos knygas noriai skolindavo – „tegul skaito“ (niech czytają)¹⁷⁶. Arba štai dar viena reminiscencija: „O Vilniaus žydai, kai tik jis [t. y. Teodoras Narbutas. – R. G.] pasirodydavo mieste, subėgdavo nešini krūvomis knygų, tiesiog apgul-davo mūsų buto duris. Tėvas liepdavo juos įleisti, glostydavo jų barzdas, tapš-nodavo per pečius, pirkdavo, dėkodavo, apdovanodavo. Visa tai tęsdavosi tol, kol mano mama [t. y. K. Sadauskaitė-Narbutienė. – R. G.], išvarginta prekeivių įkyrumo, neišprašydavo jų lauk.“¹⁷⁷ Tačiau didžiausias įrodymas, kad santykiai su Vilniaus žydais bukinistais tikrai buvo glaudūs, rodo ne tiek LTI autoriaus asmeninė korespondencija, ne tiek amžininkų atsiminimai, kiek dar 1817 m. žurnale „Tygodnik Wileński“ išspausdintas tiesiog puikus T. Narbuto feljetonas „Pochwała użytecznego człowieka!“ (Naudingo žmogaus pagyrimas!)¹⁷⁸. Šiame ir kriptonimu (...r ...t), ir pseudonimu (Philomathes) pasirašytame asmenine patirtimi paremtame humoristiniame kūrinyje lyg teptuku nutapė to meto Vilniaus naujienos – gatvės knygų prekeivio – portretą. Šios profesijos atstovais akivaizdžiai žavėjosi, tai rodo ir paskutiniai rašinio žodžiai: „<...> Matydamas, kaip jis [t. y. Vilniaus bukinistas. – R. G.] kiaurus metus tampo su savimi tuos Krasickio ir Naruševičiaus foliantus, klausiau jo, kaip jam nenusibosta, kai taip ilgai neranda pirkėjo. Atsakė: „Reikia šiek tiek kantrybės su tomis katalikiško-mis knygomis (kaip tik taip jis vadina visas ne žydiškas), štai mano kaimynas, kuris prekiauja tik žydiškėmis, pardavė dešimt Talmudo egzempliorių, kai aš Tomą Kempietį – vos vieną“¹⁷⁹.

T. Narbuto rūpestį savo biblioteka savaip rodo ir kitas anksčiau tyrėjų ne-akcentuotas faktas – atida knygos įrišui (žr. 16 pav.). Šiaurių dvare nuolat dirbdavo knygrišys. Laiške A. Renjė rašė: „Jeigu turi kokių nors knygų įrišti, tai mano knygrišys labai dailiai tai padarys – tik pranešk, paprastai už pusiau odinį įrišą jis ima po trisdešimt, bet iš manęs – tik po 8 grašius. Aš pats pri-žiūriu jo darbą ir jam bei jo žmonai duodu išlaikymą.“¹⁸⁰ Arba štai kito laiško

176 Ten pat, lap. 95v.

177 Ten pat, lap. 96r.

178 [NARBUTT, Teodor]...r ...t *vel* Philomathes. Pochwała użytecznego człowieka! *Tygodnik Wileński*, 1817, nr. 73, s. 305–311.

179 Ten pat, p. 311. Tyrėjai iki šiol nebuvo visai tikri dėl T. Narbuto autorystės. Žr. CZAR-NECKI, Jerzy. Rzut oka na historję książki wileńskiej. *Przegląd Biblioteczny*, rocz. 6, 1932, s. 26. Tačiau T. Narbuto dukters T. Narbutaitės-Mončiunskienės atsiminimai išsklaido visas abejones. Žr. [MONCZUŃSKA Z NARBUTTÓW, Teodora]. *Zapiski córki ś. p. Teodora Narbutta z papierów*, lap. 91r–95v.

180 Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 5 Lutego 1842 r.), s. 299.

16 PAV. Šiaurių bibliotekos
knygos VUB RSS. Redos
Griškaitės nuotrauka.
2020 m.

tam pačiam adresatui fragmentas: „Knygrišys dirba mano paties kambaryje ir mano asmeniškai prižiūrimas.“¹⁸¹ Žodžiai „aš pats prižiūriu jo darbą“ ir „mano asmeniškai prižiūrimas“ – iškalbingi. Tąkart per mėnesį Šiauriuose buvo įrišta daugiau nei du šimtai knygų, tačiau darbas nesustojo: „Šiuo metu tvarkau knygas, nosisamdžiau knygrišį.“¹⁸² Metų pabaigoje pradėjo įrišinėti periodinius leidinius – drobele, nes taip buvo matęs A. Renjė bibliotekoje¹⁸³. 1843 m. sausio pabaigoje darbas vis dar vyko labai intensyviai: „Man nedaug trūksta žurnalo „Dziennik Wileński“ egzempliorių, o tuos, kuriuos turiu, liečiau įrišti, nes mano namuose gyvena knygrišys.“¹⁸⁴ Kai 1842 m. Kalėdų proga nusprendė žmonai padovanoti Poznanės laidos maldyną „Złoty ołtarzyk“ (Aukso altorėlis; šios leidinio laidos rasti nepavyko), A. Zavadzkiego knygyne taip pat ieškojo tik „kuo gražiau įrišto“ egzemplioriaus¹⁸⁵. Net ir Dovanų VSM knygoje užfiksuota, kad 1856 m. T. Narbutas muziejui dovanojo „prabangiai įrištus“ (w kosztownej oprawie) savo veikalus¹⁸⁶.

181 Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 23 Stycznia 1843 r.), s. 332.

182 Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 5 Lutego 1842 r.), s. 299. Taip pat žr. Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 6 Grudnia 1842 r.). *Kronika Rodzinna*, 1888, nr. 11 (1 Czerwca), s. 330.

183 Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 20 Grudnia 1842 r.), s. 331.

184 Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 23 Stycznia 1843 r.). *Kronika Rodzinna*, 1888, nr. 11 (1 Czerwca), s. 332.

185 Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 20 Grudnia 1842 r.). Ten pat, p. 331.

186 *Spis ofiar, które wpłynęły do Muzeum Starożytności od 11^e Stycznia 1856 r., 1856–1865 m.*, lap. 1r.

Akivaizdu, kad pavyzdžiu tvarkant Šiaurį biblioteką buvo ir T. Narbuto matytos asmeninės bibliotekos – ne tik A. Renjė, bet ir E. Tiškevičiaus, M. Malinovskio, A. H. Kirkoro. Lankėsi ir Adomo *vel* Adomo Liutauro Chreptavičiaus (Adam Litawor Chreptowicz, 1768–1844) rezidencijoje Naugarduko apskrityje: „Ščorsų biblioteka jos garbingo šeimininko geranoriškumo dėka parėmė mano darbą ne vienu retu leidiniu, už tai turiu pareikšti žodžiais nenusakomą dėkingumą.“¹⁸⁷ Vėliau laiške A. H. Kirkorui apgailėstavo, kad „Ščorsų biblioteka uždaryta ir šiandien niekam neprieinama“¹⁸⁸. Nepasinaudojo tik galimybe susipažinti su rinkinių gausia Vandalino Puslovskio (Wandalin Pusłowski, 1818–1884) biblioteka Merečovščinoje (Gardino gubernija, Slanimo apskritis) ir, kaip galima spėti, ne mažiau garsia Adomo Žagelio *vel* Žiogelio (Adam Żagieł, 1765–1846) biblioteka Radžiūnuose (Vilniaus, nuo 1843 m. – Kauno gubernija, Vilkmergės apskritis) su „labai retų ir labai senų lietuviškų įdomybių“ kabinetu¹⁸⁹.

Šiame „bibliofiliniame kontekste“ dar niūriau atrodo Šiaurį dvaro bibliotekos baigtis. Apie tai galima kalbėti pasitelkus vadinamuosius valdinius dokumentus, tačiau dar emocingiau šio rinkinio likimą atspindi antrinis šaltinis – šiandien Varšuvoje, Nacionalinėje bibliotekoje, saugomi istoriko, archeologo, etnografo, bibliotekininko ir bibliofilo Mykolo Eustachijaus Brenšteino (Michał Eustachy Brensztejn, 1874–1838) užrašai¹⁹⁰. Peržiūrėjęs buvusios VVB dokumentus tyrėjas papunkčiui surašė įvykių chronologiją po to, kai N. Sokolovas aprašė T. Narbuto biblioteką ir užantspaudavęs knygų spintą išvyko į Vilnių. M. E. Brenšteinas neatkreipė dėmesio tik į vieną dalyką – šis valdininkas katalogą sudarinėjo ir grįžęs iš Šiaurį, ir gana ilgai. Kaip antai, 1865 m. balandžio 16 d. Vilniaus generalgubernatorius Michailas Muravjovas

187 N[ARBUTT], T[eodor]. Przedmowa. In *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. 2: *Sledzenia początków narodu litewskiego i początki jego dziejów*. Wilno: nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1837, s. II. Taip pat žr.: NARBUTT, Teodor. *Dzieje narodu litewskiego*, t. 4. LMAVB RS, f. 17, b. 244/4, lap. 584–585 [Numeruoti ne lapai, o puslapiai]; NARBUTT, Teodor. *Dzieje narodu litewskiego*, t. 5: *Od śmierci Gedymina do bitwy nad Worskłą*. Wilno: nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1839, s. 500, przyp. (1).

188 NARBUTAS, Teodoras. Laiškas iš Šiaurį A. H. Kirkorui į Vilnių, 1853 m. lapkričio 5 d. LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 9, lap. 56v.

189 NARBUTAS, Stanislovas. Laiškas iš Kosavos T. Narbutui į Šiaurį, 1856 m. birželio 13 d. LMAVB RS, f. 18, b. 185/3, lap. 120r; ŽAGELIS, Adomas. Laiškas iš Radžiūnų T. Narbutui į Šiaurį, 1836 m. kovo 12 d. Ten pat, b. 185/4, lap. 205r–205v.

190 BRENSZTEJN, M[ichał]. Biblioteka Teodora Narbutta. In BRENSZTEJN, M[ichał]. *Archiwa i biblioteki na Litwie*. Biblioteka Narodowa (Warszawa), sygn. III.10682, lap. 105r–106r.

(Михаил Николаевич Муравьев, 1796–1866) kreipėsi į VŠA globėją Ivaną Kornilovą (Иван Петрович Корнилов, 1811–1901) klausdamas, kodėl iki šiol jam nėra pristatytas N. Sokolovo parengtas Šiaurių bibliotekos aprašas¹⁹¹ (tai buvo priešpaskutinė M. Muravjovo tarnybos diena šiame poste). Tik balandžio 18 d. N. Sokolovas katalogą pagaliau įteikė VŠA inspektoriui Vasilijui Kulinui (Василий Петрович Кулин, 1822–1900)¹⁹². Pastarasis dokumentą nusiuntė į Vilniaus cenzūros komitetą, kuris jį peržiūrėjo ir 1865 m. birželio 11 d. pareikalavo, kad sudarytojas plačiau pakomentuotų kai kurias sąrašo pozicijas. Spalio 28 d. Vilniaus generalgubernatorius Konstantinas Kaufmanas (Константин Петрович фон Кауфман, 1818–1882) tuomečiam Vilniaus archeografijos komisijos pirmininkui ir pirmajam dar tik kuriamos VVB vedėjui Piotruvi Bessonovui *vel* Bezsonovui (Петр Алексеевич Бессонов *vel* Безсонов, 1828–1898) pranešė apie ketinimą teikti pasiūlymą dėl T. Narbuto bibliotekos atvežimo į Vilnių ir jos integravimo į VVB. Lapkričio 17 d. P. Bessonovas nurodė N. Sokolovui vyksti į Šiaurius ir gubernijos pareigūnų akivaizdoje nuimti nuo knygų spintos durų jo paties anksčiau uždėtus antspaudus, surašyti aktą ir policijos pareigūnui lydint visą šį turtą atvežti į VVB. Lapkričio 22 d. N. Sokolovas ir minėtasis valdininkas ypatingiems pavedimams prie Vilniaus civilinio gubernatoriaus Žukovas atvyko į Šiaurius ir dalyvaujant policijos pareigūnui bei nepilnamečių T. Narbuto vaikų – minėto S. Narbuto ir Amelijos Narbutaitės (vėliau – Stryjenskienės; Amelia z Narbuttów Stryjeńska, 1850–po 1912) globėjui, vyriausios istoriko dukters Joanos Narbutaitės-Kuncevičienės (Joanna z Narbuttów Kunciewiczowa, po 1832–po 1865) sutuoktiniui Romualdui Kuncevičiui (Romuald Kunciewicz, 1817–po 1865), konstatavo, kad nė vienas antspaudas nėra sugadintas. Knygas sudėjo į tris skrynias, šias taip pat užantspaudavo ir su žandaro palyda išsiuntė į Vilnių. Lapkričio 23 d. Žukovas dar kartą apžiūrėjo Šiaurių bibliotekos patalpą ir pastebėjo, kad ten „dar esama tiek spausdintų, tiek rankraščiuose likusių istorinių darbų, tiesiogiai susijusių su T. Narbuto biblioteka“, taip pat senienų ir kitų daiktų, „svarbių archeologijai, istorijai ir mineralogijai“¹⁹³. Maža to, kai kurių pozicijų pasigedo ir N. Sokolovo kataloge, kurį, kaip minėta, papildė dar 58 veikalais ir 26 rankraščiais¹⁹⁴. Šią istoriją gaubia paslaptis, tačiau akivaizdu, kad scenarijai galėjo būti bent keli: pirma, N. Sokolovas suklydo (kas mažai ti-

191 MURAVJOVAS, Michailas. Raštas I. Kornilovui, Vilnius, 1865 m. balandžio 16 d. LVIA, f. 567, ap. 4, b. 931, lap. 108r.

192 SOKOLOVAS, Nikolajus. Raportas VŠA inspektoriui V. Kulinui, Vilnius, 1865 m. balandžio 18 d. Ten pat, lap. 107r.

193 BRENSZTEJN, M[ichał]. Biblioteka Teodora Narbutta., lap. 105r.

194 Žr. p. 263–264, 7 išnašoje.

kėtina), antra, šis valdininkas sąmoningai aprašė ne viską, ir trečia, kažkokiu būdu buvo perimti ir kai kurie (anaiptol ne visi) anksčiau T. Narbuto šeimos paslėpti raritetai. Nes ir tikrai Žukovo sąrašė, ypač tarp rankraščių, nurodyta unikalių dalykų, kaip antai: minėtasis „Index historicorum monumentorum Lituaniae“, 1856 m. paskelbto veikalo „Pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historii Litwy odnoszące się“ (Mažesnieji istorijos raštai, liečiantys tik Lietuvos istoriją) rankraštis, T. Narbuto mokslinė korespondencija, rankraštis „Historia farmazonskiej religii“ (Laisvųjų mūrininkų religijos istorija), vadina moji Rivijaus kronika¹⁹⁵ ir kt.

Lapkričio 27 d. N. Sokolovas raportavo P. Bessonovui, kad lapkričio 25-ąją Šiaurių biblioteka, „taip pat rankraščiai ir to paties Narbuto daiktai“ buvo atvežti į VVB bibliotekos sandėlį Dominikonų gatvėje, buvusioje Pijorų kolegijoje (po sukilimo ten buvo vežami konfiskuotų knygų rinkiniai)¹⁹⁶. Lapkričio 29 d. P. Bessonovas informavo K. Kaufmaną, kad dalyvaujant valdžios atstovams skrynios buvo atidarytos. Gruodžio 31 d. generalgubernatorius patenkino P. Bessonovo prašymą sudaryti komisiją, kuri peržiūrėtų į Vilnių atgabentą T. Narbuto turtą¹⁹⁷. Kaip tik čia kuriam laikui ši istorija ir nutrūko. Nėra duo-

195 ZHUKOV. *Opis' knig i rukopisej, ne vosbedshih v sostav prezbnjej opisi, sostavlennoj g. Sokolovom i odpravlennoj v Vil'nu, slityh s prochimi knigami g. Narbutta*, lap. 24r, nr. 1, 3, 5, 8, 17. Tačiau ir tada iš Šiaurių iškeliavo anaipol ne visi T. Narbuto rankraščiai – dalį jų šeima buvo paslėpusi gyvenamojo namo palėpėje. Apie 1868 m. vyresnioji istoriko dukterė J. Narbutaitė-Kuncevičienė šį turtą perdavė jaunesniajai seseriai T. Narbutaitei-Mončiūnskienei. Žr. [MONCZUŃSKA Z NARBUTTÓW, Teodora]. *Zapiski córki ś. p. Teodora Narbutta z papierów*, lap. 57r–58r. Dvare liko ir dalis numizmatinio rinkinio. Kai 1868 m. istorikas, archeologas, šaltinių leidėjas ir kolekcininkas Aleksandras *vel* Aleksandras Narcizas Pšezdzeckis (Aleksander Narczyk Przewdziecki, 1814–1871) užklausė T. Narbutaitę-Mončiūnskienę apie prieš sukilimą ŠM buvusį „senovinį lietuvišką medalį“, gavo tokį atsakymą: „Labai pavėlavau atsakyti Ponui Grafui į jo laišką, nes vyliausi, kad turėsiu tikslesnių žinių apie Tamstą dominančią monetą, tačiau iki šiol mano seseriai [t. y. tada Naujadvario dvare (Vilniaus gubernija, Lydos apskritis) gyvenusiai J. Narbutaitei-Kuncevičienei. – R. G.] nepavyko rasti dingusių monetų – išskyrus kelis bronzinius pinigus ir mažai vertingus medalius. Auksinės ir sidabrinės monetos, kurių mano a. a. tėvas buvo surinkęs gana didelę kolekciją, dingo be pėdsako. Galbūt dar Vilniaus žydeliams padedant pavyks ką rasti.“ Žr. MONČIUNSKIENĖ-NARBUTAITĖ, Teodora. Laiškas iš Volios Vidžanos Aleksandriui Pšezdzeckiui (adresato gyvenamoji vieta nenurodyta), [1868 m.] birželio 22 d. Vyriausiasis senųjų aktų archyvas Varšuvoje (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie), f. 352, b. D-290, p. 9r [Numeruoti ne lapai, o puslapiai].

196 Daugiau apie tai žr. GRIŠKAITĖ, Reda. *Necrolithuanica*, arba Dėl Carlo von Schmitho vietos Lietuvos archeologijos istorijoje. Iš Carl von Schmith. *Necrolithuanica*. Vilnius: Versus Aureus, 2006, p. 32–33.

197 BRENSZTEJN, M[ichał]. Biblioteka Teodora Narbutta, lap. 106r.

menų, ar tokia komisija buvo sudaryta, o jeigu ir buvo, koks jos veiklos rezultatas. 1866 m. rugsėjo 21 d. P. Bessonovas buvo priverstas atsistatydinti iš bibliotekos vedėjo pareigų. 1871 m. Maskvoje rašytoje pratarinėje žymiausiam savo veikalui „Бѣлорусскія пѣсни, съ подробными объясненіями ихъ творчества и языка, съ очерками народнаго обряда, обычая и всего быта“ (Baltarusių dainos su išsamiais paaiškinimais apie jų kūrimą ir kalbą, su apybraižomis apie liaudies apeigas, papročius ir visą buitį) šis kontroversiškai vertinamas mokslininkas ir valdininkas „didžiojo Narbuto“ (великій Нарбутъ) bibliotekos „rūpestingą pervežimą“ į Vilnių pavadino „džiaugsmingiausiu gyvenimo įvykiu“ (и это мы считаемъ отраднѣйшимъ дѣломъ жизни)¹⁹⁸.

Tačiau P. Bessonovui išvykus T. Narbuto biblioteka mažai kam rūpėjo – skrynios tebegulėjo Dominikonų gatvėje¹⁹⁹. Šis klausimas vėl buvo iškeltas tik po

198 BEZSONOV, P[jotr]. V ob”jasnenie k izdaniju. In *Belarusskie pesni s podrobnymi ob”jasnenijami ih tvorcestva i jazyka, s ocherkami narodnogo obrjada, obychaja i vsego byta*. Moskva: v Tipografii Bahmeteva, 1871, s. XXV. Šiaurių bibliotekos konfiskavimo istorija ilgainiui apaugo legendomis. Štai kad ir toks fantasmagorinis pasakojimas: „Per Šiauriuose vykdomas revizijas ypač barbariškai buvo elgiamasi su vertinga Teodoro Narbuto biblioteka ir visomis kitomis daug metų rūpestingai rinktomis kolekcijomis. Ieškant kompromituojančių dokumentų buvo plėšomi ir naikinami seni spaudiniai, rankraščiai, reti dokumentai. Pastaruosius vežė į Vilnių, kad galėtų išsamiau išnagrinėti. Neturėjo tinkamų dėžių, todėl visą biblioteką sukiojo į didelius kopūstų kubilus. Sunku ten buvo kompaktiškai sudėti knygas ir rankraščius, todėl tai, kas išlįsdavo per kubilo kraštus, nukirsdavo kirviu. Tad vienas po kito buvo nukirsdinti labai vertingi ir labai reti veikalai, ir vėjas jų skiautes nešiojo po visą kiemą.“ Žr. KOWALEWSKA, Zofja. *Dzieje powstania lidzkiego: wspomnienie o Ludwiku Narbucie*, s. 62. Tačiau legendos niekada neatsiranda be pagrindo – ŠM konfiskavimas nebūtinai vyko pagal įstatymo raidę. Arba štai R. Mackevičiaus pateikta informacija: „Tiesa, girdėjau pasakojant, kad viename kitame Lydos apskrities dvare esama knygų neva tai iš Narbuto bibliotekos.“ Žr. MACKEVIČIUS, Rapolas. *Teodoras Narbutas*, p. 30.

199 Plg.: „Po jo [t. y. T. Narbuto. – R. G.] mirties dvaras buvo sekvestruotas, senienų rinkiniai ir rankraščiai išblaškyti, biblioteka pervežta į Vilnių ir suversta uždarytame Basųjų karmeličių [sic! – R. G.] vienuolyne, kartu su kitomis konfiskuotomis asmeninėmis ir vienuolynų bibliotekomis. Sargas už rublį kasnakt į tą sandėlį įleisdavo nepasotinamus bibliofilus, kurie knygas tempdavo maišais.“ Žr. [MORACZEWSKI, Lucjan], L. M. *Notatka o Teodorze Narbucie*, [be datos] LMAVB RS, f. 9, b. 2322, lap. 1r–1v. Taip pat plg.: „Sargai naktimis įleisdavo žydėlius, kurie mokėdavo po rublį už maišą. Knygų krūvoje pasidarė kelių uolekčių ilgio tunelį, kuris kartą įgriuvo ir vos neuždusino vieno žydo. Visa tai tęsėsi tol, kol kartą kažkoks valdininkas skersgatvyje sugavo [knygų] maišu nešinę Kinkulkiną [t. y. žymų Vilniaus antikvarą ir bukinistą Šewelį Kinkulkiną (Szewel Kinkulkin, 1822–1908). – R. G.]. Tik tada pakeitė sargas.“ Cit. pagal: KOWKIEL, Lilia. *Prywatne księgozbiory na Grodzieńszczyźnie w pierwszej połowie XIX wieku*, s. 147 (cituojamas 1901 m. L. Moraczewskio laiškas Michalui Federowskiui).

dvejų metų, kai netikėtai 1868 m. spalio mėnesį Vilniaus generalgubernatorius Aleksandras Potapovas (Александр Львович Потапов, 1818–1886) gavo vidaus reikalų ministro Aleksandro Timaševo (Александр Егорович Тимашев, 1818–1893) raštą, kuriame buvo teiraujamasi apie T. Narbuto knygų rinkinį²⁰⁰. Pretekstu šiai užklausiai tapo rugsėjo 21 d. Penzos gubernatoriaus Nikolajaus Seliverstovo (Николай Дмитриевич Селиверстов, 1830–1890) raštas A. Timaševui, kuriame buvo pranešama apie vidaus reikalų ministrui adresuotą jo valdomos gubernijos Čembaro mieste policijos priežiūroje gyvenančios Vilniaus gubernijos dvarininkės K. Sadauskaitės-Narbutienės prašymą grąžinti jos mirusio vyro biblioteką arba gauti už ją atlygį²⁰¹. Čia pat buvo pridėtas ir minėtas prašymas:

1867 m. balandžio 3 d. laikraščio *Русский* (Rusas) 7 ir 8 numeriuose, korespondento iš Vilniaus straipsnyje, perskaičiau, kad konfiskuota mano vyro Narbuto biblioteka, kurios vertė apie 1 800 sidabro rublių. Be to, ten parašyta, kad „šeimininkai davė kyšį ir iš anksto buvo apie tai išpėti ir suspėjo paslėpti pačius svarbiausius dalykus“, todėl nuolankiai prašau, kad Jūsų Kilnybė lieptų pradėti tyrimą ir išsiaiškintų, kas paslėpė bibliotekos kataloge aprašytas knygas. Tada aš gyvenau Čembare ir net nežinojau, kad mano biblioteka yra konfiskuota, taigi negalėjau nieko papirkti idant paslėpčiau „svarbiausius dalykus“.

Maža to, minėta biblioteka priklausė mano vyrui, kuris niekaip nedalyvavo nei sukilime, nei kitose neramumuose, todėl jos negalima konfiskuoti. Kaip tiesioginė savo vyro turto paveldėtoja nuolankiai prašau Jūsų Kilnybę arba grąžinti man minėtąją biblioteką, arba užmokėti tiek, kiek ji verta.²⁰²

Tačiau Vilnius atsakyti neskubėjo. Po ketverių metų (!), 1872 m. rudenį, A. Timaševas vėl kreipėsi raštu į A. Potapovą²⁰³. Atsakymo nebuvo. 1873 m. gegužę išsiuntė dar vieną priminimą²⁰⁴. Po mėnesio – ir vėl tas pats paklau-

200 TIMAŠEVAS, Aleksandras. Raštas A. Potapovui, Sankt Peterburgas, 1868 m. spalio 5 d. SCVIA, f. 1286, ap. 29, b. 1175, lap. 3r (juodraštis).

201 SELIVERSTOVAS, Nikolajus. Raštas A. Timaševui, Penza, 1868 m. rugsėjo 21 d. Ten pat, lap. 1r.

202 NARBUTIENĖ-SADAUSKAITĖ, Kristina. Prašymas A. Timaševui, Čimbaras, [1868 m. rugsėjis]. Ten pat, lap. 2r–2v.

203 TIMAŠEVAS, Aleksandras. Raštas A. Potapovui, Sankt Peterburgas, 1872 m. lapkričio 7 d. Ten pat, lap. 4r (juodraštis).

204 TIMAŠEVAS, Aleksandras. Raštas A. Potapovui, Sankt Peterburgas, 1873 m. gegužės 11 d. Ten pat, lap. 5r (juodraštis).

simas į Vilnių²⁰⁵. Toks pat raštas – ir kitų metų vasarį²⁰⁶. Tik 1874 m. birželį, t. y. praėjus dešimčiai (!) metų po pirmosios vidaus reikalų ministro užklausos, pagaliau atėjo ilgai lauktas Vilniaus generalgubernatoriaus atsakymas²⁰⁷. Keturiuose lapuose buvo išdėstyta reikalo esmė – Šiaurių biblioteka buvo konfiskuota teisėtai, nes tiek prašytoją, tiek jos vyrą, tiek jų vaikus Boleslovą ir Teodorą teisė Karo lauko teismas. Maža to, vyriausias sūnus L. Narbutas „buvo gaujos vadas ir toje gaujoje žuvo“²⁰⁸. Todėl 1864 m. sausio 12 d. ir birželio 25 d. M. Muravjovo sprendimu „visas dabartinis turtas ir turtas, kurį jie paveldėtų“, buvo konfiskuotas²⁰⁹. T. Narbutas kartu su žmona turėjo vykti į tremties vietą – Čimbarą, tačiau netrukus mirė. Dėl šios priežasties M. Muravjovas, norėdamas išsaugoti „vientisą puikią Narbuto biblioteką“ (въ видахъ сохраненія въ цѣлости замѣчательной библиотеки Нарбута) VŠA globėjui I. Kornilovui pavedė sudaryti jos katalogą ir užantspauduoti²¹⁰. 1865 m. spalį VVB vedėjas P. Bessonovas kreipėsi į Vilniaus generalgubernatorių K. Kaufmaną prašydamas T. Narbuto biblioteką pervežti į minėtąją įstaigą, kas ir buvo padaryta. Prieš tai buvo sutvarkyti teisiniai formalumai: Šiaurių biblioteka priskirta prie istoriko vaikų Liudviko, Boleslovo ir Teodoros palikimo dalies, t. y. prie konfiskuotino turto²¹¹. Ir galutinė A. Potapovo išvada:

Todėl, Jūsų Kilnybe, iš viso to, kas buvo išdėstyta, teikitės daryti išvadą, kad Narbuto biblioteka teisėtu pagrindu ir suderinus su paveldėtojais [t. y. su Stanislovu ir Amelija Narbutais. – R. G.] priskirta prie konfiskuotinos jo vaikų Liudviko, Boleslovo ir Teodoros palikimo dalies, galutinai atidalyta ir perimta į valstybės išdą. Taigi Kristinos Narbutienės pretenzija grąžinti minėtą biblioteką arba atlyginti už ją pinigais negali būti patenkinta, maža to, pagrindiniai Teodoro Narbuto paveldėtojai yra jo vaikai, o ne prašytoja.²¹²

205 TIMAŠEVAS, Aleksandras. Raštas A. Potapovui, Sankt Peterburgas, 1873 m. birželio 27 d. Ten pat, lap. 6r (juodraštis).

206 TIMAŠEVAS, Aleksandras. Raštas A. Potapovui, Sankt Peterburgas, 1874 m. vasario 4 d. Ten pat, lap. 7r (juodraštis).

207 ПОТАПОВАС, Aleksandras. Raštas A. Timaševui, Vilnius, 1874 m. birželio 24 d. Ten pat, lap. 8r–9v.

208 Ten pat, lap. 8r.

209 Ten pat, lap. 8v.

210 Ten pat.

211 Ten pat, lap. 9r.

212 Ten pat, lap. 9v.

Taip buvo padėtas taškas T. Narbuto bibliotekos byloje. A. Potapovo rašte nebuvo nei atsiprašymo, nei apgailestavimo dėl tokio didelio vėlavimo. Regis, atvejis buvo ypatingas. Tai rodo ir vidaus reikalų ministro rezoliucija: „Tikėtina, kad nuo 1864 metų laukdama atsakymo mirė ir pati prašytoja, todėl ir bylą galima baigti.“²¹³

Vilniaus generalgubernatoriaus rašte yra dar viena įsimintina detalė – esą prapuolė 1864–1865 m. sudarytas Šiaurių bibliotekos katalogas, todėl po visus VVB skyrius išskirstytų T. Narbuto bibliotekos knygų, rankraščių ir kitų daiktų „nėra jokios galimybės išimti iš bendro [VVB] knygų fondo, kurį, kaip rodo pateikti duomenys, sudaro apie 200 tūkstančių tomų“²¹⁴. Kitaip tariant, net jeigu T. Narbuto šeima ir laimėtų bylą prieš VVB, nebūtų jokios galimybės Šiaurių dvaro biblioteką rekonstruoti. Šiandien žinome, kad ne tik N. Sokolovo, bet ir paties T. Narbuto sudaryti katalogai niekur nedingo, todėl galėtume įtarti ir netiesos sakymą. Tai iš dalies patvirtintų ir beprecedentis Vilniaus valdininkų nenoras komunikuoti su Sankt Peterburgu. Tačiau priežastis galėjo būti ir visai elementari – VVB, ypač pirmaisiais metais, būta daug chaoso, o ir M. Brenšteino surinkta medžiaga rodo, kad 1873 m. vasarą į VŠA globėjo Nikolajaus Sergijevskio (Николай Александрович Сергеевский, 1833–1900) pasiteiravimą dėl N. Sokolovo sudaryto katalogo tuometis VVB vedėjas Jakovas Golovackis (Яков Федорович Головацкий, 1814–1888) atsakė, kad kol kas pavyko rasti tik šio valdininko raportą apie knygų ir rankraščių atvežimą į Vilnių²¹⁵.

Taigi K. Sadauskaitės-Narbutienės raštą vidaus reikalų ministrui A. Timashevui galima vertinti dvejopai: viena vertus, Vilniaus valdininkams jis priminė sandėlyje vis dar tebegulinčias prieš ketverius metus iš Šiaurių atgabentas knygų, rankraščių ir artefaktų prikrautas skrynias, antra vertus, kaip tik dėl iškilusio (kad ir minimalaus) pavojaus, jog T. Narbuto rinkiniai gali būti grąžinti istoriko paveldėtojams, šių dėžių turinys buvo sąmoningai išparceliuotas. Iš VŠA valdininkų susirašinėjimo galima daryti išvadą, kad galutinai į VVB patalpas šis turtas buvo atgabentas 1871 m., tačiau ne iš Dominikonų gatvės,

213 Ten pat, lap. 8r.

214 Ten pat, lap. 9r–9v.

215 BRENSZTEJN, M[ichał]. Biblioteka Teodora Narbutta., lap. 106r. Daugiau apie sudėtingą pradinį Vilniaus viešosios bibliotekos etapą žr.: GRIŠKAITĖ, Reda. *Necrolithuanica*, arba Dėl Carlo von Schmitho vietos Lietuvos archeologijos istorijoje, p. 32–35; PACEVIČIUS, Arvydas. Vilniaus viešoji biblioteka ir jos metraštininkas Vasilijus Demidovskis. Iš *Vilniaus viešosios bibliotekos dienoraštis 1910–1911 = Dnevnik“ Vilenskoj publichnoj biblioteki 1910–1911*. Sudarytojas ir parengėjas Arvydas Pacevičius. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 15–19 ir kt.

kur buvusios Pijorų kolegijos pastate įsikūrė Marijos aukštesnioji mergaičių mokykla (Марианское высшее женское училище с пансионом при ней под покровительством Ея Императорского Величества Великой Княгини Марии Павловны), o iš kito šiai mokyto įstaigai priklausiusio, tačiau konkrečiai neįvardyto sandėlio²¹⁶.

Ir vis dėlto tai nebuvo paskutinė ŠM kelionė – prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, 1915-aisiais, kartu su kitomis VVB vertybėmis sakraliausia rinkinio dalis – rankraščiai – buvo išgabenti į Imperatoriškąjį Maskvos ir Rumiancevo muziejų, t. y. ten, kur visada tradiciškai keliaudavo „nusikaltusios“ Vilniaus kolekcijos. Ši atminties institucija turėjo ypač gausią biblioteką (retų knygų ir rankraščių rinkinius), kurios pagrindu 1924 m. buvo įkurta Rusijos viešojo V. I. Uljanovo (Lenino) biblioteka (nuo 1925 m. – TSRS Valstybinė V. I. Lenino biblioteka, dabar – Rusijos valstybinė biblioteka). Iki XX a. 5-ojo deš. šis rinkinys buvo saugomas minėtoje atminties institucijoje. Po Antrojo pasaulinio karo (tarp 1946 ir 1951 m.) dalis T. Narbuto rinkinio kartu su kitomis vertybėmis buvo gražinta į Lietuvą ir perduota Lietuvos atminties institucijoms, daugiausia – LTSR mokslų akademijos Centrinės bibliotekos (dabar – LMAVB) Rankraščių skyriui. Kad ir kaip paradoksalu, žvelgiant plačiau, bent iš dalies testamentinė T. Narbuto valia buvo įvykdyta – sakraliausia jo kurto Lietuvos muziejaus dalis pagaliau atsidūrė ten, kur ir turėjo būti – „Lietuvos širdyje, t. y. Gedimino mieste“²¹⁷.

Išvados

1. Iki šiol ŠMS buvo įvardijamas tik kaip išsamiausias paties T. Narbuto sudarytas Šiaurių dvaro rinkinių katalogas, tačiau niekada nebuvo atkreiptas dėmesys, kad šis dokumentas – tai tik išvežti į Vilniuje E. Tiškevičiaus steigiamą Lietuvos muziejų atrinktų lietuviškų artefaktų, knygų ir rankraščių sąrašas. Testamentine LTI autoriaus valia mažasis Šiaurių muziejus turėjo būti transportuojamas į didįjį Vilniaus muziejų.
2. ŠMS dar kartą patvirtina Vilniaus svarbą T. Narbuto biografijoje. Kad ir kaip buvo suaugęs su savo tėvonija ir gimtine – Šiaurių dvaru, tik Lietuvos sostinėje matė svarbiausios savo kolekcijos – lietuviškų senienų – vietą.
3. ŠM ir VSM struktūra labai artima, todėl šiandien galima daryti prielaidą ir apie didelę T. Narbuto įtaką E. Tiškevičiui šiam kuriant viešo muziejaus Lietuvos sostinėje koncepciją.

²¹⁶ BRENSZTEJN, M[ichał]. Biblioteka Teodora Narbutta., lap. 106r.

²¹⁷ Žr. p. 280.

4. LTI autorius turėjo ne tik knygos mėgėjui, bet ir bibliofilui būdingų bruožų. Iškalbingiausiai tai rodo „rūpestis knyga“ (pavyzdžiui, didelis dėmesys leidinio įrišui), nuolatinis „bendravimas su knyga“ – gausūs skaitymo ženklai, marginalijos. Kai kurie Šiaurių dvaro rinkinio segmentai, kaip antai lietuviškų artefaktų ir Lietuvos istorijos dokumentų rinkiniai, atitinka asmeninės kolekcijos apibrėžimą.
5. LTI autorius turėjo ir bibliografui būdingų bruožų. Tai rodo ypač kruopštūs kai kurių Vilniaus periodinių leidinių turinio aprašai.
6. Išsamiausio Šiaurių dvaro knygų ir rankraščių rinkinio katalogo sudarytojas N. Sokolovas šį dokumentą rengė ir grįžęs į Vilnių, todėl įmanu koreguoti istoriografijoje nusistovėjusią jo sudarymo datą, t. y. datuoti ne 1864 m., o 1864–1865 m.
7. ŠM buvo pats garsiausias lietuviškų senienų rinkinys to meto Lietuvoje. Tai lėmė T. Narbuto kaip LTI autoriaus ir kaip „pirmojo Lietuvos istoriko“ autoritetas. Kad ir kaip paradoksalu, pagarbą Šiaurių dvaro rinkiniui rodė net imperiniai valdininkai, kuriems buvo duota užduotis „nusikalstamą kolekciją“ integruoti į VVB rinkinius.
8. ŠM, kurį sudarė keturios pagrindinės sudedamosios dalys – knygos ir periodiniai leidiniai, archyvas, dailės kūriniai ir lietuviški artefaktai – susiformavo ne tik iš T. Narbuto aistros kolekcionavimui, meilės knygai ir senienoms – vadinamojo provincijos intelektualo, juolab dvarininko-istoriko, darbe tai buvo ir būtinybė. Todėl rinkinio komplektavimas buvo ir labai kryptingas – kaip „privaloma“ medžiaga LTI rašyti, pagaliau kaip Lietuvos istoriko dirbtuvės.

Šaltiniai ir literatūra

Archyviniai šaltiniai

1. BRENSZTEJN, M[ichał]. Biblioteka Teodora Narbutta. In BRENSZTEJN, M[ichał]. *Archiwa i biblioteki na Litwie*. Biblioteka Narodowa (Warszawa), sygn. III.10682, lap. 105r–106r.
2. *Delo Departamenta policii ispolnitel'noj O sostojashhej pod nadzorom policii v g. Chembar, Penzenskoj gubernii, pomesblice Vilenskoj gubernii Hristiny Narbut, hodatajstvujushhej o vozrashhenii ej biblioteki, ostavshejsja v prezhnem meste zhitel'stva posle muzha eja, ili o vydache za onuju deneg*, nachalos' 1 oktjabrja 1868 goda, resheno 1 ijulja 1874 goda. SCVIA, f. 1286, ap. 29, b. 1175, lap. 1r–9v.
3. *Delo Kanceljarii popechitelja Vilenskogo uchebnojo okruga ob opredelenii Nikolaja Sokolova sverhshtatnym uchitelem pri okruge*, nachalos' 13 sentjabrja 1864 goda, koncheno [8 janvarja 1866 goda]. LVIA, f. 567, ap. 3, b. 1344, lap. 1r–19r.

4. *Delo Kanceljarii popechitelja Vilenskogo uchebnogo okruga 2 sola o pomanastyrskih bibliotekah i drugih konfiskovannyh*, nachalos' 13 avgusta 1864 goda koncheno 4 janvarja 1869 [goda]. LVIA, f. 567, ap. 4, b. 931, lap. 1r–178r.
5. *Delo po upravlenui imeniam Shavry Pomeszhika Lidskago U'ezda Fedora Narbuta*, nachalos' 8 avgusta 1863 goda, konchilos' 15 maja 1874 goda. LVIA, f. 525, ap. 15, b. 587, lap. 1r–391r.
6. *Dziennik pozyczania xiąg z Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego*, 1826–1836. LMAVB, f. 9, b. 112, lap. 1r–152r.
7. GROZMANIS, Juozapas. Laiškas iš Vilniaus T. Narbutui į Šiaurius, 1841 m. gegužės 30 d. LMAVB RS, f. 18, b. 185/2, lap. 34r.
8. GROZMANIS, Juozapas. Laiškas iš Vilniaus T. Narbutui į Šiaurius, 1841 m. liepos 1 d. LMAVB RS, f. 18, b. 185/2, lap. 33r.
9. JUREVIČIENĖ-NARBUTAITĖ, Kamilė. Laiškas iš Juršiškių T. Narbutui į Šiaurius, 1839 m. rugpjūčio 19 d. LMAVB RS, f. 18, b. 185/3, lap. 124r–125r.
10. JUREWICZOWA Z NARBUTTÓW, Kamilla. *Wspomnienie o Dziejopisie Litwy Teodorze Narbucie*, 1875 m. LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 4, lap. 103r–105v.
11. KIRKORAS, Adomas Honorijus. Laiškas iš Vilniaus T. Narbutui į Šiaurius, 1853 m. liepos 21 d. LMAVB RS, f. 18, b. 185/13, lap. 668r–669r.
12. KIRKORAS, Adomas Honorijus. Laiškas iš Vilniaus T. Narbutui į Šiaurius, 1853 m. rugsėjo 27 d. LMAVB RS, f. 18, b. 185/13, lap. 693r–694v.
13. MATEJKO, Janas. Laiškas iš Krokuvos Boleslovui Narbutui į Šiaurius, 1882 m. liepos 15 d. LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 58, lap. 1r.
14. [MONCZUŃSKA Z NARBUTTÓW, Teodora]. *Zapiski córki ś. p. Teodora Narbutta z papierów*, [apie 1880 m.] LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 19, lap. 1r–137v.
15. MONČIUNSKIENĖ-NARBUTAITĖ, Teodora. Laiškas iš Volios Vidžanos Aleksandriui Pšezdzeckiui (adresato gyvenamoji vieta nenurodyta), [1868 m.] birželio 22 d. Vyriausiasis senųjų aktų archyvas Varšuvoje (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie), f. 352, b. D-290, p. 9–11 [Numeruoti ne lapai, o puslapiai].
16. [MORACZEWSKI, Lucjan], L. M. *Notatka o Teodorze Narbucie*, [be datos]. LMAVB RS, f. 9, b. 2322, lap. 1r–1v.
17. MURAVJOVAS, Michailas. Raštas I. Kornilovui, Vilnius, 1865 m. balandžio 16 d. LVIA, f. 567, ap. 4, b. 931, lap. 108r.
18. NARBUTAS, Stanislovas. Laiškas iš Kosavos T. Narbutui į Šiaurius, 1856 m. birželio 13 d. LMAVB RS, f. 18, b. 185/3, lap. 119r–120v.
19. NARBUTAS, Teodoras. Laiškai J. ir A. Zavadzkiams į Vilnių, 1840–1849 m. LVIA, f. 1135, ap. 7, b. 439, lap. 318r–355v.
20. NARBUTAS, Teodoras. Laiškas iš Šiaurių A. H. Kirkorui į Vilnių, 1850 m. liepos 9 d. LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 9, lap. 114r–115r.
21. NARBUTAS, Teodoras. Laiškas iš Šiaurių A. H. Kirkorui į Vilnių, 1853 m. lapkričio 5 d. LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 9, lap. 56r–57v.
22. NARBUTAS, Teodoras. Laiškas iš Šiaurių J. Pomarnackiui į Bratnavą, 1839 m. gruodžio 9 d. LLMA, f. 96, ap. 1, b. 92, lap. 41r–42v.
23. NARBUTAS, Teodoras. Laiškas iš Šiaurių J. Zavadzkiui į Vilnių, 1840 m. kovo 9 d. LVIA, f. 1135, ap. 7, b. 439, lap. 320r–321v.
24. NARBUTAS, Teodoras. Laiškas iš Šiaurių V. Sirokomlei į Vilnių (?), 1854 m. rugpjūčio 8 d. LLMA, f. 96, ap. 1, b. 314, lap. 1r.

25. NARBUTAS, Teodoras. 1804 m. žurnalo *Tygodnik Wileński* bibliografinis aprašas, 1840 m. VUB RS, f. 9, b. 86, lap. 1r–2v.
26. NARBUTIENĖ-SADAUSKAITĖ, Kristina. Prašymas A. Timaševui, Čimbaras, [1868 m. rugsėjis]. SCVIA, f. 1286, ap. 29, b. 1175, lap. 2r–2v.
27. [NARBUTT, Teodor]. *Bibliographia vel Notacye Bibliograficzne, czyli Xsiażki potrzebne*. [apie 1830 – apie 1849 m.] LMAVB RS, f. 18, b. 206/2/1, lap. 2r–25r.
28. NARBUTT, Teodor. *Dzieje narodu litewskiego*, t. 1–9. LMAVB RS, f. 17, b. 244/1–9.
29. [NARBUTT, Teodor]. *Opis ksiąg należących do Teodora Narbutta w językach, Polskim, Łacińskim, Francuzkim, Włoskim, Niemieckim i Rosyjskim, tudzież w rozmaitych materyach*, [1811 m.] LMAVB RS, f. 18, b. 199, lap. 193–203r.
30. [NARBUTT, Teodor]. *Spis rzeczy w całym zbiorze „Dziennika Wileńskiego” czyli w 70 xięgach zawartych, podług przedmiotów*, [apie 1842–1843 m.] LMAVB RS, f. 18, b. 206/2/4, lap. 453r–498v.
31. [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie Museum w Szawrach*, [apie 1851 m.] LMAVB RS, f. 18, b. 185/1, lap. 1r–23r.
32. [NARBUTT, Teodor]. *Spisanie xiężek w zbiorze Teodora Narbutta znajdujących się Roku 1846 Sporządzony*. VUB RS, f. 3, b. 638, lap. 2r–21r.
33. POTAPOVAS, Aleksandras. Raštas A. Timaševui, Vilnius, 1874 m. birželio 24 d. SCVIA, f. 1286, ap. 29, b. 1175, lap. 8r–9v.
34. RENJĖ, Anicetas. Laiškas iš Vilniaus T. Narbutui į Šiaurius. [Vilnius], 1842 m. vasario 28 d. LMAVB RS, f. 18, b. 185/10, lap. 426r–427v.
35. RENJĖ, Anicetas. Laiškas iš Vilniaus T. Narbutui į Šiaurius. [Vilnius], 1842 m. kovo 30 d. LMAVB RS, f. 18, b. 185/10, lap. 508r–509v.
36. RUŽANCOVAS, Aleksandras. Dr. S. Narbuto biblioteką prisiminus, 1940 m. LMAVB RS, f. 59, b. 254, lap. 1r–6r.
37. SELIVERSTOVAS, Nikolajus. Raštas A. Timaševui, Penza, 1868 m. rugsėjo 21 d. SCVIA, f. 1286, ap. 29, b. 1175, lap. 1r.
38. SIROKOMLĖ, Vladislovas. Laiškas iš Bareikiškių T. Narbutui į Šiaurius, 1854 m. rugpjūčio 4 d. LMAVB RS, f. 18, b. 185/4, lap. 168r.
39. SOKOLOV, Nikolaj. *Opis’ biblioteki umershago istorika Feodora Narbutta, nahodjashhejsja v imenii Shavrah, Vilenskoj gubernii, Lidskago u”ezda*, 1864–1865 m. LMAVB RS, f. 22, b. 30, lap. 1r–22v.
40. SOKOLOVAS, Nikolajus. Raportas VŠA inspektoriui V. Kulinui, Vilnius, 1865 m. balandžio 18 d. LVIA, f. 567, ap. 4, b. 931, lap. 107r.
41. *Spis ofiar, które wplynęły do Muzeum Starożytności od 11^e Stycznia 1856 r.*, 1856–1865 m. VUB RS, f. 46, b. 5, lap. 1r–119r.
42. TIMAŠEVAS, Aleksandras. Raštas A. Potapovui, Sankt Peterburgas, 1868 m. spalio 5 d. SCVIA, f. 1286, ap. 29, b. 1175, lap. 3r (juodraštis).
43. TIMAŠEVAS, Aleksandras. Raštas A. Potapovui, Sankt Peterburgas, 1872 m. lapkričio 7 d. SCVIA, f. 1286, ap. 29, b. 1175, lap. 4r (juodraštis).
44. TIMAŠEVAS, Aleksandras. Raštas A. Potapovui, Sankt Peterburgas, 1873 m. gegužės 11 d. SCVIA, f. 1286, ap. 29, b. 1175, lap. 5r (juodraštis).
45. TIMAŠEVAS, Aleksandras. Raštas A. Potapovui, Sankt Peterburgas, 1873 m. birželio 27 d. SCVIA, f. 1286, ap. 29, b. 1175, lap. 6r (juodraštis).

46. TIMAŠEVAS, Aleksandras. Raštas A. Potapovui, Sankt Peterburgas, 1874 m. vasario 4 d. SCVIA, f. 1286, ap. 29, b. 1175, lap. 7r (juodraštis).
47. [WOLAŃSKI, Tadeusz]. *List Pana T. Wolańskiego do Teodora Narbutta*. LMAVB RS, f. 18, b. 207/1/1, lap. 13r–28v (T. Narbuto perrašas ir piešinių kopijos).
48. ZHUKOV. *Opis' knig i rukopisej, ne voshedših v sostav prezhnej opisi, sostavlennoj g. Sokolovom i odpravlennoj v Vil'nu, slityh s prochimi knigami g. Narbutta*, [1865 m.]. LMAVB RS, f. 22, b. 30, lap. 23r–24v.
49. ŽAGELIS, Adomas. Laiškas iš Radžiūnų T. Narbutui į Šiaurius, 1836 m. kovo 12 d. LMAVB RS, f. 18, b. 185/4, lap. 205r–205v.

Spausdinti šaltiniai

1. BEZSONOV, P[jotr]. V ob”jasnenie k izdaniju. In *Belarusskie pesni s podrobnymi ob”jasnenijami ih tvorčestva i jazyka, s očerkami narodnogo obrjada, obyčaja i vsego byta*. Moskva: v Tipografii Bahmeteva, 1871, s. [I]–LXXXI.
2. B[IRŽIŠ]KA, V[a]c[lovas]. Biblioteka. Iš *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 3, Kaunas: Spaudos fondas, 1935, p. 850–870.
3. [HENNING, Friedrich] *Stimme eines Wanderers im Thale Josaphat*. Leipzig: in der Graeffschen Buchhandlung, 1793. 175 s.
4. KIRKOR, A[dam] K[arлович]. *Perechnevij katalog predmetov v Vilenskom muzeume drevnostej Vil'no*: v Tipografii Osipa Zavadzkiego, 1858. 21 s.
5. KRASZEWSKI, J[ózef] I[gnacy]. *Ikonotheka. Zbiór notat o sztuce i artystach w Polsce*, [t. 1], Wilno: drukiem Teofila Glücksberga, 1858. 96 s.
6. *Kronika litewska*, In *Pomniki do dziejów litewskich, pod względem historycznym, dyplomatycznym, geograficznym, statystycznym, obyczajowym, archeograficznym i t. p., z różnych rękopisnych lub rzadkich wydań dziejopisów, tudzież dyplomatów i dalszych zabytków przeszłości odkrytych, w archiwach tajnych królewieckich, tudzież w archiwach ryskich i innych krajowych*. Zebrane przez Teodora Narbutta. Wilno: nakładem Rubena Rafałowicza, księgarza wileńskiego, w Drukarni M[auszy] Zymelowicza, typografa, 1846. 91 s.
7. List Teodora Narbutta do dr. Reniera (Szawry, dnia 3 Lipca 1840 r.). *Kronika Rodzinna*, 1887, nr. 16 (15 Sierpnia), s. 490–491.
8. Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Listy I–XLIX). *Kronika Rodzinna*, 1888, nr. 9 (1 Maja) – nr. 14 (15 Lipca), s. 262–430.
9. NARBUTT, Teodor. Badanie starożytności litewskich: Wiadomość o malarzu i architekcie Władysława IV. Dankersie. *Tygodnik Wileński*, 1817, t. 3, nr. 68, s. 226–229.
10. NARBUTT, Teodor. *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. 2: *Śledzenia początków narodu litewskiego i początki jego dziejów*. Wilno: nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1837. 576 s.
11. NARBUTT, Teodor. *Dzieje narodu litewskiego*, t. 5: *Od śmierci Gedymina do bitwy nad Worskłą*. Wilno: nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1839. X, 624, 51 s.
12. NARBUTT, Teodor. Niektóre szczegóły z życia malarza Dankersa. In NARBUTT, Teodor. *Pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historii Litwy odnoszące się (z dziesięciu rycinami)*. Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, księgarza i typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, 1856, s. 232–234.
13. NARBUTT, Teodor. Opisanie malowidła P. Camuccini, wyrażającego śmierć Wirginii i odpowiedź na zarzuty przeciw niemu. *Tygodnik Wileński*, 1818, t. 6, nr. 123, s. 173–177.

14. NARBUTT, Teodor. *Pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historyi Litwy odnoszące się (z dziesięciu rycinami)*. Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, księgarza i typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, 1856. 302 s.
15. N[ARBUTT], T[eador]. Przedmowa. In *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. 2: *Śledzenia początków narodu litewskiego i początki jego dziejów*. Wilno: nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1837, s. [I]–IV.
16. [NARBUTT, Teodor]...r ...t *vel* Philomathes. Pochwała użytecznego człowieka! *Tygodnik Wileński*, 1817, nr. 73, s. 305–311.
17. SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 1: Archeologia jako zabawka, jako namiętność i jako nauka. *Gazeta Warszawska*, 1853, nr. 333 (6 (18) grudnia („Dodatek“)), s. 4–6.
18. SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 2: Zbiór Eustachego hr. Tyszkiewicza. Oddział zabytków ze szkła, kamienia i gliny. *Gazeta Warszawska*, 1854, nr. 29 (19 (31) stycznia), s. 4.
19. SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 3: Zbiór Eustachego Hrabiego Tyszkiewicza. Ciąg dalszy. Wykopaliska z metalu. *Gazeta Warszawska*, 1854, nr. 116 (22 kwietnia (4 maja)), s. 3–4.
20. SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 4: Zbiór Eustachego Tyszkiewicza. Dokończenie. Przedmioty rzeźby i malarstwa. *Gazeta Warszawska*, 1854, nr. 152 (2 (14) czerwca), s. 4.
21. SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 5: Zbiór historia Litwy, Teodora Narbutta (w powiecie Lidzkim w majątku Szawrach). Rzeczy ze szkła, gliny i kamienia. *Gazeta Warszawska*, 1854, nr. 159 (10 (22) czerwca), s. 4.
22. SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 6: Jeszcze zbiór historia Litwy, Teodora Narbutta (w powiecie Lidzkim w majątku Szawrach). Rzeczy z metalu: Bóstwa. Uzbrojenia i oręż. Ubiory. Distinctarium. Numizmatyka. Przedmioty sztuki: rzeźba, malowidła, sztychy. *Gazeta Warszawska*, 1854, nr. 169 (21czerwca (3 lipca)), s. 4.
23. SYROKOMLA, Władysław. Listy o zbiorach archeologicznych w Wilnie, [cz.] 7: Posążek bogini Mildy świeżo odzdukany. *Gazeta Warszawska*, 1854, nr. 178 (29 czerwca (11 lipca)), s. 4.
24. [TYSZKIEWICZ, Eustachy]. Panowie moi! Zagajając dzisiejsze nasze zwyczajne posiedzenie... *Vilenskij vestnik = Kurjer Wileński*, 1862, № 55 (17 iulja), s. 442–443.
25. WOŁAŃSKI, Tadeusz. Do Wielmożnego Teodora Narbutta, twórcy dzieła „o dziejach starożytnych narodu Litewskiego“ w Szawrach, w powiecie Lidzkim, na Żmudzi. In WOŁAŃSKI, Tadeusz. *Listy o starożytnościach sławiańskich*, zbiór pierwszy, z 143 rycinami na XI tablicach. Gniezno: czcionkami Ernesta Günthera, 1843, lent. 4, pieś. I–VI; lent. 3, pieś. 9a, 9b.

Literatūra

1. [AUTORIUS NENURODYTAS]. *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*. Pod redakcją Ireny Treihel, [t. 1], Warszawa–Łódź: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986, s. 150.
2. BATŪRA R[omas]. Teodoras Narbutas. *Mokslas ir gyvenimas*, 1964, nr. 9, p. 15–16, 33.
3. BERJOZKINA, N[at'al'ja] Jju'r'evna]. *Biblioteki i rasprostranenie nauchnyh znanij v Belarusi (XVI–XX v. v.)*. Minsk: Belaruskaja navuka, 2011. 520 s.
4. BRAZIŪNIENĖ, Alma. *Bibliofilija kaip asmenybės raiška: Kazio Varnelio biblioteka*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, Vilniaus universitetas, 2008. 271 p.

5. BRAZIŪNIENĖ, Alma. Kai kurie probleminiai asmeninių bibliotekų teorijos klausimai. *Knygotyra*, 2015, t. 65, p. 7–24.
6. BRAZIŪNIENĖ, Alma. Senujų asmeninių Lietuvos bibliotekų tyrimai: *status quo*. Iš *Bibliotheca Litwana*, t. 2: *Atminties institucijų rinkiniai*. Sudarytojas Arvydas Pacevičius. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. [33]–65.
7. BŪČYS, Žyngintas. *Senienos ir visuomenė: paveldo komunikacija XIX a. Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012. 219 p.
8. CHWALEWIK, Edward. *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w zestawieniu alfabetycznym według miejscowości ułożone*, t. 2 (N–Ż). Warszawa–Kraków: Wydawnictwo J. Mortkowicza, Towarzystwo Wydawnicze w Warszawie, druk W. L. Anczyca i Spółki w Krakowie, 1927. 559 s.
9. CICĖNIENĖ, Rima. Senieji atminties institucijų katalogai Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių fonduose: Slucko Šv. Elijo vienuolyno 1575 m. inventarinis atvejis. Iš *Bibliotheca Litwana*, t. 2: *Atminties institucijų rinkiniai*. Sudarytojas Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. [255]–277.
10. CZARNECKI, Jerzy. Rzut oka na historję książki wileńskiej. *Przegląd Biblioteczny*, rocz. 6, 1932, s. 1–41.
11. GRISHKAJTE, Reda. Intelektual'nye ustremlenija litovskogo pomestnogo dvorjanstva v pervoj polovine XIX veka: istoriograficheskij kontekst i novye aspekty issledovanija. In *Social'nye grupy i ih vlijanie na razvitie obshestva v XVI–XIX vekah*, sbornik nauchnyh statej podgotovlennyh na osnove dokladov uchastnikov mezhdunarodnoj konferencii sostojashej v Institute istorii Litvy 8–9 oktjabrja 2014 g. Sostavitel' Tamara Bajrashauskajte = *Grupy spoleczne i ich wpływ na rozwój społeczeństwa w XVI–XIX wieku*, zbiór artykułów na podstawie referatów wygłoszonych na międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii Litwy 8–9 października 2014 roku. Pod redakcją Tamary Bairašauskaitė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, s. 289–309.
12. GRIŠKAITĖ, Reda. Dvaras kaip „archyvas“: bajorija ir Lietuvos istorijos tyrimai (XIX a. 4–7 d.). *Metai*, 2016, nr. 10, p. 133–142.
13. GRIŠKAITĖ, Reda. Jašiūnų dvaras kaip Lietuvos istorijos rašymo erdvė. *Archivum Lithuanicum*, 2020, t. 22 [įteikta spaudai].
14. GRIŠKAITĖ, Reda. „Kasdienybės rašymas“ kaip provincijos intelektualų kūrybinės raiškos ženklas (Šiaurių dvaro savininko Teodoro Narbuto pavyzdys). *Archivum Lithuanicum*, 2016, t. 18, p. 255–302.
15. GRIŠKAITĖ, Reda. Lietuvos provincijos intelektualų grupės formavimasis ir raida (XIX a. pradžia–XIX a. 7 dešimtmetis): bendrieji tyrimo aspektai. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2013, t. 1, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014, p. 24–56.
16. GRIŠKAITĖ, Reda. *Necrolithuanica*, arba Dėl Carlo von Schmitho vietos Lietuvos archeologijos istorijoje. Iš Carl von Schmith, *Necrolithuanica*. Vilnius: Versus Aureus, 2006, p. 25–94.
17. GRIŠKAITĖ, Reda. Simono Daukanto ir Teodoro Narbuto epistolinis dialogas. Iš *Simono Daukanto raštai: Laiškai Teodorui Narbutui. Epistolinis dialogas*. Parengė Reda Griškaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 11–170.
18. GRIŠKAITĖ, Reda. Tarp senosios ir naujosios Lietuvos: testamentinės Adomo Honorijaus Kirkoro ištamės. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2018, t. 1, p. 111–143.
19. GRIŠKAITĖ, Reda. Vilniaus universiteto viltys ir nusivylimai (1855–1919). *Vilniaus universiteto kultūros turtai istorijos skersvėjuose (XVI–XXI amžiai)*. *Kolektyvinė monografija* (serija

- Fontes et studia historiae Universitatis Vilnensis*). Atsakomasis redaktorius Vygintas Bronius Pšibilskis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. [297]–383.
20. GRIŠKAITĖ, Reda. Zalučės ir Bareikiškių šeimininko Vladislavo Sirokomlės *istorikos. Archivum Lithuanicum*, 2018, t. 20, p. 9–82.
 21. IKONIKOV, V[asilij] N[ikolaevich]. *Opyt russkoj istoriografii*, t. 1, kn. 2. Kiev”: Tipografija Imperatorskago Universiteta sv. Vladimira, 1892. 883–1539, CCXXIII–CCCLXXI, 149 s.
 22. JUČAS, Mečislovas. *Žinios apie Lietuvos XVII–XIX a. dvarų bibliotekų katalogus. Iš Lietuvos bibliotekų istorijos. Teminis mokslų darbų rinkinys*. Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka, Valstybinė tarpžinybinė bibliotekų komisija, 1985, p. 46–[51].
 23. KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii comitis de Plater. Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012. 296 p.
 24. KAUNAS, Domas. Jurgio Platerio biblioteka – knygos kultūros ir mokslo paminklas. *Knygotyra*, 2011, t. 56, p. 252–273.
 25. KIRKOR, A[dam] K[arlovich]. *Perechmevyj katalog predmetov v Vilenskom muzeume drevnos-tej. Vil’no*: v Tipografii Osipa Zavadzkiego, 1858. 21 s.
 26. KISARAUSKAS, Vincas. *Lietuvos knygos ženklai (1518–1918)*. Vilnius: Mokslas, 1984. 219, [5] p.
 27. KORNILOV, I[van] P[etrovich]. *Russkoe delo v Severo-Zapadnom krae: materialy dlja istorii Vilenskogo uchebnogo okruga preimushhestvenno v Murav’jovskuju jepohu*. Sankt-Peterburg: Tipografija A. P. Lopuhina, 1901. 420 s.
 28. KOWALEWSKA, Zofja. *Dzieje powstania lidzkiego: wspomnienie o Ludwiku Narbucie*. Wilno: Drukarnia A. Zwierzyńskiego, [1934] (odbitka z „Dziennika Wileńskiego“). 83 s.
 29. KOWKIEL, Lilia. Biblioteka dworu szlacheckiego na Grodzieńszczyźnie w 1. połowie XIX wieku. *Przegląd Wschodni*, 2001, t. 7, z. 4 (28), s. [1229]–1255.
 30. KOWKIEL, Lilia. Księgozbiór Ignacego Domeyki (w świetle inwentarza rękopiśmiennego z 1834 roku). In *Od strony Kresów. Studia i szkice*, cz. 2. Pod redakcją Haliny Bursztyńskiej. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2000, s. 123–135.
 30. KOWKIEL, Lilia. *Prywatne księgozbiory na Grodzieńszczyźnie w pierwszej połowie XIX wieku*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2005. 221, [2] s.
 31. LUKŠIENĖ, M[eilė]. Bibliotekos Lietuvoje XIX a. pirmojoje pusėje. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1966, t. 5, p. 132.
 32. MACKEVIČIUS, Rapolas. *Teodoras Narbutas*. Vilnius: Spaustuvė „Ruch“, 1939. 44 p.
 33. MALECZYŃSKA, Kazimiera. *Książki i biblioteki w Polsce okresu zaborów*. Wrocław: Ossolineum, 1987. 243 s.
 34. *Materjaly do dziejów literatury i oświaty: z archiwum Drukarni i Księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie*, t. 2: *Czasy Uniwersytetu Wileńskiego po rozbiorach (do roku 1841)*. Zebrał Tadeusz Turkowski. Wilno: nakładem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, sumptem Funduszu Kultury Narodowej przy Prezydjum Rady Ministrów, przy zasiłku Kasy im. Mianowskiego, Skład Główny w Księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie, 1937. 316 s.
 35. MILTENYTĖ, Asta. Baronų Rönne bibliotekos. Iš *Renavas (Žemaičių praeitis*, t. 9). Sudarytojai A. Butrimas, A. Miltenytė, P. Šverbas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 133–142.
 36. PACEVIČIUS, Arvydas. Ignoto Oginskio (1755–1786) biblioteka: genealoginio ir religinio tapatumo atspindys. *Knygotyra*, 2019, t. 72, p. 90–139.

37. PACEVIČIUS, Arvydas. Vilniaus viešoji biblioteka ir jos metraštininkas Vasilijus Demidovskis. Iš *Vilniaus viešosios bibliotekos dienoraštis 1910–1911 = Dnevnik' Vilenskoj publichnoj biblioteki 1910–1911*. Sudarytojas ir parengėjas Arvydas Pacevičius. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 13–43.
38. PASZKIEWICZ, Urszula. *Catalogus catalogorum*, t. 2: *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku: Spis scalony, poprawiony i uzupełniony*. Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2015. 772 s.
39. RADZISZEWSKI, Franciszek. *Wiadomość historyczno-statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych, tak niegdyś byłych jako i obecnie istniejących w krajach dawną Polskę składających, a mianowicie: w Królestwie Polskiem, Galicyi, W. Ks. Poznańskiem i Zachodnich guberniach Państwa Rossyjskiego, porządkiem abecadłowym miejsc ułożona*. Kraków: w Drukarni Wł. L. Anczyca i Sp., 1875. 124 s.
40. RANKELIENĖ, Sondra; SAUDARGIENĖ, Indrė. Devynios lietuviškos XVII–XIX amžiaus marginalijos Vilniaus universiteto bibliotekoje. *Archivum Lithuanicum*, 2014, t. 16, p. 363–408.
41. RUZGAS, V[incas]. *Bibliotekoms vadovėlis*. Kaunas: Sakalas, [1937]. 304 p.
42. *Simono Daukanto raštai: Laiškai Teodorui Narbutui. Epistolinis dialogas*. Parengė Reda Griškaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996. 660 p.
43. STEIGVILA, R[imantas]. Teodoro Narbuto biblioteka. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, ser. A: *Visuomeniniai mokslai*, 1971, t. 1 (35), p. 145–[161].
44. STOLZMAN, Małgorzata. Narbutt (Ostyk Narbutt) Teodor Mateusz. In *Polski słownik biograficzny*, t. 22/3, z. 94. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1977, s. 537–539.
45. SZULKIN, Michał. *Zamykanie bibliotek polskich na Litwie po r. 1863* (odb. z „Przeglądu Historycznego“, 1932, t. 30), s. [75]–87.
46. ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė. Trakų vaivados Andriaus Oginskio biblioteka – didiko akiračio veidrodis. Iš *Kunigaiškiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakais*, mokslo straipsnių rinkinys, t. 2. Sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 302–341.
47. VOLTER, Je[duard]. Narbut Feodor Efimovich. In *Russkij biograficheskij slovar'*, t. 11, S.-Peterburg: Tipografija Glavnogo Upravlenija Udelov, 1914, s. 61–65.